

ĮVAIROVEI ATVIRA MOKYKLA:

kodėl ir kaip siekti kultūrų dialogo

ĮVAIROVEI ATVIRA MOKYKLA:

kodėl ir kaip siekti kultūrų dialogo

ĮVAIROVEI ATVIRA MOKYKLA:

kodėl ir kaip siekti kultūrų dialogo

Vilnius 2010

EUROPOS SAJUNGA
Europos fondas trečiųjų
šalių piliečių integracijai

Knyga išleista vykdant projektą „Lietuvos piliečių atvirumo bei socialinių ryšių su trečiųjų šalių piliečiais stiprinimas – „Mokykla visiems“, įgyvendinant Europos fondo trečiųjų šalių piliečių integracijai Lietuvoje 2009 m. metinės programos prioritetą 42.1 „Bendrieji pagrindiniai imigrantų integracijos politikos ES principai“.

Projektą finansuoja
Europos Sąjunga ir Lietuvos Respublika

Projektą įgyvendina

LYGIŲ
GALIMYBIŲ
PLĖTROS
CENTRAS

magnum bonum

Socialinės
partnerystės
fondas

Leidinį parengė:

*Virginija Aleksejūnė, Vilana Pilinkaitė-Sotirovič,
Vytautas Valentinavičius, Monika Viščinytė*

Dėkojame *Margaritai Jankauskaitei* ir *Justinai Sabalionytei*
už vertingas pastabas ir pagalbą rengiant šią knygą.

Viršelyje panaudota nuotrauka iš projekto renginio,
vykusio Kauno Julijanavos katalikiškoje vidurinėje mokykloje.

Už šio leidinio turinį atsako autoriai; jame išsakyta pozicija
nebūtinai atspindi Europos Komisijos nuomonę.

Turinys

PRATARMĖ	7
1. GLOBALAUS PASAULIO IŠŠŪKIAI	9
2. MIGRACIJA	12
Migracijos aiškinimo teorijos	12
Migracija Lietuvoje	14
Teoriniai imigrantų integracijos modeliai	17
Integracijos daugumos visuomenėje strategijos	18
Jaunimo, kilusio iš etninių mažumų, integracija	22
3. KULTŪROS SAMPRATA	26
Kultūros sąvoka	26
Lytis ir tauta	30
Kultūros lygiai	36
Požiūrio į savo šalį, tautą, kultūrą formavimo paradigmos ...	38
Etniškumas šiuolaikinėje visuomenėje	42
Kultūrinis reliatyvizmas	44
4. TARPKULTŪRINIS PAŽINIMAS	49
Atvirumas ir kultūrų sąveika	49
Tarpkultūrinis ugdymas Lietuvoje	50
Tarpkultūrinį pažinimą skatinantys veiksniai	53
Tarpkultūrinio ugdymo veiksmingumą užtikrinantys veiksniai	55
5. TARPKULTŪRINIS UGDYMAS PRAKTIKOJE	59
Mokyklos klimatas	59
Informacijos šaltiniai	64
Ugdymo turinys	70
Tarpkultūriniai kontaktai	89

I priedas. PROJEKTO „MOKYKLA VISIEMS“ GEROSIOS PRAKTIKOS.....	91
II priedas. VISUOTINĖ ŽMOGAUS TEISIŲ DEKLARACIJA.....	103
ŽODYNĖLIS	109
LITERATŪRA	114

Pratarmė

*Kultūrą formuoja tęstinumas ir pokyčiai.
Visuomenės tapatumas išlieka tik dėl šios
kaitos. Visuomenė be pokyčių yra ne au-
tentiška, o tiesiog mirusi.*

KWAME ANTHONY APPIAH¹

Žmonių gyvenimo būdo, socialinių, kultūrinių savybių ir pažiūrų pliuralumas yra vienas ryškiausių šiuolaikinio pasaulio bruožų. Jo kaitos tempai ir baugina, ir žavi. Seni, įprasti dalykai grimzta į praeitį, nuolat susiduriama su naujais iššūkiais, todėl smalsumą ir atvirumo naujovėms paskatas dažnai slopina baimė prarasti ryšį su tuo, kas įprasta.

Būtinybė puoselėti kultūrų įvairovę pripažįstama tarptautiniu masu ir yra įtvirtinta kaip Europos Sąjungos šalių teisinė norma. Tačiau kultūrinių skirtumų pripažinimas ir vienodai pagarbus vertinimas yra ne tik teisės problema. Istoriskai susiformavusius stereotipus šalinti nėra lengva. Pokyčiai neįvyksta savaime, todėl formuojant tarpkultūrinį suvokimą ypač svarbus vaidmuo tenka švietimui. Vakarų šalyse atlikti tyrimai parodė, kad jeigu šiems klausimams neskiriama deramo dėmesio, švietimo institucijos, užuot puoselėjusios pagarbą įvairovei, gali paskatinti „daugumos“ ir „mažumos“ pasaulių supriešinimą ir nepagrįstą kitų tautų nuvertinimą ar vienintelio gerbtino ir siektino gyvenimo būdo įteisinimą.

Tarpkultūrinis ugdymas siekiama formuoti suvokimą, jog įvairovės priėmimas yra ne griovimo, o kūrimo procesas, kad skirtingų socialinių, tautinių grupių gyvenimo būdai yra saviti ir negali būti menkinami. Tarpkultūrinis ugdymas skatina įvairių – savo ir kitų – kultūrų pažinimą, savigarbą ir pagarbą kitiems, „kitokiems“, sudaro prielaidas keisti pasenusias nuostatas ir ieškoti naujų bendrabūvio prasmų.

¹ Appiah, 2006.

Šis leidinys skirtas tiems, kam rūpi tarpkultūrinis atvirumas, diskriminacijos prevencija ir trečiųjų šalių piliečių integracijos klausimai. Jis parengtas įgyvendinant Europos integracijos fondo remiamą projektą *Mokykla visiems*. Pirmuose skyriuose aptariami globalizacijos ir migracijos procesai, jų nulemti iššūkiai šiuolaikinei visuomenei, kultūros sampratos kompleksiskumas, o paskutiniuosiuose pateikiamos tarpkultūrinio pažinimo gairės ir patarimai (konkrečių užsiėmimų aprašymai), kaip praktiškai jos galėtų būti įgyvendintos. Tekste panaudotas turtingas užsienio organizacijų įdirbis žmogaus teisių, diskriminacijos prevencijos, kultūrų dialogo srityje ir pristatytos projekte dalyvavusių Lietuvos mokyklų patirtys, išvalgos, atradimai. Leidinys nepretenduoja į išsamią studiją tarpkultūrinio ugdymo tema, tačiau viliamės, kad jis konstruktyviai prisidės ir prie tarpkultūriškumo nuostatų formavimo, ir prie nuoseklaus jų įgyvendinimo.

Projekto vykdytojai nuoširdžiai dėkoja dešimties Lietuvos mokyklų komandoms, kūrybingai prisidėjusioms prie projekto įgyvendinimo ir padėjusioms pirmuosius kertinius akmenis formuojant tarpkultūrinio dialogo pamatus mokyklos bendruomenėse.

1. Globalaus pasaulio iššūkiai

Globalizacija suvokiama kaip laisvas kapitalo, darbo jėgos, išteklių, informacijos judėjimas. Ji reiškia didesnę pasaulio bendravimą ir geografinį mobilumą, atskirų asmenų, bendrovių ir vyriausybių sąveiką, integraciją ir ribų tarp jų nykimą. Tai – nesibaigiantis procesas, kuris apima įvairias ekonomines sistemas, visuomenes ir kultūras. Bendravimas su skirtingais kraštais vyksta nuolat. Skirtingų tautų atstovai prekiauja tarpusavyje nuo neatmenamų laikų. Pavyzdžiui, Šilko kelias viduramžiais jungė Kiniją su Europa. Iš pradžių pirkliai dirbo savarankiškai, vėliau kūrėsi tarptautine prekyba užsiimančios bendrovės, sykiu skatinusios globalizacijos procesus, kuriuos informacinių technologijų tobulėjimas XX a. pabaigoje dar labiau sustiprino².

Ekspertai globalizacijos procesą vertina priešaringai. Šalininkai teigia, kad neturtingoms valstybėms ji suteikia galimybę vystytis. Priešininkai atkerta, jog globalizacija naudinga tik išsivysčiusioms ir turtingoms šalims, kurios lobsta išnaudodamos neturtingas valstybes. Jie atkreipia dėmesį į blogėjančius šių visuomenių sveikatos, reprodukcijos ir ekologijos rodiklius³. Norint užsitikrinti gerovę, reikia žengti koją kojon su technologijų pažanga ir nuolat mokytis. Tačiau skurde gyvenantys žmonės neturi šių galimybių, todėl atotrūkis nuolat didėja. Tai vadinama „nesavanorišku atitolimu nuo visuomeninių ir ekonominių vertybių“⁴.

Globalizacija reiškiasi visose gyvenimo srityse ir paliečia bet kokio amžiaus, lyties, išsimokslinimo, profesijos asmenis. Buitiniu lygmeniu

² Tarpkultūrinės kompetencijos didinimas bei įvairovės valdymo gebėjimų stiprinimas, 2009.

³ Bernotas, Guodis, 2006

⁴ Ten pat.

globalizacija suvokiama kaip pasaulinės visuomenės kūrimasis, kai žmogus pradeda save suvokti kaip pasaulio pilietį. Išaugusi galimybė keliauti, stebėti palydovinę televiziją, naudotis internetu padaro kitas šalis ir kultūras artimesnes, o tų pačių produktų⁵ vartojimas leidžia patirti bendrumo jausmą. Globalizacijai svarbūs globalios politikos, kultūros ir visuomenės aspektai, taip pat sparti informacinių technologijų raida, kuri lemia laiko ir erdvės suvokimo pokyčius⁶.

Mokslininkai kalba apie skirtingas globalizacijos išraiškas:

- Ekonominė globalizacija – tai prekių ir kapitalo mainai, kompanijų plėtra užsienio valstybėse, nauji prekybos būdai. Pasaulio prekybos organizacija, Tarptautinis valiutos fondas, Pasaulio bankas yra pagrindiniai veikėjai, plėtojantys tarptautinę prekybą ir sprendžiantys šios srities klausimus. Šiuo metu preke tampa ne tik materialūs produktai, bet ir idėjos arba intelektualinė nuosavybė.
- Politinė globalizacija pasireiškia per tarptautiniu lygmeniu įsteigtų organizacijų bendrai kuriamą politiką, pasaulines konvencijas, reglamentus, kurie tiesiogiai ar netiesiogiai veikia nacionalinių valstybių sprendimus. Reguliavimo mechanizmai pradeda veikti nacionalinei valstybei tapus pasaulinės organizacijos nare, kai vyriausybės įsipareigoja suderinti nacionalinės teisės aktus su organizacijos nuostatomis ir jų laikytis (pavyzdžiui, Jungtinių Tautų, Europos Sąjungos nuostatomis).
- Informacinė globalizacija tapo galima išstobulinus informacinės technologijas, kurios leido sparčiai keistis informacija dideliais atstumais. Informacinėmis technologijomis naudojasi tautos, organizacijos, privatūs asmenys, o tai skatina integraciją į globalų informacijos lauką.
- Socialinė globalizacija skatina tarptautinių nevyriausybinų organizacijų kūrimąsi, kurių veikla įgyja vis didesnę reikšmę, ypač teikiant humanitarinę pagalbą, kovojant su skurdu ar maisto trūkumu. Švietimas, sveikatos priežiūra, socialinė apsauga, darbo aplinkos klausimai – tik dalis socialinės srities aspektų, kuriais

⁵ Best global brands, 2009 tarp populiariausių mini šiuos prekės ženklus: Coca Cola, IBM, Microsoft, Nokia, Google, Toyota, Disney, Gillette, Samsung, NESCAFE, Nike, L'oreal, Duracell ir kitus.

⁶ Cohen, 1995.

rūpinasi įtakingos pasaulio organizacijos, pavyzdžiui, Jungtinių Tautų Organizacija, Tarptautinė darbo organizacija, Pasaulinė sveikatos organizacija ir kitos. Savanoriškumo principais pagrįsta pasaulio mastu veikiančių nevyriausybinų organizacijų veikla, pavyzdžiui, Amnesti International, Raudonojo Kryžiaus, Raudonojo Pasmėnulio, Pasaulinės organizacijos prieš kankinimus – reikšmingai prisideda prie socialinių problemų sprendimo globaliu mastu.

- Kultūrinė globalizacija suvokiama kaip idėjų sklaida, kuri skatina vertybių ir požiūrių supanašėjimą, keičiantį ne tik fizinį pasaulį, bet ir žmonių mąstymą. Kultūriniu aspektu globalizacija reiškiasi per masinės ir aukštosios kultūros plėtrą, jos priklausomybę nuo žiniasklaidos. Kiekvienas, naudodamasis kitoje šalyje pagamintu produktu, kad ir leisdamas laisvalaikį, palaiko globalizacijos procesus.

Tačiau „ribų nykimas“ niekada nebūna visaapimantis ir simetriškas. Svarbu suvokti, kad globalizacija nebūtinai lemia vienodėjimą (modernėjimo diskurse globalūs skirtumai dažnai klaidingai aiškunami kaip skirtingi, vystymosi ta pačia kryptimi etapai, ilgainiui virstantys vakarietišku modeliu). Jan Nederveen Pieterse žodžiais tariant, ji veikia skatina hibridizaciją, naujų mišrių sąveikos formų, perkelinių *mélange* kultūrų atsiradimą⁷. Sąvoka „globalus“ paprastai priešpriešinama sąvokai „lokalus“. Tačiau vietos bendruomenės gali skirtingai reaguoti į globalizacijos procesus. Vienos, bent iš dalies, gali išvengti globalizacijos įtakos, kitos – sąveikauti su globalia aplinka, patirti jos įtaką, o trečios – formuotis kaip atsakas į globalizaciją ir tapti pasipriešinimo jai ženklu. Antra vertus, negalima pamiršti, kad visų šių procesų poveikis skirtingų socialinių sluoksnių, etninės kilmės ar lyties žmonėms yra skirtingas⁸ (pačiau poskyryje *Lytis ir tauta*, p. 30).

⁷ Yuval-Davis, 2000.

⁸ Ten pat.

2. Migracija⁹

Globalizacija nėra tiesiogiai susijusi su migracija, tačiau gali ją skatinti ar stabdyti. Informacinių technologijų ir komunikacijos ryšių plėtra lėmė laisvą informacijos judėjimą, galimybę bendrauti su visu pasauliu ir gauti apie jį žinių. Susisiekimo priemonių tobulėjimas paskatino geografinį mobilumą. Tačiau kai turtingų valstybių bendrovės perkelia savo gamybą į mažiau turtingas šalis, migracija gali sumažėti, nes tokiu atveju ne darbuotojas keliauja ieškodamas darbo, o darbas „ateina“ pas ją ar jį, kaip mažiau kainuojančią darbo jėgą.

Migracijos aiškinimo teorijos

Globalizacija paskatino migracijos tipų įvairovę, kurių aiškinimai remiasi skirtingomis teorijomis. *Dvejopos* arba *Dvigubos rinkos teorija* siekia atskleisti, kodėl šalyse, turinčiose „savų“ bedarbių, išlieka pigios ir (arba) brangios imigrantų darbo jėgos poreikis. Pasak jos, darbo rinka yra pasidalijusi į dvi sąlygines dalis: kvalifikuotą, brangiai apmokamą darbą ir nekvalifikuotą. Kai vietiniai gyventojai nenori dirbti nekvalifikuotų, žemo prestižo, menkai apmokamų darbų, o paklausa tokioms paslaugoms auga, atsiranda niša imigrantų darbo jėgai. Tačiau darbo rinkoje yra ir aukščiausios kvalifikacijos, brangiai apmokamų specialistų paklausa. Tokių sunku rasti, o darbo užmokestis padeda juos „importuoti“ iš užsienio.

Pasaulio sistemų teorija pasaulį vertina kaip vieningą sistemą, kurioje, atsižvelgiant į ekonominę valstybių išsivystymą, išskiriamos trys zonos: branduolys, tarpinė zona ir periferija. Branduoliai – tai ekonomiškai stipriai išsivysčiusios valstybės, o periferinę zoną sudaro silpnų

⁹ Skirsnis parengtas pagal Tarpkultūrinės kompetencijos didinimas..., 2009.

ekonomikų šalyse. Tarpinė yra tokia zona, iš kurios gali formuotis migracijos srautai tiek į centrą, tiek į periferiją. Kai ekonomiškai išsivysčiusiuose branduoliuose trūksta darbo jėgos, jie tampa traukos centru, į kurį pradeda plūsti darbo jėga iš periferijos zonų. Taip formuojasi migracijos srautai, kuriuos dažnai paskatina kalbos, kultūros panašumas, patogūs transporto, komunikacijos ryšiai. Ši teorija puikiai paaiškina buvusių kolonijų ir metropolijų santykius (pavyzdžiui, Indijos ir Jungtinės Karalystės). Lietuvą šios teorijos kontekste būtų galima priskirti tarpinei zonai, iš kurios darbo jėga plūsta ne tik į išsivysčiusias Vakarų valstybes, bet ir priešinga kryptimi – Rusiją, Ukrainą.

Migracijos tinklo teorija nagrinėja imigrantų ir tėvynėje likusių šeimoms narių, giminaičių, pažįstamų sąveiką. Ji vyksta dėl informacinės globalizacijos. Pirmieji atvykėliai įsikuria tikslo šalyje, užmezga kontaktus su vietos gyventojais, susipažįsta su aplinka ir sukaupia informacijos, kuri vėliau praverčia įsidarbinant ir įsikuriant kitiems imigrantams. Tokie tinklai suteikia finansinę ir psichologinę paramą ir palengvina tautiečių migraciją. Ši teorija ypač tinka aiškinant Lietuvos gyventojų emigracijos strategijas, kai įkandin pirmiems išvykusiems iškeliauja ne tik artimi giminaičiai, bet ir kaimynai, draugai.

Institucinė teorija teigia, kad migraciją stiprina įvairių pelno ir ne pelno, legalių ir nelegalių organizacijų kūrimasis, kurios teikia paslaugas įsidarbinant, gaunant vizas, tvarkant būtinus dokumentus, persikeliant ir kt. Nelegali tokių organizacijų veikla paprastai apima prekybą žmonėmis ir migrantų kontrabandą.

Apibendrinant tenka pastebėti, kad nė viena iš teorijų nepajėgia paaiškinti viso migracijos reiškinio daugiapusiškumo, nes jį lemia tiek objektyvūs, tiek subjektyvūs veiksniai.

Kasmet pasaulyje migrantai sudaro apie 3 procentus visos žmonių populiacijos¹⁰.

Šiuo metu ES šalies pilietis, atvykęs į kitą ES šalį, nėra laikomas migrantu, nes kiekvienas pilietis turi teisę laisvai judėti ES teritorijoje. Visų ES piliečių teisės ir pareigos yra vienodos, nes pagal Maastrichto sutartį ES šalių piliečiai laikomi ir visos ES piliečiais¹¹.

¹⁰ Human Development Report, 2009.

¹¹ Tarpkultūrinės kompetencijos didinimas..., 2009.

Migrantais Europos Sąjungoje yra vadinami trečiųjų šalių piliečiai, kurie neturi ES valstybės narės pilietybės¹².

Migracija Lietuvoje

Migracija Lietuvoje nėra naujas reiškinys. Dar Lietuvos didysis kunigaikštis Gediminas kvietė Vakarų Europos amatininkus ir pirklius atvykti ir plėtoti verslus palankiomis sąlygomis. Vytauto Didžiojo laikais Lietuvoje buvo įkurdinti totoriai, kurių kaimai turėjo saugoti Vilnių ir Trakus nuo užpuolikų. Duomenų apie migracijos srautus Lietuvoje mokslininkai aptinka nuo XIX a. vidurio ir išskiria kelis etapus¹³:

1. Nuo XIX a. pabaigos iki Pirmojo pasaulinio karo buvo masinių emigracijos srautų laikotarpis. Ieškodami geresnio uždarbio Lietuvą paliko apie 250 000 gyventojų. Pagrindinė tikslo šalis buvo JAV.
2. Po Pirmojo pasaulinio karo, JAV nustatė kvotas Lietuvos imigrantams, pastarieji patraukė į Pietų Amerikos šalis ir Kanadą. Tuo metu išvyko apie 71 000 gyventojų, daugiausia neturtingų darbininkų ir valstiečių.
3. 1940–1953 metais buvo prievartinės migracijos laikotarpis. Dėl deportacijų, trėmimų į Sibirą, lenkų ir vokiečių repatriacijos į savo tėvynę, kitų gyventojų pasitraukimo į Vakarus Lietuvą paliko 775 000 žmonių.
4. Sovietų Sąjungos laikotarpiu po 1953 metų įstatymais migracija buvo varžoma ne tik į Vakarus, bet ir šalies viduje. Išimtis buvo žydai, kurie turėjo leidimą emigruoti į Izraelį. Šis laikotarpis pasižymėjo didesne imigracija nei emigracija, nes iš Sovietų Sąjungos respublikų į Lietuvos miestus važiavo dirbti žmonės naujai statomose gamyklose. Taip pat buvo apgyvendinta daug karininkų.
5. Po nepriklausomybės atkūrimo 1990 metais imigraciją pakeitė emigracija. Remiantis Statistikos departamento duomenimis, iki 2009 metų pradžios Lietuvą paliko apie 337 000 žmonių.

¹² Europos Sąjungos Taryba, 2007.

¹³ Vaitekūnas, 2006.

Įstojus į Europos Sąjungą emigracijos srautai dar labiau sustiprėjo. Tarp Europos Sąjungos valstybių narių Lietuva yra pirma pagal emigrantų skaičių, tenkanti tūkstančiui šalies gyventojų, kurių migracines nuostatas dažniausiai formuoja politiniai ir ekonominiai valdžios sprendimai¹⁴.

Pasaulio kontekste Lietuva nėra traukos šalis, todėl čia gyvenančių užsieniečių palyginti nedaug. Jie sudaro apie vieną procentą visų Lietuvos gyventojų. Tačiau tautybių įvairovė yra gana didelė. 2009 metais Lietuvoje gyveno 118 pasaulio valstybių piliečių. Didžiausią jų dalį (49,5 proc.) sudarė Rusijos Federacijos piliečiai. Antra pagal dydį užsienio piliečių grupė yra iš Baltarusijos (23,4 proc.), Ukrainos (12 proc.), o likusius 15 proc. sudaro 115 pasaulio valstybių piliečiai¹⁵.

Daugiausia užsienio piliečių telkiasi miestuose: Vilniuje gyvena apie 11 400, Klaipėdoje – 4200, o Kaune ir Visagine atitinkamai 2600 ir 2500 užsieniečių. Visaginas išskirtinis tuo, jog jis, būdamas tryliktas miestas Lietuvoje pagal jame gyvenančių žmonių skaičių, pirmąja pagal imigrantų skaičių, kuris sudaro 9 proc. visų miestelio gyventojų (tuo tarpu Vilniuje ar Klaipėdoje šis skaičius siekia 2 proc.). Vengiant manipuliacijų imigracijos tema, reikia pabrėžti, kad „tikri“ užsieniečiai sudaro tik trečdalį visų emigrantų, nes 70 proc. atvykstančiųjų – tai grįžtantys į Lietuvą piliečiai¹⁶. Tačiau Lietuvoje, kaip ir daugelyje Vidurio bei Rytų Europos valstybių, stinga visuomenės pritarimo etninei, rasinei ir kultūrinei įvairovei. Galima išgirsti teigiant, kad tokia įvairovė kelia pavojų nacionaliniam saugumui. Ta kultūrinė įvairovė yra neigiama arba šmeižiama, mėginama įrodyti imigracijos grėsmę. Tai trukdo skatinti kultūrų dialogą ir ieškoti galimų sąsajų.

Europos vertybių tyrimai rodo didesnę, palyginti su kitomis tautinėmis grupėmis, lietuvių etninį uždarumą. Į klausimą, ar sėkmingam šeimos gyvenimui svarbu ta pati tautybė, pusė (50,8 proc.) lietuvių atsakė, jog tai nesvarbu, 42,6 proc. manė, kad svarbu ir labai svarbu. Rusai ir lenkai kur kas rečiau manė, kad sėkmingas šeiminis gyvenimas priklauso nuo vienodos sutuoktinių tautybės: atitinkamai 70 proc. ir 74 proc. lenkų teigė, kad tai nesvarbu

¹⁴ Tarpkultūrinės kompetencijos didinimas ..., 2009.

¹⁵ Lietuvos gyventojų tarptautinė migracija, 2008, 2009.

¹⁶ Tolerancija ir multikultūrinis ugdymas ..., 2010.

(28,3 ir 22 proc. manė, jog svarbu ir labai svarbu)¹⁷. Tačiau tyrimai atskleidė ir tai, jog egzistuoja stabiliai išliekanti nepageidaujama grupių hierarchija. Ją sudaro kitos „rasės“ žmonės, imigrantai, romai, musulmonai, čečėnai¹⁸.

Mokslininkai pastebi, kad neigiamą imigrantų ar etninių mažumų įvaizdį reprodukuoja žiniasklaida (plačiau apie tai poskyryje *Informacijos šaltiniai*, p. 64). Prancūzijoje, Italijoje, Didžiojoje Britanijoje atlikti tyrimai parodė, jog musulmonai vaizduojami labai stereotipiškai, remiantis tik vienu šaltiniu ir pabrėžiant jų priešišumą Vakarų civilizacijai. Tad peršama nuomonė, kad dėl kultūrinės invazijos ir polinkio į terorizmą musulmonai kelia grėsmę visuomenei, kurioje gyvena. Žiniasklaida, pabrėždama kriminalinius incidentus ar kitus neigiamai musulmonus atspindinčius įvykius, skatina islamofobiją¹⁹.

Mokslininkai, nagrinėdami lietuvių ir kitataučių asmeninius ir dalykinius socialinius santykius Lietuvoje, pastebi islamofobijos apraiškas ir stereotipines nuostatas asmeninių santykių lygmeniu. Apklausose dalyvavę lietuviai, lenkai, rusai savo šeiminėje ar draugų aplinkoje nenorėtų matyti musulmonų, žydų, kinų ir čigonų²⁰. Pastebėtina, kad respondentai musulmonus dažniausiai sieja su arabų teroristais – įvaizdžiu, kurį ypač įtaigiai formuoja žiniasklaida. Tad kitos islamą išpažįstančios etninės grupės, pavyzdžiui, totoriai net nepriskiriami musulmonams, nes suvokiami kaip „savi“, niekuo nesisikiriantys nuo „mūsų“. Romų stereotipinis paveikslas siejamas su vogimu, apgaule, narkotikų prekyba, nenoru dirbti ir prisitaikyti visuomenėje. Žiniasklaidoje romų tema ryškiausiai atskleidžiama kriminalinės informacijos skiltyje. Beje, pastaruoju metu nusikaltimų suvestinė „pildoma“ kitomis grupėmis: dažniausiai pabėgėliais čečėnais. Toks šališkas etninių grupių pateikimas žiniasklaidoje skatina nepakantumą Lietuvos visuomenėje.

¹⁷ Kasatkina, Leončikas, 2008.

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ Monitoring the EU accession Forces, 2002.

²⁰ Kasatkina, Leončikas, 2003.

Teoriniai imigrantų integracijos modeliai

Integracija – viena pagrindinių sąvokų imigraciją nagrinėjančiose teorijose. Plačiąja prasme ją galima apibrėžti kaip procesą, kurio metu imigrantai įsitraukia ir visavertiškai dalyvauja naujos visuomenės gyvenime. Mokslininkai išskiria kelis teorinius integracijos modelius.

Struktūrinė integracija susijusi su visateisiu dalyvavimu socialinėse institucijose, *sociokultūrinė integracija* aiškinama kaip kultūrinė adaptacija ir socialinių kontaktų tinklas, kurį imigrantai užmezga ir palaiko su visuomene²¹. Vykdami į kitą šalį dėl ekonominių ir (ar) politinių priežasčių, migrantai dažnai nesusimąsto, kokie iššūkiai jų laukia naujoje šalyje. Jie gali būti pasirengę ekonominiams ir socialiniams sunkumams, tačiau ne visada įvertina neigiamą kultūrinių skirtumų poveikį adaptacijai. Tad atvykus į naują šalį daugelį išstinka kultūrinis šokas – emocinė ir elgsenos reakcija į gyvenimą ir darbą kitoje kultūroje.

Savo kultūrinėje aplinkoje žmonės jaučiasi patogiai – gyvenimas yra paprastesnis, kai nereikia galvoti, kaip elgtis skirtinguose kontekstuose, yra nusistovėję bendravimo, elgesio standartai, pažįstamos socialinės struktūros, vertybinės normos ir gyvenimo lūkesčiai. Tačiau šis bendravimo būdas kitos kultūros žmonėms gali būti nepriimtinas. Susidūrus su nepažįstama kultūra, šokas ar dezorientacija gali sukelti nepageidautinų jausmų ir sudėtingų išgyvenimų, kurie apsunkina prisitaikymą. Atvykę į kitą šalį imigrantai dažnai patiria, kad yra „kitojie“ – kitaip rengiasi, elgiasi, išreiškia save, todėl gali atrodyti keistoki. Patirtas kultūrinis šokas gali pasireikšti neigiamomis emocijomis dėl prarastos pažįstamos aplinkos ir socialinių ryšių – stipria namų nostalgija, pasipiktinimu, susierzinimu, susvetimėjimu ar net izoliacija. Šias emocijas dažnai sukelia kalbos barjeras, vienatvė, įsiliejimo į kitą kultūrą sunkumai, patiriami dėl socialinių ryšių ribotumo ir perdėtai didelio išorinio savitumo (pavyzdžiui, odos spalvos ar kitų ypatybių).

Kultūrinio šoko sukeltas reakcijas žmogus gali įveikti, pradėjęs mokytis kalbos, užmezgęs socialinius santykius su bendradarbiais, kaimynais ir taip atradęs motyvaciją savo kultūros užkoduotus elgesio ir bendravimo būdus papildyti naujais įpročiais ir gyvenimo stiliumi. Asmuo, sėkmingai įveikęs kultūrinį šoką, įgyja socialinių įgūdžių, geriau pažįsta naują kultūrą ir pajunta daugiau psichologinio

²¹ Kuznecovienė, 2009.

komforto. Tačiau jeigu kultūrinio šoko įveikti nepavyksta, jeigu atsiribojama nuo naujos aplinkos ir užsidaroma savo tautiečių socialinių kontaktų rate, nepasitenkinimo, psichologinio diskomforto ir socialinės atskirties sukeliama neigiami padariniai stiprėja. Užtat, dirbant su imigrantų vaikais, svarbu išsiaiškinti jų emocinės būklės priežastis ir įvertinti galimus padarinius.

Socialinė-ekonominė integracija padeda mažinti atskirtį ir socialinę nelygybę. Sėkmingai integruoti imigrantai remia priimančios valstybės ekonomikos augimą ir gauna pajamų, užtikrinančių ne žemesnį už skurdo ribą jų šeimų gyvenimą. Svarbiausi sėkmingos integracijos į darbo rinką veiksniai gali būti jų aukšta kvalifikacija, socialinis statusas, lygių teisių ir galimybių užtikrinimas užimtumo srityje. Mokslininkai atkreipia dėmesį, jog turėdamas darbą asmuo įgyja kompetencijų dalyvauti ir kitose socialinėse srityse – formalias teises transformuodamas į konkrečius socialinius išteklius²².

Tačiau migrantai dažniausiai patenka į mažai apmokamo darbo sektorius, valdo menkesnius socialinius išteklius nei vidutiniai juos priimančios visuomenės piliečiai, jiems sunkiau rasti būstą, gauti sveikatos, švietimo ir kitas apsaugas, todėl patiria socialinę nelygybę²³.

Socioekonominės integracijos barjerai: kalba, socialinių ryšių stoka ir izoliacija, atsiskyrimas nuo šeimos, socialiniai-kultūriniai asmens ypatumai, išsilavinimas, požiūris į integraciją ir daugumos visuomenės (įskaitant mokytojus) nuostatos.

Integracijos daugumos visuomenėje strategijos

Imigrantų privatų gyvenimą ir jų galimybes visavertiškai įsilieti į visuomenę – švietimo sistemą, darbo rinką, politinį ir pilietinį gyvenimą – lemia ir objektyvūs, ir subjektyvūs veiksniai. Tai – kompleksiškas procesas. Žmogui iškyla daug dilemų, kurias būtina spręsti: ar ji (jis) nori integruotis (perimti daugumos kultūros normas ir vertybes, tačiau išlaikyti savo etninį tapatumą), asimiliuotis (atsisakyti savo etninio tapatumo ir susiliesti su dauguma), nepritapti prie daugumos

²² Beresnevičiūtė, 2005.

²³ Ten pat.

ir nepalaikyti savo tapatumo arba nepritapti, bet išlaikyti savo etninį identitetą. Remdamiesi šiais požymiais, sociologai išskiria keturias integracijos strategijas²⁴:

- Integracija,
- Asimiliacija,
- Marginalizacija,
- Separatizmas.

Integracija – tai asmeninių pastangų reikalaujantis procesas, pasi- reiškiantis tuomet, kai asmuo išlaiko savo etninį tapatumą ir tuo pat metu turi užtektinai įgūdžių, kad galėtų dalyvauti daugumos kultū- riniam ir visuomeniniam gyvenime. Daugelis imigrantų siekia įsi- tvirtinti ir sėkmingai adaptuotis naujoje šalyje: pradeda mokytis kal- bos, susipažįsta su kultūra, ieško galimybių įsidarbinti ar studijuoti, siekia visavertiškai įsitvirtinti naujoje aplinkoje. Tačiau dėl struktūrinės nelygybės, daugumos visuomenės stereotipų ir ksenofobinių nuosta- tų integracijos procesas dažnai būna ilgas ir sudėtingas, o žmogaus pastangos integruotis neįvertinamos. Imigrantai pažymi, kad socialinė integracija iš jų pareikalauja kur kas daugiau pastangų nei iš daugu- mos grupei priklausančių asmenų²⁵. Vadinasi, daugumos visuomenė, jeigu jai svarbi integracija, turi sukurti lygiateises sąlygas visiems da- lyvauti viešajame gyvenime.

Dažnai manoma, kad jeigu etninė grupė nekelia politinių reikala- vimų ir yra nematoma viešajame gyvenime, vadinasi, ji – gerai inte- gruota. Tačiau daugelio Europos šalių (ypač ES narių senbuvių) pa- tirtis rodo, kad darbo rinkos segregacija etniškumo pagrindu – kai imigrantai užima žemesnio statuso ir mažiau apmokamas darbo vie- tas – gali lemti nepasitenkinimą, protestus, tapatybės krizę ir ben- druomenės susiskaldymą. Nusišalinusios, pilietiškai abejingos imi- grantų grupės gali tapti politinių manipuliacijų, socialinių įtampų ir neramumų objektu.

Dauguma Prancūzijoje gyvenančių musulmonų yra šios valstybės pi- liečiai, jau ketvirta karta gyvenantys šalyje. Tačiau visuomenės dau- guma juos vertina kaip imigrantus. 2007 metais Paryžiaus priemies- čiuose kilusios riaušės parodė tokių socialinių įtampų padarinius.

²⁴ Kasatkina, Leončikas, 2003.

²⁵ Kasatkina, Leončikas, 2003; Žibas, 2008.

Integruojantis nėra paprasta atsisakyti etninės, kultūrinės tapatybės, tačiau jos išsaugojimas taip pat reikalauja pastangų. Tad dirbant su imigrantų bendruomenėmis (vaikais, jų tėveliais) būtina atsižvelgti ne tik į formalius kriterijus (pilietines ir politines teises, užimtumą), bet ir į subjektyvius aspektus (savijautą, dalyvavimą bendruomenės gyvenime).

Asimiliacija suprantama kaip mažumos grupės narių „ištirpimas“ daugumos etninėje grupėje ir jos kultūros, vertybių perėmimas. Asimiliaciją pasirinkę asmenys siekia prisitaikyti prie daugumos. JAV yra viena iš šalių, kur imigrantai dažniausiai pasirenka asimiliacijos strategiją. Rasiniai skirtumai tokiose visuomenėse išlieka, tačiau mažumos grupė nėra suvokiama kaip „svetima“, nes jos nariai sėkmingai imituoja daugumą²⁶. Asimiliacijos procesai vertinami daugumos „priėmimo“ ir mažumos „prisitaikymo“ kontekste. Etninės ir kultūrinės mažumos savo „prisitaikymą“ siekia patvirtinti puikiu kalbos mokėjimu, kultūros vertybių įsisavinimu, daugiau dėmesio skiria raiškai – elgesiui, drabužiams, gyvenimo būdui. Tačiau asmeninių pastangų asimiliuotis gali nepakakti, jeigu fiziniai ir kultūriniai etninių grupių skirtumai yra ypač ryškūs (romai, arabai, žydai, juodaodžiai ir kt.). Tad svarbios yra ir daugumos nuostatos, jos pasirengimas praplėsti įsivaizduojamas ribas (pereinant iš etnocentrinio į etnoreliatyvų suvokimą – plačiau poskyryje *Kultūrinis reliatyvizmas*, p. 44). Jeigu tarpasmeniniuose „daugumos“ ir „mažumos“ santykiuose išlieka griežti „mes“ ir „jie“ atribojimai, skirtingų etninių grupių asmenys patiria spaudimą dėl kultūrinės tapatybės pasirinkimo ir yra atstumiami dėl nepakankamo prisitaikymo prie daugumos visuomenės. Tokiu atveju asimiliacijos kelią pasirinkę žmonės rizikuoja atsidurti socialiniame užribyje, nes, atsisakę vienos grupės tapatybės ir praradę jos paramą, jie ne visuomet savaime įgyja kitos grupės tapatybę ir pripažinimą²⁷.

Marginalizacija būdinga tiems asmenims, kurie netenka savo etninio tapatumo, nesugeba dalyvauti ir įgyti visaverčio pripažinimo kitoje grupėje. Marginalumo keliu pasukę etninių mažumų atstovai patiria socialinį, psichologinį nepasitenkinimą: jaučiasi nepritaipę prie daugumos, praranda savo etninės grupės paramą, yra neužtikrinti dėl savo

²⁶ Kasatkina, Leončikas, 2003.

²⁷ Monitoring EU accession, 2002.

statuso, neturi tapatybės atramos ir nemato aiškios ateities vizijos. Jie dažnai atsiriboja nuo kasdienių socialinio gyvenimo aktualijų, dėl menkų kalbinių gebėjimų nedalyvauja politiniame ir pilietiniame šalies diskurse, tačiau klausosi kilmės valstybės radijo ar žiūri televiziją ir domisi jos politiniu gyvenimu, bet ten nuvykę taip pat nesijaučia „savi“.

Iš Rusijos į Lietuvą su šeima atvykęs 13 metų vaikinys pradėjo mokytis rusų mokykloje. Tačiau šios bendruomenės buvo priimtas kaip „svetimas“ dėl simbolių raiškos, kūno kalbos ypatumų, apsirengimo stiliaus ir kitų skirtumų. Jis, grįžęs į gimtojo miesto draugų aplinką, asmeniniuose santykiuose taip pat jautė „atstumą“ dėl kultūrinių skirtumų, kuriuos pabrėžė vaikystės bičiuliai.

Lietuvoje, sociologų nuomone, imigrantų marginalumo tendencijos pasireiškia kaip tapatybės krizė. Pastaruoju metu ją išgyvena ir daugelis Lietuvos emigrantų, kuriems sunku visavertiškai integruotis į socialinį-kultūrinį šalies, kurioje apsigyveno, kontekstą, tačiau grįžę į Lietuvą jie taip pat nesijaučia šalies dalimi. Šis procesas vadinamas kultūriniu marginalumu, kuris išryškėja, kai asmuo mėgina asimiliuotis, tačiau nėra priimama (-as) į daugumos visuomenę, yra išstumiamas iš savo įprastos kultūrinės aplinkos. Mokslininkai taip pat atkreipia dėmesį į socialinį struktūrinį marginalumą arba socialinę atskirtį, kuri siejama su politine, socialine, ekonomine nelygybe ir diskriminacija²⁸.

Separatizmas pasireiškia tuomet, kai žmogus ar asmenų grupė išlaiko tvirtą etninį tapatumą, tačiau nepalaiko visapusiškų santykių su likusia visuomene ir remiasi tik savo etninės grupės ryšiais. Apie jį dažniausiai kalbama kaip apie politinę problemą, kai susiduriama su gerai organizuotu ir artikuliuotu „rasinių“ ar etninių grupių separatizmu. Taip iš tiesų gali nutikti visuomenėje, kurioje etninės grupės atsiriboja nuo daugumos, išlieka pasyvios pilietiniu požiūriu ir viešajame gyvenime remiasi tik etniškai ribotais ryšiais. Erdvinis atskyrimas nuo daugumos bendruomenės sudaro papildomas kliūtis integracijai. Europos Sąjungos valstybių patirtis rodo, kad imigrantų bendruomenės, gyvendamos atskiruose rajonuose, sukuria etninių

²⁸ Kasatkina, Leončikas, 2003.

grupių „getus“, kuriuose veikia savos taisyklės, elgesio normos ir vertybės, padedančios asmenims prisitaikyti ir išlikti, tačiau dažnai prieštaraujančios pačios valstybės normoms ir vertybėms.

Romų bendruomenė Vilniuje yra ryškus separatistinės adaptacijos strategijos pavyzdys, kai aiškiai nubrėžiamos ribos tarp „savų“ ir „svetimų“, o tarpkultūrinis dialogas vyksta vangiai. Panašios atsiribojimo nuo daugumos strategijos laikosi ir kai kurios kitos imigrantų bendruomenės. Pavyzdžiui, labai uždara ir Lietuvos visuomenės gyvenime „nematoma“ yra kinų bendruomenė. Bendraujant su imigrantais iš Pakistano taip pat išaiškėjo polinkis atsiriboti nuo daugumos. Atvykę į Lietuvą, jie stengiasi susirasti tautiečius, palaikyti tarpusavio ryšius, švęsti kartu šventes, leisti laisvalaikį ir netgi kartu dirbti.

Integracijos strategijos praplečia mūsų suvokimą apie asmenų galimybes adaptuotis visuomenėje ir siūlo kritiškai įvertinti „mažumos“ ir „daugumos“ santykių dinamiką. Apie integraciją dažniausiai kalbama politiškai korektiško diskurso kontekste, tačiau nederėtų pamiršti ir asmens pastangų ir laisvo pasirinkimo siekiant sėkmingos integracijos. Asimiliacija gali sukelti neigiamus padarinius, kai žmogus, praradęs vienos grupės tapatybę ir paramą, neįgyja kitos bendruomenės pripažinimo. Socialiniame ir politiniame gyvenime nelyvaujantys asmenys nesieja savęs su bendruomene, neranda būdų išreikšti ir įgyvendinti savo interesų, todėl gali patirti socialinę atskirtį, kuri sustiprina etninio atsiribojimo arba separatizmo tendencijas. Mokytojai, žinodami skirtingas adaptacijos strategijas, gali atpažinti su adaptacija susijusius sunkumus ir ugdymo procesą, darbą klasėje ir mokyklos bendruomenėje organizuoti taip, kad kultūrinės atskirties pavojai būtų pašalinti.

Jaunimo, kilusio iš etninių mažumų, integracija²⁹

Ką tik atvykusiems imigrantams sudėtinga įsikurti naujoje šalyje. Praeina metai, kartais prireikia vienos ar net poros kartų gyvenimo, kol susiformuoja visiško priklausymo naujai šaliai jausmas. Moksleiviams,

²⁹ A Diversity Toolkit for the Youth Work, 2009.

atvykusiems iš kitos šalies, mokyklos bendruomenė gali padėti įveikti šį perėjimą. Tai susiję su naujų socialinių ryšių formavimu, izoliacijos mažinimu, lietuvių kalbos mokėjimo stiprinimu ir savivokos, kuri nėra grįsta stereotipais dėl vaiko statuso ar etniškumo (migrantas, pabėgėlis, prieglobsčio prašytojas, pakistanietis, kinas, musulmonas ir kt.) ugdymu.

Persikeldamos šeimos patiria daug gyvenimo pokyčių ir iššūkių, kurie susiję su darbo, būsto, mokyklos paieška, naujos kalbos mokymusi ir prisitaikymu prie gyvenimo naujoje kultūroje. Joms būtina pagalba ir informacija, padedanti įsikurti naujoje šalyje. Tačiau labai dažnai tokios informacijos trūksta, ji pateikiama nesuprantamai, o neformalūs tinklai, kurie paprastai naudojami informacijos sklaidai, nepasiekiami. Tad tėvai nėra linkę pasitikėti paslaugomis – įskaitant ir jaunimui skirtomis – jeigu jos nebuvo rekomenduotos asmeniškai. Tačiau tokias rekomendacijas gauti sunku, jeigu nepavyksta užmegzti pasitikėjimu grįstų santykių. Antra vertus, juos sukurti sunkiau tiems žmonėms, kurie gerai nemoka lietuvių kalbos.

Kalbą vaikas paprastai išmoka greičiau nei tėvai, todėl dažnai tikimasi, kad ji arba jis bus vertėja (-as), kai prireiks sveikatos, švietimo, apgyvendinimo ir kitų paslaugų. O tai gali paskatinti keitimąsi vaidmenimis, kai tėvai tampa labai priklausomi nuo savo vaikų ir pastariesiems tenka kur kas didesnė įsipareigojimų našta, nei būtų kitomis aplinkybėmis. Prastas tėvų lietuvių kalbos mokėjimas mokytojams (darbo su jaunimu vadovams) gali sukelti keblumą, kai, pavyzdžiui, šie, norėdami įtraukti jaunimą į kokią nors veiklą, turi gauti tėvų sutikimą.

Kartų skirtumai taip pat gali tapti įtampų židiniu imigrantų šeimose. Kai tėvai tikisi, kad vaikai išsaugos kilmės šalies vertybes ir vaidmenis, o jauni žmonės patiria stiprų spaudimą perimti naujos aplinkos ypatumus, šeimos gali pradėti baimintis, jog vaikai praras savo tradicinę kultūrą, vertybes ir stengsis apriboti jų dalyvavimą jaunimo veikloje. Vieni jaunuoliai būna stipriai prisirišę prie tėvų kultūros, kalbos ir vertybių, tad stengiasi jas puoselėti. Kiti siekia asimiliuotis naujoje aplinkoje ir taip praranda tėvų kalbą, kultūrą ir vertybes. Treti perima tam tikrus abiejų kultūrų aspektus ir išsiugdo dvigubą kultūrinę tapatybę. Tyrimai rodo, kad ilgalaikėje perspektyvoje pastaroji strategija yra pati palankiausia jaunų žmonių sėkmei, todėl būtent šiuo požiūriu turėtų remtis ir tarpkultūrinis darbas su jaunimu.

Mokyklos bendruomenė gali daug nuveikti organizuodama veiklas, kurios kultūrinį jaunų žmonių paveldą (įskaitant kalbą, kuria kalbama namuose) vertina lygiai taip pat kaip ir lietuvių kultūros tradicijas, normas ir vertybes.

Airijoje atliktos apklausos parodė, kad etninė imigracinę patirtį turinčių asmenų savivoka gali būti grindžiama skirtingais kriterijais. Žmonės save laikė airiais, nes:

- gimė Airijoje iš etninių mažumų kilusių tėvų šeimose;
- įgijo Airijos pilietybę natūralizacijos keliu;
- gimė etniniu požiūriu mišrioje santuokose ir partnerystėse.

Šiuolaikinėms visuomenėms vis labiau būdingos dvigubos etninės tapatybės. Tad svarbu žinoti, kokiai etninei grupei priklauso vaikų tėvai, nes jų kultūra gali būti svarbi formuojantis jauno žmogaus tapatybei.

Atminkite! Tapatybę, ypač etninę, apibrėžia pats asmuo, todėl ji atvira kaitai. Apie kieno nors etniškumą nereikėtų spręsti remiantis ribota informacija, nepasiteiravus asmens, kaip ji ar jis norėtų būti vadinama (-as). Etninių mažumų atstovai gali norėti pabrėžti ne tik etninę, bet ir naują ar mišrią tapatybę, pavyzdžiui, tai, kad jie yra Lietuvos armėnai, Lietuvos ukrainiečiai, Lietuvos lenkai ar tiesiog lietuviai. Tokios formuluotės turėtų būti skatinamos, nes pažymi ir asmeninę tapatybę, ir priklausymą bendruomenei. Jos pagarbiai vertina visų turimą kultūrinį paveldą, kuris daro įtaką mūsų gyvenimui, net jeigu, palyginti su tėvais, mūsų etniškumas pasikeitė.

Jauni žmonės gali turėti baimių ir jaustis nejaukiai naujoje aplinkoje, todėl svarbu ugdyti naujus socialinius įgūdžius. Tačiau tai nėra lengva užduotis, jei vaikai prastai moka lietuvių kalbą. Sunku įsilieti į naują grupę, jeigu nėra draugės (-o) ar asmens, kuria (-iuo) pasitikima, kyla baimė būti suvoktai (-am) „kitokia (-iu)“. Daugelis tokių vaikų ar jaunuolių turi rasizmo, ksenofobijos ar diskriminacijos patirčių (žr. p. 82). Jus gali trikdyti kai kurios taisyklės. (Pavyzdžiui, reikalavimas laukti eilėje gali būti įvertintas kaip atskirtis etniniu pagrindu.) Tad dirbant su jaunimu būtina imtis ryžtingų rasizmo prevencijos priemonių ir kovoti su juo, įskaitant mokyklos politiką, aiškias taisykles ir drausminančias priemones. Svarbu aktyviai propaguoti

tarpkultūrinės vertybės ir stiprinti žinias apie skirtingas kultūrinės grupės mokyklos bendruomenėje. Vienas veiksmingiausių būdų keisti stereotipines nuostatas – žinoti paplitusius mitus apie tautines mažumas ir turėti faktų, padedančių juos paneigti (žr. p. 78).

Rasinė diskriminacija reiškia asmens sumenkinimą dėl jo ar jos etniškumo, odos spalvos, religijos ar tautybės. Rasizmas yra nusikaltimas. Jį skatina skirtumų baimė ir neigiamais stereotipais grįsta praktika. Rasizmas sukelia daug nerimo žmonėms, kilusiems iš tautinių mažumų. Jis neigiamai veikia jaunų žmonių psichinę sveikatą, tapatybės jausmą, savivoką ir gerovę. Blogiausia, kad Lietuvoje išpuolių rasizmo pagrindu daugėja.

3. Kultūros samprata

Pasaulyje sunku rasti visuomenę visiškai homogenišką etniniu ar kultūriniu požiūriu. Europai taip pat būdinga spalvinga kultūrų įvairovė, kuri formavosi (ir tebesiformuoja) sudėtingų (po)kolonijinių, karo konfliktų, mainų ir migracijos procesų, vykstančių tiek Europos viduje, tiek sąveikaujant su kitomis pasaulio valstybėmis, įtakoje. Siekiant visaverčio, dialogu, o ne konfrontacija pagrįsto, buvimo, svarbu suvokti daugiakultūrio sambūvio prielaidas, išmokti atpažinti kultūrinės ir socialinės atskirties priežastis ir iš(si)ugdyti tarpkultūrinės kompetencijas ir vertybes, atveriančias kelią pagarbai, supratimui ir individualumo raiškai.

Kultūros sąvoka

Pradedant kultūrinio dialogo paieškas pravartu išsiaiškinti, kaip suprantame „kultūrą“ ir ką laikome „savo kultūra“. Raymond Williams, kultūros studijų „tėvas“, išskyrė tris šio termino prasmes. Jis aiškino, kad kultūra gali būti suvokiama kaip civilizacija (bendras intelektinės, dvasinės ir estetinės raidos procesas); gali būti kalbama apie „aukštąją kultūrą“ (t. y. intelektinės ir meninės veiklos darbus ir praktikas) arba apie savitą žmonių grupės ar istorinio periodo gyvenimą³⁰. Būtent pastarąją prasmę pasitelkia socialinės antropologijos mokslas, siekdamas suvokti tam tikros žmonių grupės papročius, pasaulėžiūrą, kalbą, giminystės sistemą, socialinę sąrangą ir kitas kasdienes praktikas, kurios vieną grupę išskiria iš kitų. Vadovaujantis šiuo požiūriu, kultūra suvokiama kaip tam tikros žmonių grupės idėjų, vertybių sistemos,

³⁰ Yuval-Davis, 2000.

papročių, tradicijų, gyvenimo būdo, bendravimo ir elgesio visuma, formuojanti tapatumą, kuriuo remiantis grindžiamas priklausymas konkrečiai grupei.

Antropologijos moksle kultūros sąvoka turi ilgą ir komplikuoatą tapsmo istoriją. Ji susijusi su karštais universalistinio ir reliatyvistinio kultūros aiškinimo šalininkų debatais. Pirmieji teigė, jog yra viena bendra žmonių kultūra, kurioje skirtingi asmenys ar žmonių grupės ranguojami atsižvelgiant į jų „išsivystymo lygį“ evoliucine prasme. Tačiau šį požiūrį neigė reliatyvistinės sampratos šalininkai, pasak kurių, skirtingos civilizacijos turi skirtingas kultūras ir turi būti suvoktos ar įvertintos pagal joms būdingus principus. Nėra bendros, o tik konkrečios, savitos kultūros.

Tačiau, nepaisant visų nesutarimų, pastebi Nira Yuval-Davis³¹, abu šie požiūriai turi vieną bendrą bruožą – apie kultūrą jie kalba taip, tarsi pastaroji turėtų pastovią „esmę“ (simbolių, savitos elgsenos ar žmogaus darbo produktų rinkinį), kuri nuosekliai, be prieštarų įprasmina tam tikros tautos ar valstybės kultūrą. Mokslininkė kultūrą siūlo vertinti ne kaip statišką, sudaiktintą, homogenišką reiškinių, kuris yra bendras visiems tautinės ar etninės bendruomenės nariams, o kaip dinamišką socialinį *procesą*, besiplėtojančią ginčų erdvėje, kur skirtingi balsai turi nevienodas galias išreikšti savo požiūrį į pasaulį³². Kultūros diskursas, jos nuomone, primena veikiau prasmų kovų lauką nei sutartinį išieities tašką.

Kultūra yra *kolektyvi* sąvoka, nes apibūdina ryšius tarp žmonių, daiktų ir idėjų. Ji apima *bendravimo* aspektą, nes, vienydama skirtingus asmenis, idėjas, praktikas ir vietas, reikalauja bendravimo, kuris padėtų visus šiuos skirtingus elementus sujungti. Kultūra – tai *praktika*, kuri parodo, kaip ir kodėl elgiamės pagal tam tikras taisykles, moko ir ugdome vaikus. Ji – dinaminis *procesas*, nes žmonės nuolat atlieka įvairias užduotis, darbus, keičia savo požiūrį ir idėjas, permašto nusistovėjusias praktikas ir pateikia naujų išvalgų, migruoja, keliauja, išmoksta naujų kalbų. Štai todėl neteisinga kultūrą vertinti kaip statiką ir nekintantį reiškinį.

³¹ Ten pat.

³² Ten pat.

Geert Hofstede³³ kultūrą pavadino *kolektyviniu proto programavimu*, atskiriančiu vienos grupės žmones nuo kitų. Apibrėžimo raktažodžiai – kolektyvinis programavimas – taikliai apibūdina procesą, kurio dalimi tampame vos gimę, nes augame konkrečioje kultūroje, kuriai būdinga savita pažiūrų, žinių sistema, lūkesčiai, suvokimas ir elgesio modeliai. Kultūrą sudaro materialūs ir nematerialūs dalykai (idėjos, tikėjimas, simboliai), kuriuos tėvai ir mokytojai perduoda vaikams, patardami, kaip sėkmingai pritapti visuomenėje, ir apibrėždami, kas yra gerai ar blogai, kas teisinga, klaidinga ar nepriimtina.

Kolektyvinis proto „programavimas“, pasak G. Hofstede, prasideda aplinkoje, kurioje žmogus socializuojasi³⁴. Čia ji ar jis įgyja mąstymo, emocijų raiškos ir elgesio kompetencijas. Šeima ir mokykla yra pirmosios socializacijos institucijos, formuojančios vertybinių orientacijų ir nuostatų pagrindus, tarpasmeninių santykių modelius ir kasdienes praktikas. Kultūra lemia žmogaus pasaulėžiūrą ir pasaulėvaizdį, uždėdama „kultūrinius akinius“. Įdiegtos ir išmoktos sampratos formuoja įsitikinimų pagrindus, kurių sunku nepaisyti. Įdiegta kultūra lemia konkrečios tautos žmonių elgesį – jie tampa, pavyzdžiui, vokiečiais, kinais ar lietuviais.

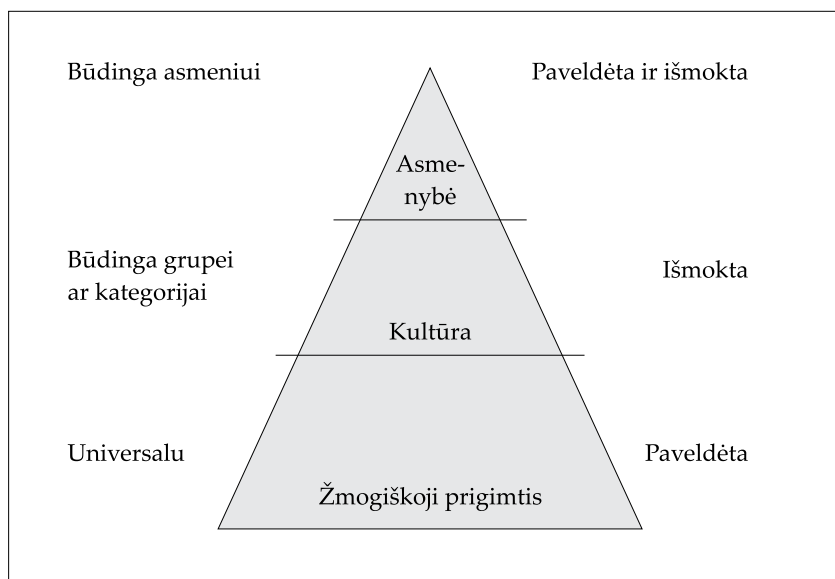
Visos kultūros turi bendrą vardiklį – bendražmogiškus aspektus, kaip antai: meilė, baimė, liūdesys, neapykanta, gėris, blogis, padorumas, draugystė, atsidavimas, abejingumas, globa, vyriškumas, moteriškumas ir kt. Tačiau kokią konkrečią išraišką jie įgyja, priklauso nuo kiekvienos konkrečios kultūros sąlygų.

Šiaurės Europos šalyse jau norma yra tai, kad vaiko priežiūros atostogų išėina ir moteris, ir vyras. Tuo tarpu Pietų Europos regione vis dar gaji kultūrinė norma, jog vaikų priežiūra yra tik moters pareiga, o vyrams yra nevyriška išeiti tėvystės atostogų arba prižiūrėti vaikus namuose, kol moteris dirba. Tad dirbančios motinos į pagalbą pasitelkia imigrantes. O tai savo ruožtu lemia skirtingą „geros motinystės“ sampratą. Vakarų Europoje būti „gera motina“ reiškia skirti daugiau laiko savo vaikams. Tuo tarpu trečiųjų šalių moterys, kurios atvyksta ieškodamos darbo, buvimą „gera motina“ supranta kaip finansinę paramą savo vaikams, jų išlaikymą ir mokslų finansavimą.

³³ Hofstede, 1997.

³⁴ Ten pat.

Kitas „programavimo sluoksniš“ formuojasi tuomet, kai įdiegtas kultūrinės normos žmogus transformuoja pasitelkdamas asmenines patirtis ir taip įgyja tik jai ar jam būdingų ypatybių. Asmens raidos metu priimtios, kultūros ir asmeninės patirties komponentai sąveikauja tarpusavyje, todėl nėra paprasta nubrėžti aiškias juos skiriančias ribas. Pateikta schema (1 pav.) parodo simbolinę „kolektyvinio proto programavimo“ struktūrą, kuri daro įtaką asmenybės raidai socialiniame kontekste.

1 pav. Individo „kolektyvinio proto programavimo“ komponentai³⁵.

Kultūrinio „programavimo“ suvokimas leidžia kritiškai įvertinti biologiniais argumentais paremtą kultūrinių skirtumų aiškinimą. Pseudoteorijos apie prigimtinius rasių ar etninių grupių skirtumus šiuolaikiniame moksle jau seniai nebediskutuojamos, tačiau kasdieniame gyvenime vis dar pasitaiko atveju, kai kultūriniai skirtumai aiškinami biologinėmis priežastimis arba skirtingų kultūrų išsivystymo lygiu.

Socialiniai tyrimai Didžiojoje Britanijoje dėl 5–7 metų amžiaus romų vaikų mokymosi gebėjimų atskleidė, kad atliekant testus ir užduotis jie niekuo neišsiskyrė iš kitų „rasių“ ar etninių grupių vaikų. Panašūs testai

³⁵ Hofstede, 1997.

Didžiojoje Britanijoje buvo atlikti ir su imigrantų iš Azijos vaikais, kurių rezultatai buvo aukštesni nei etninių britų. Tačiau dėl mokyklos nelankymo, dažno „iškritimo“ iš mokymo proceso, prastų šeimos ekonominių-socialinių sąlygų, bendruomenės uždaramo ir kitų kultūrinių savitumų dauguma šių mokinių neturi galimybių ugdyti gebėjimus. Mokslininkai pabrėžia, kad, norint įveikti socialinius barjerus, vaiko turimų gebėjimų nepakanka. Taigi, kalbant apie kultūrinius skirtumus, būtina įvertinti, kokioje socialinėje aplinkoje žmogus augo, socializavosi ir kokios kultūrinės normos ir vertybės turėjo įtakos ugdant jos ar jo asmenybę.

Lytis ir tauta³⁶

Lyčių požiūriu „kultūrinis programavimas“ nėra neutralus. N. Yuval-Davis pažymi, jog dominuojantis diskursas apie naciją ir nacionalizmą paprastai ignoroja klausimus, susijusius su moterimis, kaip nereikšmingus ir pabrėžia išskirtinį biurokratų ir intelektualų vaidmenį. Tačiau tautos (jos kultūros) raida ir tautos (suvokimo) konstravimas yra neatsiejami nuo patriarchalinėje sistemoje vyraujančios lyčių tvarkos.

Moterims tenka svarbi ir biologinės, ir simbolinės tautos (re)produkcijos funkcija. Spaudimą turėti ar neturėti vaikų jos patiria dažniausiai ne kaip privatūs asmenys, darbuotojos ir (ar) žmonos, bet kaip tam tikros tautinės grupės atstovės. Įvairūs nacionaliniai projektai, esant savitoms istorinėms aplinkybėms, kai kurias arba visas reprodukcinio amžiaus moteris ragina, papirkinėja arba net verčia turėti daugiau ar mažiau vaikų. Mokslininkė išskiria tris pagrindinius diskursus, kuriais grindžiami tokie projektai:

- „Žmonių kaip galios“ diskursas tautos populiacijos didinimą ir (ar) palaikymą vertina kaip gyvybiškai svarbų nacionalinį interesą;

Plėtojant šį diskursą, teigiama, kad „tauta“, norėdama išlikti, turi augti. Kartais šiems tikslams pasitelkiama migracija. Tačiau kai kuriais istoriniais laikotarpiais apeliuojama išimtinai į reprodukcinės moterų galias, jos raginamos turėti daugiau vaikų. Žmonių – dažniausiai vyrų – poreikis kyla dėl skirtingų nacionalistinių siekių. Jų

³⁶ Skirsnis parengtas pagal Yuval-Davis, 1997.

gali reikėti kaip darbininkų, naujakurių (kolonistų) ar karių. Japonijos vyriausybė, susirūpinusi, kad gimstamumas tapo žemiausias istorijoje, skyrė 5000 jenų mėnesinį atlygį už kiekvieną ikimokyklinio amžiaus vaiką ir dvigubai didesnę sumą už trečiąją atžalą. Pradėtos vykdyti televizijos kampanijos, raginančios „savo vaikui pagimdyti brolių (ar sesę)“. Oficialus šios kampanijos motyvas – „tautos“ gerovė, grindžiama nuostata, jog pagrindinis, nacijos gyvybingumą lemiantis veiksnys yra tam tikra „kritinė žmonių masė“.

Panašius argumentus mokslininkai randa tyrinėdami Izraelio, Palestinos, Bulgarijos, Rusijos politinį diskursą. Tačiau didžiausią prievartą gimdyti vaikus vardan tautos moterys patyrė nacistinėje Vokietijoje. Vykdamas *Lebensborn* programą, SS vyrai buvo raginami apvaisinti kuo daugiau „arijų kilmės“ moterų, kurios sudarė „grynąjį fondą“. Vyrai nebuvo įpareigojami vesti šių moterų – tikėtasi, kad vaikus augins valstybė³⁷. Tačiau naciai ne tik reikalavo, kad tam tikros moterys turėtų vaikų, kitas jie vertė jų neturėti, lygia greta plėtodami eugenistinį diskursą, taip pat susijusį su nacijos reprodukcija.

- Malthus diskursas, priešingai, pabrėžia, kad, siekiant išvengti nacionalinių katastrofų, vaikų skaičių reikia mažinti;

XIX amžiaus pabaigoje Tomas Malthus, ekonomistu tapęs britų šventikas, išpranašavo, jog planeta nepajėgs išmaitinti žmonių populiacijos, kuri auga sparčiau nei globalūs maisto ištekliai. Jis teigė, kad žmonių populiacija didėja geometrine progresija, o maisto kiekis – aritmetine. Ir kontroliuoti žmonijos augimą gali tik kančios – skurdas, badmečiai, epidemijos, karai ir žudynės. Tačiau, kaip pastebi Hartman³⁸, Malthus klydo dėl dviejų dalykų. Pirma, populiacijos augimas gali būti sustabdytas ir stabilizuotas laisva individų valia (ne vien dėl „natūralių“ nelaimių). Antra, buvo gerokai nuvertintos planetos galimybės išmaitinti populiaciją ir žmonių produkcijos ir reprodukcijos tempų sąsajos. Tačiau ši retorika dažnai pasitelkiama gąsdinant nevakarietišku „kitų“ invazija.

Populiacijos kontrolės politikos kelia tikslą mažinti bendrąjį gyventojų prieaugį. Tačiau pagrindiniu tokių politikų taikiniu tampa moterys.

³⁷ Koontz, 1986.

³⁸ Hartman, 1987.

Pranešama, kad Brazilijoje 45 proc. gimdyvių, kurioms buvo atliktas Cezario pjūvis, taip pat buvo atlikta ir sterilizacija³⁹. Kinija šiuo požiūriu yra pažengusi toliausiai. Mao valdymo laikotarpiu, 1950-aisiais, žmonės buvo vertinami kaip nacijos galia, tačiau 1970-aisiais įvyko kardinalus politikos perversmas – imtasi griežtų priemonių, kad kinų šeimos augintų ne daugiau kaip vieną vaiką. Tokios politikos padariniai lyčių požiūriu yra asimetriški. Kai patiriamas didelis spaudimas riboti vaikų skaičių, o berniukai dėl socialinių, kultūrinių, ekonominių priežasčių vertinami labiau, abortai ir kūdikių žudymas siejamas su mergaitėmis. Jos lengviau atiduodamos įvaikinti užsieniečiams. Dėl to kai kuriose kaimo bendruomenėse moterys tampa „retenybė“.

- Eugenistinis diskursas ragina „pagerinti nacionalinių išteklių kokybę“ – padrašina daugiau vaikų turėti tas moteris, kurių kilmė ar socialinė klasė „tinka“, ir atgraso kitas.

Eugenistika – pseudomokslas, „besirūpinantis“ ne tautos dydžiu, o „kokybe“. Beveridge kalbėjo apie „britų rasę“, ieškodamas argumentų, remiančių Britanijos socialinės gerovės valstybės idėją⁴⁰. Nacijos gerovę jis ragino kelti stiprinant neturtingų asmenų sveikatą, išsilavinimą ir gyvenimo sąlygų kokybę. Tačiau eugenika nesirūpina geresne vaikų priežiūra ar globa, tautos kokybę ji stengiasi nulemti atrankinio veisimo būdu, pasitelkdama „gamtą“.

Įvairiomis ekonominėmis ir socialinėmis iniciatyvomis „tikruosius arijus“ gimdyti skatinę naciai kitiems „nevisaverčiams“ taikė priverstinės sterilizacijos programas. Tačiau jos buvo ne nacių išradimas. 1927 metais JAV Aukščiausiasis Teismas patvirtino Virdžinijos prievartinės sterilizacijos įstatymo konstitucingumą ir formaliai kai kuriose Pietų valstijose tokios programos buvo vykdomos iki 1970-ųjų. Nevyriausybinų organizacijų forume, kuris vyko 1994 metų Jungtinių Tautų konferencijoje populiacijos ir vystymosi politikos klausimais, buvo pateikta daugybė liudijimų apie žmonių su negalia sterilizavimą tiek Pietų, tiek Šiaurės valstybėse. Manoma, kad genetinė inžinerija ateityje šias tendencijas gali paskatinti dar labiau.

³⁹ Bradiotti et al., 1994.

⁴⁰ Beveridge, 1942.

Singapūro Ministras Pirmininkas pareikalavo, kad aukštąjį išsilavinimą turinčios moterys gimdytų vaikus, t. y. atliktų savo patriotinę pareigą. Tuo tarpu išsilavinimo neturinčioms motinoms buvo pasiūlyta 10 000 JAV dolerių premija, jeigu jos sutiks būti sterilizuotos⁴¹. Ne visuomet akivaizdžios ar vienodu mastu paplitę įvairios vaikų gimdymą skatinančios ir atbaidančios politikos, kurios savo taikiniu pasirenka skirtingus moterų segmentus (atsižvelgiant į socialinę klasę, etniškumą, „rasę“, o dažnai į viską iš karto), egzistuoja daugybėje valstybių.

Politikos, bendrumo idėją grindžiantys būgštavimai dėl tautos „genofondo“ ypač stiprina atskirtį. Kai tikru nariu laikomas tik tam tikroje bendruomenėje gimęs asmuo, neišvengiamai puolama kontroliuoti jos narių santuokas, reprodukciją ir seksualumą. Kalbas apie „bendrą genetinį fondą“ papildžius „rasės“ komponentais, kyla baimės dėl rasiniu požiūriu mišrių santuokų, pradedama būgštauti, jog vienas „žemesnės rasės“ atstovo „kraujo lašas“ gali „suteršti“ „pranašesnę“.

„Genetinio fondo“ diskursas yra tik viena iš strategijų, padedanti formuoti natūralizuotą požiūrį į tautą. Kita ne mažiau įtakinga strategija siejama su „kultūros ir tradicijos“ sureikšminimu. Ji grindžiama mitine įsivaizduojamos tautinės bendruomenės vienove (pasaulį suskaldančią į „mes“ ir „jie“), kurią palaiko ir ideologiškai reprodukuoja sistema, Armstrong⁴² pavadinta simboliniais „ribų sargybiniais“. Būtent jie žmogaus tapatybę priskiria konkretaus kolektyvo narių ar nenarių sąrašui. „Ribų sargybiniai“ yra susiję su savitais kultūriniais kodais: aprangos ir elgesio stiliumi, papročiais, religija, literatūra, meno produkcija ir, žinoma, kalba. Tačiau moteriškumo ir vyriškumo simboliams čia tenka išskirtinis vaidmuo, nes lyčių santykiai sudaro kultūrinę socialinės tapatybės, bendruomenės struktūrų ir daugelio konfliktų šerdį.

„Kultūra“ – dinamiškas reiškinys, grindžiamas įvairove ir kaita. Taigi, užuot kalbėjus apie pastovią ir homogenišką tradiciją ar papročių visumą, „kultūrinė medžiaga“ turi būti permaštoma kaip vidinių prieštaravimų kupina versmė. Jos ištekliais pasirinktinai naudojasi

⁴¹ Heng, 1992.

⁴² Armstrong, 1982.

įvairios socialinės grupės, formuodamos savitus politinius diskursus ir galios santykių konfigūracijas bendruomenės viduje ir už jos ribų. Lytis, socialinė klasė, priklausymas vienai ar kitai bendruomenei, gyvenimo ciklo stadija, (ne)galia – viskas svarbu siekiant šių išteklių ir galimybės pasinaudoti jais. Etniškumas yra politinis procesas, konstruojantis bendruomenę ir „jos interesų“ lauką. Tad formuojant jį tampa svarbūs lyties, socialinės klasės, politiniai, religiniai ir kiti skirtumai, kurie priverčia skirtingas to paties kolektyvo grupes galynėtis dėl tautinio projekto „autorystės“ ir dominavimo jame.

Kultūra neturėtų būti tapatinama su etniškumu, suvokiama kaip griežtai apibrėžta, nekintanti kategorija. Tai padėtų išvengti ginčų apie „autentiškumą“, pagrįstą nuomone, jog egzistuoja homogeniški ir nekintantys kultūrų, tapatybių ar grupių dariniai, kurių „tikrieji“ atstovai kalba „autentiškais balsais“. „Autentiškumas“ tam tikruose etniniuose projektuose gali būti pasitelktas kaip politinis ar ekonominis išteklius, tačiau gali būti užkrautas ir kaip sunki „reprezentacijos našta“, kuri ypač dažnai tenka moterims, kurios (tiek asmeniškai, tiek kaip grupė) yra konstruojamos kaip kolektyvinės tapatybės ir garbės simbolis.

Hitlerio jaunimo judėjime merginos ir vaikinai buvo ugdomi skirtingais šūkais. Merginų šūkis skelbė: „Būk ištikima; Būk tyra; Būk vokiečių“, vaikinų – „Gyvenk ištikimai; Kovok drąsiai; Mirk juokdamasis“. Merginoms nereikėjo veikti – iš jų reikalauta būti nacijos įsikūnijimu.

Palestinoje⁴³ daugybę moterų nužudė vyrai giminaičiai, nes pastarieji manė, kad jos užtraukė „gėdą“ savo šeimoms ir bendruomenei. Kitose šalyse moterys taip pat baudžiamos ar žudomos už tai, kad buvo neištikimos, peržengė namų ar kitas kultūrinės ribas. Kiek švelnesnis represijų prieš moteris, „sutrypusias bendruomenės garbę“, pavyzdys – po Antrojo pasaulinio karo įvairių Europos šalių moterų, kurios buvo apkaltintos karo metu draugiškais santykiais su nacių kariais, masinis galvų skutimas. Tačiau net ir tuomet, kai nenukrypstama į tokius kraštutinumus, kultūrinės tradicijos ir jų (at)radimas pasitelkiamas kaip argumentas įteisinti moterų kontrolę ir priespaudą, reikalaujant, kad jų „teisingas“ elgesys ir išvaizda (drabužiai) įkūny-

⁴³ Hasan, 1994.

tų bendruomenę saugančias ribas. Moterų „emancipacijos“ ar „ištikimybės tradicijoms“ idėjų gynimas (įvairių kampanijų už (prieš) moterų dengimą(si) šydais, balsavimo teises, išsilavinimą ir dalyvavimą darbo rinkoje argumentai) yra daugumos modernistinių ir antimodernistinių kovų centre.

Daugelyje kultūrų lytinė potenciali ir vyriškumas yra suvokiami kaip sinonimai. Tuo tarpu kolonijiniame diskurse požiūris į pavergtus vyrus konstruojamas kaip į sumoteriškęs ir išglebusius⁴⁴. Taigi išsilavinimo judėjimai siekia paneigti tokius tvirtinimus. Dėl to jų retorikoje ir veikloje ypač pabrėžiamas machizmas ir įtvirtinama subordinuota moterų padėtis nacionalinėse („išsivadavusiose“) bendruomenėse.

Tačiau moterys gali būti pasitelktos ir kaip simbolinė kultūrinių permainų deklaracija. Praeityje kolonizatoriai, apibrėždami vietinius žmones, pasitelkdavo moterų įvaizdžius. Tad įvairūs revoliuciniai kolonijų naikimo projektai, norėdami išreikšti pritarimą platesnėms politinėms, socialinėms reformoms ir modernumui, pasitelkė „moterų emancipacijos“ leitmotyvą (pavyzdžiui, Turkijoje, Indijoje, Jemene ar Kinijoje)⁴⁵. Tai tapo vienu iš svarbiausių mechanizmų, kuris padeda etniniams ir nacionaliniams projektams įprasminti judėjimą modernizacijos link.

Moterų padėtis bendruomenėje yra dviprasmiška. Viena vertus, jos įkūnija kolektyvinę vienybę (motiną Tėvynę, tautos ateitį, nes gimdo vaikus) ir garbę. Kita vertus, formuojant bendrą politiką jos dažnai pašalinamos iš kolektyvinės „mes“ sampratos ir turi tenkintis objekto, o ne subjekto pozicija. Buvimas moterimi įgyja buvimo „kitu“ savybių. Griežti kultūriniai kodai, nurodantys, ką reiškia būti „tikra moterimi“, pasitelkiami subordinacijai. Šios kolektyvinės „išmintys“ naudojamos esamai padėčiai pateisinti ir primena „savaiame suprantamas“ nuostatas, pasitelkiamas atskirti, sumenkinti ir pavergti „kitus“. Šiuolaikinėje Europoje „kitais“ gali tapti migrantai, juodaodžiai, „senų“ ar „naujų“ mažumų atstovai, išpažįstantys kitokią religiją – bet koks kultūriškai sukonstruotas ženklas gali tapti riba, dalijančia pasaulį į „mes“ ir „jie“.

⁴⁴ Nandy, 1983.

⁴⁵ Kandiyoti, 1991.

Kultūros lygiai

Žmogus paprastai priklauso kelioms skirtingoms grupėms, todėl vieno asmens tapatybėje gali sąveikauti keli kultūriniai lygmenys. Mokslo literatūroje⁴⁶ išskiriami:

Nacionalinis lygmuo, kurį lemia asmens šalis, suvokiamas kaip unifikuota vienos valstybės kultūra, kurią paprastai lemia politiniai pilietybės kriterijai (valstybės paso turėjimas), kalba, nacionalinė švietimo sistema, šalies žiniasklaida, „bendras proto programavimas“. Nacionalinis lygmuo gali pasireikšti nacionalinių švenčių, kurios priimtinos visoms valstybėje gyvenančioms etninėms bendruomenėms ir kurios įtraukia jas į bendrą nacionalinės kultūros erdvę (pavyzdžiui, Nepriklausomybės ar Konstitucijos dienos) šventimu. Tačiau visuomenėse gyvuojančios etninės, lingvistinės ir (ar) religinės grupės gali siekti ir savo tapatumo išsaugojimo ir pripažinimo. Tad nagrinėjant kultūras nacionaliniu lygmeniu svarbu skatinti bendradarbiavimą tarp tautų, kurių pasaulyje yra daugiau nei 200.

Regioninis, etnis, religinis, lingvistinis lygmuo. Jį formuoja kiekvienoje tautinėje grupėje egzistuojantys kultūriškai skirtingi regionai, etninės, lingvistinės, religinės grupės (pavyzdžiui, baskai, kurdai, katalikai ir protestantai Šiaurės Airijoje, valonai ir flamandai Belgijoje, migrantų bendruomenės Europos Sąjungoje, lietuvių bendruomenės Airijoje ir kt.) Visi šie skirtumai žmonėms svarbūs ir gali tapti konfliktų priežastimi. Taigi siekiant išvengti įtampų tarp grupių, būtina plėtoti atvirą dialogą.

Lyčių lygmuo. Lyčių skirtumai ne visada vertinami kaip kultūriniai skirtumai, tačiau lyčių sistema visuomenėje gali lemti skirtingas vyrų ir moterų kultūrinės normos ir vertybės. Moterys (vyrai) dažnai laikomi netinkami vienoms ar kitoms pozicijoms, kurias užima vyrai (moterys), ne todėl, kad nesugebėtų tai daryti, bet todėl, kad dėl skirtingos socializacijos yra išugdomos kitokios vertybinės nuostatos ir kompetencijos.

Kartų lygmuo. Dažnai minimos jaunimo (sub)kultūros, kurioms būdinga savita apranga, šukuosenos, simboliai (pavyzdžiui, pankai, hipiai, gotai ir kt.), elgesio normos (pavyzdžiui, jaunimo grupių pro-

⁴⁶ Hostede, 1997; Scollon, Wong Scollon, 2001.

testai). Tačiau vyresnio amžiaus žmonės tokį jaunimo elgesį dažnai vertina kaip pagarbos ar atsakomybės stoką. Antra vertus, kalbant apie kartų kultūrinį lygmenį reikia pabrėžti, kad amžiaus samprata taip pat gali būti kultūriškai nulemta. Pavyzdžiui, vienos kultūrose 13–14 metų mergina laikoma ganėtina subrendusi, kad galėtų būti ištekinta, kitose tai vertinama kaip prievarta prieš vaikus.

Socialinės klasės lygmuo. Šiuo metu socialinė klasė suprantama labai plačiai. Ji apima išsilavinimo galimybes, profesiją, priklausymą elitui ar bedarbiams, skurdo ir socialinės atskirties sąvokas. Kriterijai, pagal kuriuos žmones priskiriame tam tikrai socialinei klasei, yra simboliniai, pavyzdžiui, akcentas kalbant gimtąja kalba (Lietuvoje tai nėra ryšku, tačiau Didžiojoje Britanijoje klasės aspektas vartojant gimtąją kalbą yra akivaizdus: universiteto profesorės ir valytojo kalba skiriasi dėl išsilavinimo, kalbos turtingumo, žodžių tvarkos ir trumpinių). Atskirtis, nedarbas, skurdas taip pat yra susiję su skirtingais socialiniais įgūdžiais, lemiančiais bendravimą, dalyvavimą visuomeniniame gyvenime ir kt.

Organizacijos lygmuo. Skirtingose organizacijose formuojama darbo ir elgesio kultūra, įmonių kodeksai, vidaus taisyklės. Visa tai daro įtaką dirbančiųjų žmonių elgsenai, emociniams ir socialiniams įgūdžiams.

Kiekvieną šių lygmenų veikia autonomiški „kolektyvinio proto programavimo“ procesai, todėl viename asmenyje jie gali prieštarauti vienas kitam. Pavyzdžiui, religinės vertybės gali prieštarauti kartos vertybėms, o su lytimi susijusios vertybės konfliktuoti su organizacine veikla (pavyzdžiui, moteriai diplomatei gali iškilti sunkumų dėl vaiko priežiūros ir karjeros derinimo, jeigu organizacijos kultūroje nėra numatytos lanksčios darbo formos arba nėra galimybės pasinaudoti vaiko priežiūros paslaugomis).

Kultūra yra kolektyvinis reiškiny – kolektyvinė minties programa, atskirianti vienos žmonių grupės narius nuo kitų. Priklausome įvairioms žmonių grupėms ir kategorijoms, todėl turime keletą mentalinių programų, atitinkančių skirtingus kultūros lygmenis. Visos bendruomenės – ir modernios, ir tradicinės – susiduria su panašiomis problemomis, tačiau skiriasi sprendimai ir reakcija. Taigi bendraujant su kitų kultūrų žmonėmis, svarbu atsižvelgti į jų ypatumus ir suvokti, kad žmonių elgesyje gali atsiskleisti etninių ir socialinių tapatumų kompleksas, kurį būtina atpažinti.

Požiūrio į savo šalį, tautą, kultūrą formavimo paradigmos

Siekiant sėkmingo bendravimo, reikia pažinti ne tik kitas, bet ir savo kultūrą – iširti jos modelius, simbolius, taip pat išsiaiškinti, kokią įtaką jie daro mūsų, kaip asmenų, pasaulėžiūrai, elgesiui ar veiksams. Užtuot ieškoję bendravimo ir (ar) bendradarbiavimo nesėkmės priežasčių kitose kultūrose, turėtume įvertinti savo kultūros ypatumus ar problemos aspektus. Nepajėgdami suprasti kitos kultūros, jos žmonių elgesį esam linke vertinti kaip nenormalų, neteisingą, bauginantį. Asmeniniu lygmeniu tai skatina prietarus ir stereotipus. Pasiekę visuomenės lygmenį, jie išsisknija institucijų veikloje – švietimo, teisėsaugos, politikos ir kt., todėl ypač didelį dėmesį turime skirti interpretacijoms.

2008 m. kovo 13–14 d. Vilniuje vyko Europos kultūrų dialogo metu (2008) atidarymo renginys – tarptautinė tarpdisciplininė konferencija *Kultūros dialogo slinkty Lietuvoje ir Europoje: patirtys, praktikos, perspektyvos*. Jos metu Lietuvos žurnalistas, kalbindamas Europos Komisijos Švietimo ir kultūros generalinio direktorato kultūros, komunikacijos ir daugiakalbystės direktorių **Vladimirą Šucha**, pasiteiravo, ar neatsitiks taip, jog musulmonai, kovodami už savo kultūros nuostatas Europoje, privers europiečius paklusti savo principams? Komisaras atsakė, kad krikščionių papročiai ir tradicijos nežeidžia musulmonų orumo. Nė vienas jų neprieštaraus, jei šalia sėdintis krikščionis valgys kiaulieną. Konfliktas galėtų kilti tik tuomet, jeigu krikščionis bandytų priversti musulmoną valgyti kiaulieną. Taigi svarbiausia puoselėti atvirumą, bendraujant matyti žmogų, o ne svetimos religijos atstovą.

Mokslo literatūroje išskiriami keli veiksniai, turintys įtakos savo kultūros pažinimui⁴⁷. Vienas jų – istorija, kuri daro tiesioginę įtaką asmenų pasaulėžiūros formavimuisi, kultūrinių nuostatų ir vertybių konstravimui. Europos šalių kultūroms būdingas eurocentrinis ir etnocentrinis istorijos suvokimas.

⁴⁷ Scollon, Wong Scollon, 2001.

Eurocentrizmas – tai asmens arba grupės pasaulėžiūra, kuri, vertindama daugumą politinių, socialinių, kultūros reiškinių, mokslo atradimų, istorijos procesus ir įvykius, kitus pasaulio kraštus ir kultūras, remiasi dominuojančia Vakarų Europos kultūros ir patirties paradigma.

Mokykloje visuotinė pasaulio istorija paprastai pateikiama remiantis eurocentrinio pasaulio suvokimu. Antikinė Graikijos ir Romos civilizacijos vertinamos kaip šiuolaikinės Europos civilizacijos ištakos. Tuo tarpu kitos senovės civilizacijos (Egipto, Etruskų, Tarpupio, Senovės kinų, Senovės indų), dariusios įtaką antikinės Graikijos, Romos kultūroms ir paveldui, nagrinėjamos kaip atskiri dariniai senovės istorijos raidoje. Toks linijinis Europos civilizacijos raidos suvokimas sukuria įspūdį, kad antikos kultūra yra seniausia pasaulyje ir neįvertina to, kad daugelį atradimų ir inovacijų europiečiai perėmė iš kitų kraštų, kuriuose nuo antikinės Graikijos laikų vykdė ekspansijas. Taip senovės Egipto astronomijos pasiekimai, laivų statybos technologiniai sprendimai ir irigacijos sistema palaipsniui tapo europiečių nuopelnu. Jie perėmė arabų matematikos mokslo laimėjimus. Atradus Ameriką, europiečiai panaudojo senovės indėnų kaučiuko perdirbimo į gumą technologinius pasiekimus, o bulvių kultūros pasisavinimas išgelbėjo Europą nuo bado.

Eurocentrinis istorijos konstravimas lemia, kad daugelis visuomenės santvarkos struktūrų taip pat tampa Europos nuopelnu. Teigiama, kad Europa atrado demokratiją, kapitalizmą, industrinę revoliuciją ir demokratines institucijas. Tokį suvokimą įdiegė Šviečiamąjo amžiaus filosofai, pasaulio sampratą konstruodami per priešpriešą su kitomis tautomis. Jie teigė, kad tik Europa gali būti siejama su *protu*, nes vadovaujasi logika ir racionalių mąstymu, geba logiškai paaiškinti visuomenės raidos dėsnius, gali didžiuotis mokslo išradimais ir technologijų inovacijomis. Tuo tarpu *kitas* pasaulis įprasmina kūniškumą, emocijas, neracionalius pasirinkimus, todėl jį būtina „civilizuoti“. Taip formuojamo suvokimo įtakoje Europa (šiuolaikinės Vakarų Europos teritorija), kuri tuo metu buvo suvokiama tik kaip geografinis vienetas, tapo civilizacijos lopšiu, o visa kita teritorija nuo Berlyno į Rytus buvo suprantama kaip barbarų gyvenamos žemės. Vakarų Europos keliautojai smulkiai aprašinėjo savo kelionių įspūdžius šiuose „laukinių“ kraštuose, formavo *savo* (civilizuotos kultūros atstovų) ir *kitų* (barbarų) tapatybes.

Šiuo metu taip pat galima aptikti binarinėmis opozicijomis pagrįstų, eurocentrinių reikšmės formavimo pavyzdžių:

Mūsų „tautos“ – jų „gentys“
Mūsų „religija“ – jų „prietarai“
Mūsų „kultūra“ – jų „folkloras“
Mūsų „menas“ – jų „įrankiai“
Mūsų „sukilimai“ – jų „riaušės“
Mūsų „gynyba“ – jų „terorizmas“

XVIII amžiaus pabaigoje įsitvirtinusi eurocentrinė istorijos suvokimo paradigma padėjo pateisinti ir natūralizuoti kolonializmą ir normalizuoti asimetrinius galios santykius tarp metropolijų (kolonizatorių) ir kolonijų. Net dabar, kai kolonializmas formaliai yra panaikintas, hierarchinės galios struktūros išlieka. Vis dar galima girdėti nuomonę, kad Vakarų šalys yra labiau išsivysčiusios, jų ketinimai – paremti demokratijos nuostatomis, kurios vertinamos teigiamai ir geranoriškai. Tuo tarpu šalys ir tautos, esančios Rytuose, dažnai apibūdinamos kaip „atsilikusios“, nevertos pasitikėjimo, nesugebančios užtikrinti demokratiškos institucijų funkcionavimo, keliančios grėsmę ir kt.

Nuo Atgimimo pradžios (1989 metų) Lietuvos mokslininkų darbuose ryškėja tendencijos ieškoti kultūrinių paradigmu, pagrindžiančių Lietuvos kultūros priklausymą Vakarų Europos civilizacijos arealui. Istorikai Egidijus Aleksandravičius ir Antanas Kulakauskas teigė, kad „etnopolitiniais raidos bruožais Lietuva ir jos istorija pagrįstai pretenduoja į savą ir savitą XIX amžių, įrodo savas teises būti dalimi progresuojančios europietiškos visuomenės. Tačiau nėra paprasta charakterizuoti specifinius XIX amžiaus Lietuvos ypatumus, ypač suvokiant Rusijos viešpatavimo pasekmes, orientalizacijos tendencijas, susidūrimo su Rytų slavų įtaka, primetama pačiomis brutaliausiomis priemonėmis, padarinius.“⁴⁸ Ši citata rodo, kad panaši teorinė struktūra egzistuoja konstruojant ir etnocentrinę istorijos paradigmą, kuri tautos istoriją paverčia išskirtine kitų tautų ir jų kultūrų kontekste.

Etnocentrizmas – tai asmens arba grupės nuostata socialinius reiškinius, procesus ir įvykius, požiūrį į kitas socialines grupes ir tautas formuoti remiantis išskirtinai savo tautine kultūra ir patirtimi. Etnocentrinė pasaulėžiūra ir nuostatos prieštarauja moderniam tautinės

⁴⁸ Aleksandravičius, 1996.

tapatybės suvokimui ir parodo supaprastintą, siaurą požiūrį į save patį ir socialinę aplinką.

Remiantis tokia paradigma, lietuvių tauta vaizduojama kaip unikali žmonių grupė, puoselėjanti savitus papročius, tradicijas ir vertybes nuo Mindaugo, Gedimino iki šių laikų. XVII amžiaus nuopuolio mitai suteikia tautos istorijos vaizdui tragizmo ir lemties aureolę. Lietuvių puoselėjimas ir išskirtinumas tampa esminiu Romantizmo epochos bruožu, kuris įsitvirtino akademinėje ir pedagoginėje Lietuvos istorijos tradicijoje. Toks romantinis istorijos suvokimas sustiprina vienos tautos išskirtinumą ir priešpriešina jai kitas tautas, kurios šimtmečiais gyveno šalia lietuvių ir kartu dalyvavo kuriant valstybę. Jų įnašą į nacionalinę kultūrą etnocentrinė paradigma ignoruoja, nutyli, paverčia nematomu. Praėjus 20 metų po Lietuvos valstybės atkūrimo, Lietuvos istorija vis dar rašoma remiantis etnocentrinėmis nuostatomis, „pamiršamas“ faktas, kad daugelis kultūros veikėjų buvo lenkų, baltarusių, žydų, vokiečių ir kitos etninės kilmės.

Tautinių mažumų mokslininkai, mėgindami užpildyti šias spragas ir rašydami savo bendruomenės istoriją, taip pat perima etnocentrinę paradigmą. Taigi, jie, stokodami kompleksinių, daugiakultūrių išvalgų, akademinės ir pedagoginės praktikos, formuoja ribotą, eurocentrinį ir etnocentriniu kultūros vertinimu paremtą pasaulio suvokimą. Jis ne skatina kultūrų dialogą, o gilina kasdienėje sąveikoje atsiskleidžiančias etninių santykių problemas.

Sociologai, aiškindamiesi daugiakultūrio ir daugiakalbio ugdymo įgyvendinimo galimybes Lietuvoje, tyrė unikalią daugiatautę Vilniaus rajono bendruomenę, kuri turi ilgą „sugyvenimo“ ir tarpusavio bendravimo patirtį⁴⁹. Analizė parodė, kad etnocentrizmas trukdo atvirai, be išankstinių nuostatų bendrauti su kitos tautos atstovais ir skatina socialines įtampas, tautinį nepakantumą, kursto konfliktus. Tyrėjai pastebėjo, kad visos tautinės grupės, gyvenančios Vilniaus rajone, jaučiasi nesaugiai ir nepatogiai. Lietuviai bijo polonizacijos, lenkai – asimiliacijos, o rusai ir baltarusiai jaučiasi diskriminuojami, nes lietuvių ir lenkų priešpriešos kontekste neturi galios ir motyvacijos plėtoti tautinio tapatumo⁵⁰.

⁴⁹ Balžekienė, Lapienienė, Merkys, Telešienė, 2008.

⁵⁰ Ten pat.

Etniškumas šiuolaikinėje visuomenėje

Šiuolaikinėms visuomenėms būdinga „rasių“, etninė ir kultūrų įvairovė. Europos Sąjungos Bendrija vienija 27 šalis, apie 450 milijonų žmonių, kalbančių 23 oficialiomis kalbomis. Istoriniai įvykiai, globalizacijos, migracijos procesai skirtingų tautybių žmones sutelkė vienoje geografinėje erdvėje. Lietuvoje daugiaetnis kontekstas formavosi keletą pastarųjų amžių. Tautinių mažumų bendruomenės turi savo istoriją, kultūrinį paveldą ir tradicijas, susiformavusias Lietuvos visuomenėje. Tačiau tyrimai rodo, kad egzistuoja ir neišspręstų problemų, ryškėjančių kasdienėje sąveikoje ir įvairiuose instituciniuose segmentuose.

Lietuvoje yra sudarytos palankios sąlygos kitataučių politinei integracijai, išlaikant savo tapatumą, kultūrą ir kalbą⁵¹. Tačiau šiuo metu vis aktualesni tampa socialinės-kultūrinės raidos klausimai, etninių grupių politinio dalyvavimo ir atstovavimo aspektai, asmenų raiškos problemos. Tad būtina atsižvelgti į socialinius pokyčius, vykstančius etninėse grupėse, ir įvertinti sunkumus, su kuriais susiduria mažumų atstovai. Nelygybės, nepakantumo ir socialinės atskirties prevencija yra vienas svarbiausių uždavinių, tenkančių pedagogams.

Sąvokų *etniškumas* ir *tautybė* santykis nėra vienareikšmis⁵². Etniškumo terminas mokslo literatūroje pradedamas ypač dažnai vartoti, prasidėjus Azijoje ir Afrikoje dekolonizacijai XX amžiaus septintajame dešimtmetyje. Tuomet etniškumo sąvoka sociologijos moksle buvo vartojama teigiamame kontekste, siekiant apibrėžti asmens priklausymą vienai ar kitai kultūrinei grupei. Tačiau XX amžiaus pabaigoje dėl etninių valymų politikos Jugoslavijoje *etniškumo* sąvoka įgijo labiau neigiamą reikšmę, nes tuomet ji reiškė priešišumą kitai grupei ar net genocidą. *Etniškumo* sąvoka vartojama, aiškinant buvusių kolonijų gyventojų migracijos į Europos Sąjungos šalis ypatumus ir parodydant, kad šių imigrantų buvimas ES šalyse kelia politinius, kultūrinius ir tapatumo klausimus⁵³.

⁵¹ Pranešimas apie Europos Tarybos Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimą Lietuvoje Respublikoje pagal Konvencijos 25 straipsnio I dalį, 2001.

⁵² The Ethnicity Reader. Nationalism, Multiculturalism and Migration, 1997; Kasatkina, Leončikas, 2003.

⁵³ Monitoring the EU accession process, 2002.

Lietuvos socialinėje literatūroje *etniškumo* sąvoką siekiama vartoti kaip analitinę kategoriją, kuri suteikia galimybę plačiau įvertinti šio reiškinio ypatumus, o *tautos* ar *tautybės* terminas paliekamas istorijos tyrėjams⁵⁴. Pastebima, kad kasdieniame vartojime tauta vienu atveju gali reikšti etninę grupę, kitu – politinį darinį naciją. Pasitaiko atvejų, kai lietuvių kalboje *etniškumo* sąvoka sinonimiškai atitinka *tautybę* ir taip vartojama gyventojų surašymuose, registruose, statistikoje, gyventojų sudėties tyrimuose.

Tautybės ar *tautiškumo* sąvokos išlaiko istorinio tęstinumo aspektą ir turi tam tikrų ideologinių niuansų. Tautybė kaip ir etniškumas pabrėžia kultūrinę grupės bendrumą ir išskirtinumą kitų grupių atžvilgiu. Tačiau, skirtingai nuo etniškumo, tautybės sąvoka įprasmina santykį su valstybe.

Socialinėje antropologijoje *etniškumo* sąvoka nurodo santykius tarp grupių, kurių narius telkia tapatybė, bendra kilmė, bendruomeninio solidarumo jausmas, išskiriantis juos iš kitų grupių⁵⁵. Diskutuojant apie etniškumą, svarbu nepamiršti skirtingų šios sąvokos reikšmių. Visų pirma etniškumą subjektyviai suvokia pati etninė grupė. Antra vertus, kita grupė subjektyviai vertina (konstruoja) pirmosios „kito niškumą“, remdamasi fiziniu išskirtinumu ir (ar) kultūra. Mokslo literatūroje *etniškumo* sąvoka vartojama, įvertinus subjektyvumo, tapatybės ir socialinio konstravimo aspektus. Lietuvos sociologai Natalija Kasatkina ir Tadas Leončikas etniškumą siūlo vertinti kaip reiškinį, susijusį su socialiniu kontekstu ir darantį įtaką asmenų raiškai. Tokia etniškumo interpretacija suteikia galimybę analizuoti ir lyginti įvairius etninius reiškinius, stebėti tapatybių raiškos įvairovę ir aptarti skirtingas vienos tautybės grupes (pavyzdžiui, litvakus sunku apibūdinti esant tauta; Baltijos rusų tautos ar tautybės taip pat nėra, tačiau jie egzistuoja kaip tam tikra etninė grupė, turinti savo tapatybę, kultūrinį paveldą, istoriją, vertybines nuostatas ir kt.)⁵⁶.

Tautinės arba etninės mažumos sąvokos tarptautinėje teisėje vartojamos, siekiant numatyti universalius teisinius kriterijus išskirtiniam kultūriniam, lingvistiniam ir religiniam mažumų tapatumui išsaugoti⁵⁷. Nagrinėjant etninės mažumos sąvoką, Natalija Kasatkina ir Tadas

⁵⁴ Statkus, 2003.

⁵⁵ Eriksen, 1997.

⁵⁶ Kasatkina, Leončikas, 2003.

⁵⁷ Thornberry, 1999.

Leončikas siūlo didesnę dėmesį sutelkti į socialinio pobūdžio aspektus. Jų manymu, *etninė mažuma* – tai žmonių grupė, kurios protėviai nuo neatmenamų laikų gyveno toje pačioje teritorijoje, tačiau dėl politinių sienų kaitos tapo pavaldi kitos, dominuojančios etninės grupės politiniam vienetui⁵⁸. Toks sąvokos aiškinimas etninių mažumų sampratą leidžia papildyti *etninės nelygybės* kategorija ir atkreipia dėmesį į tai, jog formuojant etninių santykių problematiką ir socialinės integracijos politiką, svarbu įvertinti subjektyvią mažumos atstovų savijautą. Kalbant apie visavertę integraciją neužtenka vien tik formalių teisių užtikrinimo, būtina tirti kolektyvinę grupės patirtį, tarpetninius santykius ir dominuojančios daugumos nuostatas.

Pokolonijinės studijos ir šiuolaikiniai teoriniai etninių tyrimų modeliai rodo, jog *etniškumo* sąvoka tinka ir imigracinių procesų analizei, siekiančiai užčiuopti kolektyvines patirtis, mažumų grupių galimybes ir daugumos nuostatas⁵⁹. Imigrantai dažnai klaidingai suvokiami kaip homogeninė grupė, nekreipiama dėmesio į jų etninių, lingvistinių ir religinių tapatybių įvairovę. Dėl tokio požiūrio formuojasi stereotipai ir prietarai, kurie kenkia socialinei integracijai į visuomenę ir tarpetninių santykių plėtrai.

Kultūrinis reliatyvizmas

Kultūrinio reliatyvizmo pradininkas antropologas Claude Levi-Strauss aiškino, kad mąstymo būdų, emocijų raiškos ir elgsenos savitumai lemia kultūrinius žmonių skirtumus, tačiau nėra jokių mokslinių kriterijų, įrodančių, kad vienos žmonių grupės kultūra yra viršesnė, aukštesnės kokybės nei kita. Nė viena kultūra neturi absoliučių kriterijų, leidžiančių kitos kultūros veiksmus vertinti kaip „barbariškus“ ar „civilizuotus“. Kultūrinis reliatyvizmas nereiškia, kad bet koks elgsens yra priimtinas. Tiesiog turėtume kritiškai vertinti savo kultūrinės normas, vertybes, gyvenimo būdą, visuomenės sąrangos ypatumus ir susilaikyti nuo skubotų išvadų apie asmenis ar bendruomenes, kurios skiriasi nuo mūsų. Sakoma, devynis kartus pamatuok prieš kirpdamas – būtina gerai pagalvoti prieš taikant vienos visuomenės normas kitai. Spręsdami ir vertindami pirmiausia turėtume išsiaiškinti kultūrinių skirtumų priežastis ir padarinius.

⁵⁸ Kasatkina, Leončikas, 2003.

⁵⁹ Monitoring the EU Accession process, 2002.

Kultūros tyrinėtojai pabrėžia, kad išankstinių nuostatų apie kultūrų skirtumus atsisakymas skatina teigiamą, nestereotipinį mąstymą ir bendravimą⁶⁰. Ugdymo(si) procese jie visų pirma siūlo mokytį(s) kitų šalių kalbos. Tai Europos Sąjungoje vertinama kaip privalumas, o ne grėsmė „tautiniam tapatumui“. Į daugiakalbystę čia žiūrima ne tik kaip į asmens gebėjimų išraišką, bet visuomenės situaciją, kai vienoje teritorijoje kalbama keliomis kalbomis⁶¹. Kelių kalbų mokėjimas tokios bendruomenės nariams suteikia galimybę bendrauti ir bendradarbiauti, dalyvauti tarpkultūrinėje sąveikoje. Taigi antra svarbi rekomendacija susijusi su tarpkultūrinių kompetencijų ugdymu, kuris suprantamas kaip nusiteikimas, žinojimas ir gebėjimas bendrauti su „kitokiais“ žmonėmis. Tarpkultūriškumas skatina gyvenimo būdų, kultūrų, religijų ir lingvistinių pagrindų, pasaulio įvairovės pripažinimą, suteikia žinių, kurios pašalina išankstines nuostatas. Daugiakultūre kompetencija pasiekama, kai ugdymo procesas padeda pereiti iš etnocentrinio suvokimo prie etnoreliatyvaus.

Kultūrologas Milton J. Bennett aprašė individualaus suvokimo kaitą nuo etnocentrinio į etnoreliatyvų, kurį koreliuoja su didėjančiu išprusimu ir kultūrinių skirtumų įsisąmoninimu⁶²:

Etnocentrinės pakopos:

1. Neigimas

Izoliacija
Atsiskyrimas

2. Gynyba

Šmeižimas
Pranašumas
Apvertimas

3. Menkinimas

Fizinis universalizmas
Transcendentinis universalizmas

Etnoreliatyvios pakopos:

4. Priėmimas

Pagarba kitokiam elgesiui
Pagarba skirtingoms vertybėms

5. Adaptacija

Empatija
Pliuralizmas

6. Integracija

Konteksto įvertinimas
Konstruktывous kraštutinumumas

⁶⁰ Hofstede, 1997.

⁶¹ Balžekienė, Lapienienė, Merkys, Telešienė, 2008.

⁶² Bennett, 1993.

Etnocentrinės pakopos. Milton J. Bennett aiškina, jog etnocentrizmas yra etapas, kai savo pasaulio matymą asmuo laiko pačiu teisingiausiu. Ši pasaulėžiūra grindžiama skirtumų *neigimu*, kai žmogus nepripažįsta, kad gali būti ir kitoks realybės suvokimas. Neigimas gali formuotis dėl *izoliacijos*, kai nėra galimybių matyti ir patirti skirtumus. Arba dėl *atsiskyrimo*, kai sąmoningai atsiribojama nuo skirtumų, nustatomos ribos, kad su šiais skirtumais nereikėtų susidurti. Atsiskyrimas vis dėlto verčia pripažinti, jog skirtumai egzistuoja, todėl yra pažangesnė pakopa nei izoliacija. Vis dar pasitaikanti rasinė segregacija yra tokio atsiskyrimo pavyzdys. Tačiau atskirties grupių atstovai neigimo tarpsnio paprastai nepatiria, nes sunku neigti skirtumus, jei dėl jų esi diskriminuojama (-as).

Antra etnocentriškumo pakopa yra *gynyba*. Kultūriniai skirtumai siūlo alternatyvius požiūrius į tikrovę ir gali būti suprasti kaip keliantys grėsmę turimai tapatybei. Taigi gynybos stadijoje su suvoktais skirtumais kovojama. Būdingiausia kovos strategija – *šmeižimas*, t. y. kitokios pasaulėžiūros neigiamas vertinimas. Stereotipai ir kraštutinė jų forma – rasizmas – yra šmeižimo strategijos pavyzdžiai. Kita strategija – *pranašumo* demonstravimas, ypač pabrėžiant savo kultūros pranašumą ir nekreipiant dėmesio į kitų kultūrų laimėjimus, taip netiesiogiai jas vertinant kaip žemesnes. Kartais taikoma ir trečia gynybos nuo „grėsmių“ strategija. M. J. Benett ją vadina *apvertimu*, kai kitai kultūrai teikiamas pranašumas ir taip šmeižiama savos kultūros kilmė. Iš pirmo žvilgsnio ši strategija gali pasirodyti atviresnė įvairovei, tačiau iš esmės reiškia vieno etnocentrizmo (savo kultūros kilmės) keitimą kitu.

Paskutinė etnocentrizmo fazė vadinama *menkinimu*. Šiame etape skirtumai pripažįstami, nėra kuriamos šmeižimo ar pranašumo strategijos, tačiau stengiamasi sumenkinti jų reikšmę. Pabrėžiama, kad panašumai (*transcendentinis universalumas*) nusveria kultūrų skirtumus, kurie nėra deramai įvertinami. Atkreiptinas dėmesys, kad šių skirtumų nuvertinimas dažnai klaidingai suprantamas kaip galutinė tarpkultūriškumo stadija ir siekiama, kad pasaulis turėtų bendrus pagrindus ir vertybes. Šios nuostatos grindžiamos *fizinio universalizmo*, t. y. biologinio žmonių panašumo idėja.

Etnoreliatyvios pakopos. Svarbiausia etnoreliatyvizmo prielaida remiasi nuostata, jog kultūra gali būti suprasta tik sąryšyje su kita, o asmens elgesys – tik konkrečios kultūros kontekste. Etnoreliatyviose

suvokimo fazėse skirtumai siejami ne su grėsme, o su iššūkiais. Stengiamasi kurti naujas sampratas ir požiūrius, o ne laikytis įsikibus senų. Etnoreliatyvizmas prasideda kultūrų skirtumu *priėmimu*. Suvokiama, kad verbalinis ir neverbalinis elgesys įvairiose kultūrose skiriasi ir *nusipelno pagarbos*. Priimti tampa paprasčiau, kai suvoki, kad žmonių požiūris į pasaulį ir *vertybes gali skirtis*. O tai reiškia ir gilesnį savo vertybių pažinimą ir supratimą. Vertybės šioje stadijoje suprantamos kaip procesas, pasaulio organizavimo priemonė, o ne išankstinė duotybė. Pasaulį gali formuoti net ir tam tikros grupės šeimingu pagrįstos vertybės, tačiau neneigiamas faktas, kad kažkas turi kitokią nuomonę.

Adaptacija suprantama kaip priešprieša asimiliacijai (kai kitokios vertybės, pasaulėžiūra ar elgsena perimama atsisakant savo tapatybės). Adaptacijos metu išmokstama naujų elgesio formų, kurios pirminių modelių papildoma naujais komunikacijos stiliais. Kultūra šioje stadijoje suvokiama kaip procesas, plėtra, kaita, o ne statiškas darinys. Adaptuojantis ypač svarbi *empatija* – gebėjimas išgyventi dominuojančiam kontekstui nebūdingas patirtis, pastangos suprasti kitą, žvelgiant iš jos ar jo perspektyvos. *Pliuralizmo* pakopoje asmuo atvirai pasikliauja atskiromis pažiūrų sistemomis ir nebijo praplėsti kultūrinių rėmų. Paprastai taip nutinka ilgesnį laiką gyvenant kitoje kultūroje, kai skirtumai tampa neatsiejama savasties dalimi, nes žmogus perima dvi ar daugiau kultūrines sistemas.

Paskutinė šio proceso pakopa vadinama *integracija*. Ji skiriasi nuo adaptacijos, kur keletas požiūrio sistemų koegzistuoja žmoguje – čia įvairias sistemas stengiamasi integruoti į vieną visumą. Tačiau kalbama ne apie naujos kultūros sukūrimą ar komfortą dėl taikaus įvairių pasaulėžiūrų sugyvenimo. Skirtingų patirčių integracija reikalauja nuolat iš naujo apibrėžti savo tapatybę. Taip asmuo gali nebepriklausyti jokiai iš kultūrų, bet tapti integruotu pašaliečiu. *Konteksto įvertinimas* atskleidžia gebėjimą suvokti ir įvertinti įvairias situacijas, pasaulėžiūras atsižvelgiant į vieną ar daugiau kultūrų. Ankstesnėse etnoreliatyvizmo pakopose, siekiant peržengti etnocentriškumo ribas, vertinimo stengiamasi išvengti. Tačiau konteksto vertinimo stadijoje asmenys tampa pajėgūs suvokti skirtingus kultūrinius kontekstus ir atsižvelgiant į aplinkybes įvertinti atitinkamus aspektus. *Konstruktivus kraštutinumumas* yra siekiamybė, o ne mokymosi pabaiga. Jis reiškia visišką savirefleksiją, kai žmogaus neriboja priklausymas konkrečiai

kultūrai. Šioje pakopoje gali atsiskleisti tikras tarpkultūriškumas – gebėjimas pasitelkti skirtingas pasaulėžiūras.

M. J. Bennett modelis puikiai tinka ugdant tarpkultūrinės kompetencijas. Jame pabrėžiama skirtumų svarba ir nurodomos įvairios elgesio su skirtumais strategijos. Mokslininko manymu, šis modelis padeda įvertinti asmens tarpkultūrinio jautrumo lygį. Tačiau nėra aišku, ar tarpkultūrinio mokymo(si) raida visada atitinka nurodytą seką. Antra vertus, atsisakius griežtos modelio interpretacijos, atsižvelgus į aplinkybes ir ugdytinių gebėjimus, siūlomo modelio išvalgos atskleidžia svarbias tarpkultūrinio mokymo(si) kliūtis ir orientyrus.

4. Tarpkultūrinis pažinimas

Etniniu, „rasiniu“, religiniu požiūriu Lietuvos visuomenė yra gana homogeniška – apie keturis penktadalius žmonių save laiko lietuviais. Tačiau vienas iš ryškiausių modernios visuomenės bruožų yra didėjanti etninė ir kultūrinė įvairovė. Šiuo metu vos keliose pasaulio dalyse galima aptikti izoliuotas ir etniniu požiūriu vienalytes bendruomenes. Tačiau urbanizuotame pasaulyje miestai telkia skirtingas etnines grupes. Megapoliai virsta „mikrokosmu“, kuris atspindi knibždančią pasaulio įvairovę.

Šiuo metu Londone yra didžiausia mieste kada nors sutelkta tautų įvairovė. Žmonės čia kalba 300 skirtingų kalbų, egzistuoja mažiausiai 50 skirtingų tautinių bendruomenių, susidedančių iš daugiau nei 10 000 narių. Iš esmės londoniečiai gali atstovauti bet kuriai pasaulio „rasei“, kultūrai ir religijai. Londono musulmonų bendruomenę sudaro 607 083 žmonės. Ji yra pati įvairiausia, neskaitant Mekos. 59,8 proc. Londono gyventojų laiko save baltaisiais britais, o 3,2 proc. – mišrios „rasės“ žmonėmis.

Atvirumas ir kultūrų sąveika⁶³

Žmonių atsiskleidimas aplinkiniam pasauliui ir vienos grupės kitai yra sveikintinas. Kartais susiduriama su aplinkybėmis, kai bendruomenės turi gintis ar atsiriboti nuo išorės įtakos, tačiau tai – išimtiniai atvejai. Ideali siekiamybė – atvira visuomenė.

Atvirumas glaudžiai susijęs su smalsumu – troškimu žinoti, kas slėpi anapus tavo erdvinių, kultūrinių ar intelektinių ribų, ir gebėjimas

⁶³ Wood, Landry, Bloomfield, http://sic.conaculta.gob.mx/centrodoc_documentos/464.pdf

tenkinti šį domėjimąsi. Genčių visuomenėse žmonių smalsumą (ypač domėjimąsi kitais žmonėmis, pagarbą tam, ką kiti gali pasiūlyti) riboja gynybinė baimė, kad kitų įtaka gali pakenkti grupės vientisumui, moderniose – individualistinės paskatos. Tačiau uždarumas visada trukdo generuoti naujas idėjas ir ieškoti problemos sprendimo būdų. Tuo tarpu smalsumas yra kūrybiškumo ar socialinių pokyčių variklis, todėl gyvybiškai svarbus šiuolaikinės visuomenės raidai.

Daugiakultūriškumas grindžiamas tikėjimu kultūrų tolerancija, tačiau ne visoms daugiakultūrėms erdvėms būdingas atvirumas. Jis svarbus kultūrų sąveikai, tačiau pats savaime neužtikrina, o tik sukuria prielaidas jai.

Kultūrų sąveika – abipusio mokymosi ir augimo procesas. Jis reiškia ne vien pagrindinių sąvokų ir faktų apie „kitus“ įsisavinimą. Svarbu ugdyti kompetencijas, kurios leidžia veiksmingą sambūvį su „kitokiais“ neatsižvelgiant į jų kilmę – gebėjimą interpretuoti skirtingas situacijas, simbolius ir komunikuoti pasitelkiant kultūrinį raštingumą. Būtent jis įvairialypėje visuomenėje tampa tokia pat svarbia kompetencija kaip pagrindinės aritmetikos ar gramatikos žinios. Kiekvienam mokyklos slenkstį peržengiančiam vaikui ar sprendimų priėmimo galią turinčiam pareigūnui šias žinias turėti būtina.

Lygybė nereiškia vienodo visų žmonių traktavimo, nes įvairios asmenų grupės turi skirtingus poreikius ir grupinės diskriminacijos patirtį, kuri pasireiškia įvairiose gyvenimo srityse. Vienodas visų traktavimas gali tapti netiesiogine diskriminacija, paaiškėjus, jog vienoms asmenų grupės kažko reikia labiau nei kitoms.

Lygybė yra lygių galimybių, lygiateisio dalyvavimo ir lygiaverčių rezultatų užtikrinimas⁶⁴.

Tarpkultūrinis ugdymas Lietuvoje⁶⁵

Didėjanti visuomenių įvairovė kuria naujus socialinius iššūkius. Skirtinga moksleivių etninė kilmė (kaip, beje, ir lytis, fizinė ar psichinė būklė, lytinė orientacija, mokymosi stilius ir religiniai įsitikinimai)

⁶⁴ A Diversity Toolkit for the Youth Work, 2009.

⁶⁵ Skirsnis parengtas pagal Tolerancija ir multikultūrinis ugdymas ..., 2010.

kelia tiek bendrus, tiek savitus klausimus. Individualiems skirtumams ir įvairovei jautrūs pedagogai gali padėti įveikti išankstines moksleivių nuostatas ir stereotipinį mąstymą ir šalinti struktūrinius diskriminacijos barjerus. Tačiau jeigu mokytojai nenori ar nepajėgia pripažinti nepakantumo problemų, pastarosios tik dar labiau išikeroja mokyklos bendruomenėje. Švietimo sistema suteikia žmonėms galimybę atskleisti savo gabumus, juos lavinti, įgyti naujų įgūdžių ir pasigerinti gyvenimo kokybę. Ji taip pat suteikia galių dalyvauti primant sprendimus, keisti asmens ir visuomenės gyvenimą. Tačiau švietimo sistema taip pat gali kurti ir įtvirtinti hegemonines galios struktūras, kurios nuvertina, nužmogina, padaro nematomas kai kurias socialines grupes.

Tarpkultūrinis ugdymas šiuolaikinėje Lietuvos mokykloje paprastai suprantamas kaip sudėtinė pilietinio ugdymo dalis, įtraukta į bendrojo lavinimo programas. Tačiau didžiausia problema, ekspertų nuomone⁶⁶, yra ta, kad moksleiviams dažnai tik kalbama apie demokratiją, bet neskatinama veikti vadovaujantis šiais principais. Paternalistinės nuostatos mokinių atžvilgiu, galimos pedagogų fobijos ir stereotipinis mąstymas neatliepia pilietinio ir ypač tarpkultūrinio ugdymo tikslų. Dažnai teigiama, kad jaunimo vertybinės orientacijos šiuolaikinėje visuomenėje kinta, tačiau išsamesni mokyklinio amžiaus vaikų apklausos rezultatai rodo, kad moksleiviams gana būdingas stereotipinis mąstymas, nepagarba, nepakantumas lygybės idealams, „mažumų“ teisėms ir abejingumas globalaus pasaulio problemoms⁶⁷. Visa tai rodo, kad mokykloms tenka ypač svarbus vaidmuo ugdant demokratines vertybes – pagarbą žmogaus teisėms, kultūrų įvairovei ir lygybės idealams, skatinant jų įgyvendinimą praktikoje.

Tarpkultūrinis švietimas yra ne tik ugdymo, bet ir veiksminga socialinės kaitos priemonė. Tačiau, norėdami išspręsti problemą, pirmiausia turime ją suvokti. Nelygybė kuriama ir palaikoma ne tik per socialines struktūras, institucines sistemas, bet ir kultūrinės ar kasdienės praktikos. Taigi skirtingų žmonių asmeninės ir kultūrinės patirtis permąstantis požiūris padeda atpažinti galios struktūras, stebėti jų poveikį ir keisti švietimo turinį ir metodus. Padėdami mokslei-

⁶⁶ Ten pat.

⁶⁷ Reingardienė, Zdanevičius, 2003.

viams priimti įvairovę, pedagogai suteikia galimybę suvokti, kad skirtumai yra neišvengiami, visuomenės „dauguma“ nėra vienalytė, o priklausymas jai tėra sąlyginis dalykas. Tad ypač svarbu išmok(y) ti vienodai vertinti skirtumus ir taip žengti ryžtingą žingsnį sanglaudodos link.

Tarpkultūrinis ugdymas grindžiamas išlaisvinančiu požiūriu į pedagogiką. bell hooks⁶⁸ teigė, kad mokyti būdų, kurie išlaisvina, – iš esmės reiškia abejoti dominavimu. Ji cituoja Richard Shaull nuomonę, jog švietimas funkcionuoja arba kaip priemonė, pasitelkiamą jaunus žmones įtraukti į esamos sistemos logiką, užtikrinant paklusnumą jai, arba kaip „laisvės praktika“, kuri išmoko vyrus ir moteris kritiškai ir kūrybingai žvelgti į realybę ir dalyvauti keičiant pasaulį⁶⁹. Taigi skatinant visavertę mokinių saviraišką ir siekiant išugdyti kritinę sąmonę, mokymo procesas turi apimti įvairias strategijas, požiūrius, tyrimus ir bandymus. Mokytojai ir mokiniai turi kartu pažinti prieštaringas nuomones, kad galėtų atskleisti galios dėmenis, kvestionuoti, keisti ir kurti naujus požiūrius. Šis pažinimas turi būti kuriamas ne tik mokantis iš knygų, bet ir remiantis tikra kasdienio gyvenimo praktika, asmenine patirtimi, aktyviu moksleivio ir mokytojo santykiu. Tarpkultūrinis ugdymas, pasitelkdamas visą švietimo sistemą, tiek savo turiniu (tuo, ko mokoma), tiek mokymo(si) metodika (tuo, kaip mokoma) turi kvestionuoti rasistinius, etninius, religinius ir kitokius prietarus.

Ugdant tarpkultūrinio bendravimo kompetencijas būtina:

1. Nagrinėti savo kultūrą ir suvokti savo ir kitų kultūrų panašumus ir skirtumus. To nesupratus kyla grėsmė, kad savo kultūrą pradėsime vertinti kaip viršesnę, nesuvoksime, jog kitų kultūrų žmonės mus mato taip pat iš savo perspektyvos.
2. Gilinti žinias apie kitas kultūras – suprasti jų vertybes ir objektyviai vertinti skirtumus.
3. Ugdyti įgūdžius, apimančius supratimą, žinias ir praktiką. Sprendžiant iškylančius klausimus, svarbu atpažinti kitos kultūros simbolius, ritualus ir atsižvelgti į aplinkos savitumus.

⁶⁸ Mokslininkės pageidavimu vardas ir pavardė – bell hooks – rašomi mažosiomis raidėmis.

⁶⁹ hooks, 1989.

Tarpkultūrinį pažinimą skatinantys veiksniai⁷⁰

Mokslininkai, nagrinėdami daugiakultūriškumą ir su juo susijusių nuostatų veiksmus, išskiria kelis lygmenis, kurie skatina tarpkultūrinį pažinimą ir veikia požiūrį į kultūrinius skirtumus. Socialinės psichologijos požiūriu kultūrinių ir socialinių nuostatų formavimuisi yra svarbūs trys aspektai: kontaktai (tarpkultūrinių kontaktų kiekis), informacija (informacijos apie kultūrinius skirtumus kiekis) ir psichodinamika (individualūs psichologiniai sunkumai, dėl kurių nepavyksta atsisakyti stereotipų ir diskriminacinių nuostatų)⁷¹. Pastarosios analizė atskleidžia, kad negatyvius nuostatas kitų socialinių ar kultūrinių grupių atžvilgiu gali lemti įvairūs psichologiniai veiksniai, atliekantys tam tikras psichologines funkcijas šias nuostatas turinčiam asmeniui. Aptariant tarpkultūrinių kontaktų poveikį, linkstama manyti (nors tyrimų rezultatai skiriasi), kad jų kiekis silpnina „savųjų“ grupės išskirtinumo ir „svetimųjų“ grupės neigiamo vertinimo tendencijas⁷². Tai ypač būdinga dominuojančios grupės nariams – patyrus tiesioginius kontaktus su mažumų atstovais, nuostatos apie kultūrų skirtumus tampa palankesnės. Taip pat pastebėta, kad tiesioginis kontaktas duoda teigiamų rezultatų, jeigu jo metu asmenų statusas yra lygiavertis.

Tinkamos informacijos apie kultūrinę ir socialinę įvairovę pateikimas taip pat daro didelę įtaką palankaus požiūrio į kultūrinius skirtumus formavimuisi. Mokslininkai pripažįsta, kad tarpkultūrinį pažinimą skatinančios informacijos ir specialių šviečiamųjų programų poveikis priklauso nuo daugelio veiksnių, pavyzdžiui, mokymo(si) aplinkos, programos pobūdžio, joje dalyvaujančių moksleivių ypatumų, tačiau yra linkę manyti, kad specialus švietimas ir informacija apie kultūrinę įvairovę daro teigiamą įtaką nuostatų kaitai ir grupių sąveikai⁷³. Palankesnę kultūrinių skirtumų vertinimą skatina tiek ilgalaikės lygias galimybes ir demokratines nuostatas įtvirtinančios mokymo programos, tiek trumpesni, informaciją apie tarpkultūrinę įvairovę ir skirtingas mažumų grupes teikiantys mokymai⁷⁴. Tačiau svarbus yra ne vien žinių

⁷⁰ Skirsnis parengtas pagal Tolerancija ir multikultūrinis ugdymas..., 2010.

⁷¹ Berry et. al., 2002.

⁷² Lopez, 2004.

⁷³ Denson, 2009.

⁷⁴ Lopez, 2004.

apie kultūrų įvairovę kiekis, bet ir informacijos kokybė. Siekiant formuoti pagarbos įvairovei nuostatas, palankų požiūrį į kultūrų skirtumus, siūloma pasitelkti tokias kategorijų kūrimo strategijas, kurios vietoje priešpriešos („savi“ ir „svetimi“) skatintų bendrumą („mes“) arba pergrupuotų sąvokas taip, kad išorinės kultūrinės grupės (mažumos) nariai atsidurtų vidinėje (daugumos) grupėje.

Mokslininkai, pabrėždami mokymo ir žinių reikšmę kultūrinių nuostatų formavimuisi, ragina atsižvelgti ir į skirtingus informacijos pateikimo ar gavimo lygmenis, kurie išskiriami atsižvelgiant į tai, ką siekiama perduoti moksleiviams, ir ką pastarieji iš tiesų perima ar išmoksta. Formalusis ugdymo turinys atsispindi oficialiuose mokymo tiksluose, pamokų ir vadovėlių turinyje, tekstuose. Tačiau šalia tiesioginio išskiriami ir kiti ugdymo lygmenys, kuriuos sudėtingiau apčiuopti ir įvertinti. Tarpkultūrinio mokymo(si) kontekste ypač dažnai nagrinėjamas paslėptas ugdymo turinys (angl. – *hidden curriculum*) ir nesamas ugdymo turinys (angl. – *null curriculum*)⁷⁵.

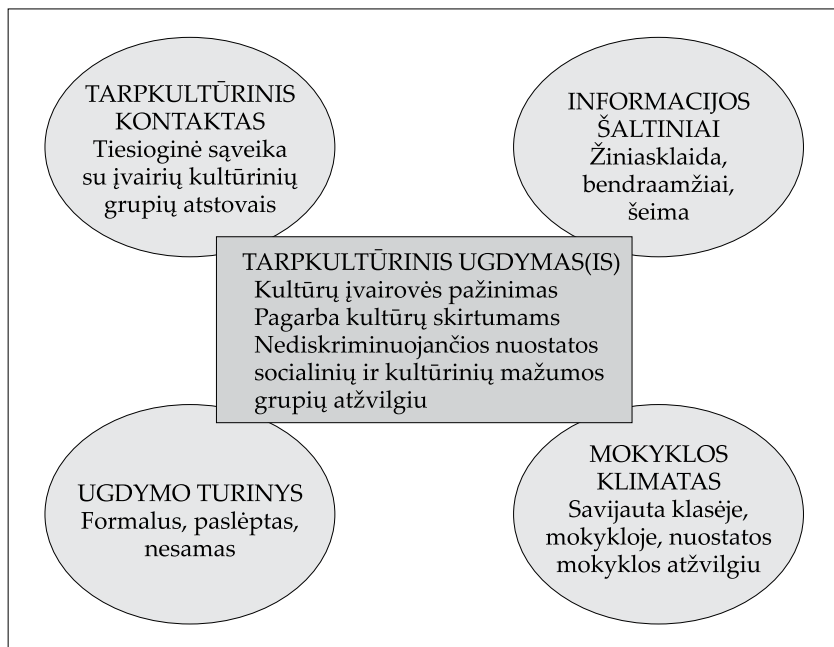
Paslėptas ugdymo turinys apima visa, kas nėra minima oficialiuose reikalavimuose ir mokymo planuose, tačiau yra privaloma, norint sėkmingai funkcionuoti mokyklos bendruomenėje, būti priimtai (-am) ir teigiamai įvertintai (-am) mokymosi aplinkoje⁷⁶. Tai gali būti neformalus reikalavimai, atvirai neišsakomi lūkesčiai, netiesiogiai perduodamos žinutės apie normas, vertinimo kriterijus, pageidaujamus elgesio būdus ir visa, ką moksleiviai iš tiesų perima mokymosi procese (lyginant su tuo, ką oficialiai jiems siekia perduoti ugdymo įstaiga). Nulinį, arba nesamą, ugdymo turinį formuoja tai, kas nutylima, apie ką informacija mokymo metu neteikiama, vertinama kaip nesvarbi ar nereikšminga⁷⁷.

Ugdant tarpkultūrinės kompetencijas svarbu įvertinti ne tik tai, kas mokykloje tiesiogiai kalbama apie kultūrų skirtumus, įvairias socialines ir kultūrinės grupes, bet ir tai, kokia atmosfera kuriasi ugdymo įstaigoje, kas pasakoma ar parašoma „tarp eilučių“, kokie santykiai ir „nerašytos taisyklės“ vyrauja mokykloje. Tad mokslininkai, remdamiesi tarpkultūrinį pažinimą skatinančių veiksmų analize, siūlo tarpkultūrinio ugdymo(si) modelį, kuris apima kelis aktualius veiksmus (2 pav.).

⁷⁵ Ahwee et. al., 2004; Segall, Wilson, 2004; ir kt.

⁷⁶ Ahwee et. al., 2004.

⁷⁷ Ten pat.

2 pav. Tarpkultūrinio ugdymo(si) modelis⁷⁸.

Tarpkultūrinio ugdymo veiksmingumą užtikrinantys veiksniai⁷⁹

Ugdymas yra dialektiškas procesas, grįstas tiek vaikų tarpusavio, tiek moksleivių ir pedagogų bendravimu. Tad darbo sėkmė priklauso nuo mokytojų, kurie tampa pavyzdžiu ir skatina jaunų žmonių augimą. Nereikėtų pamiršti, kad svarbus yra ne tik pamokų turinys, struktūra ar mokymų technika, bet taip pat:

- Gilus kultūrinės įvairovės ir diskriminacijos prevencijos klausimų išmanymas.
- Nuoširdus tikėjimas tarpkultūriškumo vertybėmis.
- Profesionalumas.
- Atvirumas.

⁷⁸ Pagal schemą, pateiktą Tolerancija ir multikultūrinis ugdymas..., 2010.

⁷⁹ Skirsnis parengtas pagal Strengthening Anti-discrimination Policies, 2004.

- Nuoširdžios, net jei ir ne visuomet tobulos pastangos būti pavyzdžiu.
- Mokinių pastangų vertinti įvairovę palaikymas.
- Nuoširdus troškimas padėti žmonėms praktiškai panaudoti tai, ką išmoko.
- Entuziazmas.

Būtina sukurti aplinką, kurioje visi jaustųsi patogiai, kai reiškia savo pažiūras ir dalyvauja veiklose. Svarbu skatinti diskusijas ir atspindėti grupės procesus. Tad mokymų ekspertai pataria:

- Nustatyti darbo principus, kurie palengvina bendravimą ir padeda kurti atvirą, palaikantį klasės ar mokyklo klimatą (plačiau p. 59).
- Pasitelkti moksleivių išteklius ir patirtį. Tai palengvina vadovų darbą ir suteikia moksleiviams pojūtį, kad yra vertinami. Ugdymas tampa veiksmingesnis, nes įvertina dalyvių situaciją ir leidžia pamatyti ryšį tarp mokymų ir realaus gyvenimo.
- Būti teigiamu pavyzdžiu ir kiekvieną dalyvę (-į) vertinti pagarbiai, suteikti vienodas galimybes reikšti savo nuomonę ir dalyvauti diskusijose (pastebėta, kad mokytojai turi polinkį daugiau dėmesio skirti berniukams nei mergaitėms. Iš dalies taip atsitinka dėl to, kad vyrai jaučiasi drąsiau ir sudaro įspūdį, kad yra aktyvesni dalyviai. Panašiai nutinka ir su požiūriu į migrantus. Į tai būtina atsižvelgti).
- Palaikyti ir padrasinti laisvą nuomonės raišką.
- Būti nuoširdiems ir patikimiems.
- Paprastai žmonėms lengviau kalbėti temomis, kurios emociškai jų neliečia ir nėra stipriai susijusios su jų vertybėmis. Tad reikia atidžiai klausytis ne tik to, kas sakoma, bet ir to, kas nutylima.
- Neduoti iš anksto parengtų atsakymų į klausimus skirtingomis temomis, nes vertingiausia mokymų dalis yra ne mokytojo (-os) atsakymai, o konkrečios, dalyvių atliktos užduotys, suformuluotos įžvalgos ir išgirstos kitų nuomonės.
- Sutelkti grupės dėmesį į mokymuose svarstomus klausimus.
- Vertinti moksleivių nuomonę. Jeigu pasakoma kažkas netinkamo, reikia į diskusiją įtraukti kitus dalyvius, pavyzdžiui, paklausus, ką jie galvoja apie išsakytą nuomonę.

- Negalima toleruoti vieno dalyvio išpuolių prieš kitą.
- Atkreipti dėmesį į kylančius konfliktus ir pasitelkti juos nagrinėti įvairovės klausimus. Atsakomoji reakcija yra svarbi ugdyamo dalis. Tai – puiki galimybė mokytis vieniems iš kitų, todėl svarbu įtraukti tiek mokinius, tiek mokytojus.

Ekspertai siūlo ir kelis galimus per mokymus iškylančių probleminių situacijų sprendimo būdus:

- Jeigu vienas dalyvis dominuoja diskusijoje, o kiti neturi galimybės dalyvauti joje, reikia į diskusiją įtraukti kitus moksleivius – tiesiog pasiteirauti nuomonės arba paklausti, ar kas nors turi kitokią nuomonę.
- Jeigu kai kurie dalyviai nieko nesako (nes yra žmonių, kuriems lengviau išreikšti nuomonę, jei turi laiko pagalvoti), reikia jiems padėti, duoti daugiau laiko prieš diskusijas, kad galėtų suformuluoti mintis. Nebijokite trumpos tylos, nesistenkite jos tuojau pat nutraukti, nes dalyviai gali pajusti spaudimą.
- Jeigu visa grupė tyli, tai ženklas, kad kažkas negerai: galbūt nurodymai buvo nepakankamai aiškūs arba paliestas tabu. Tokiu atveju siūloma dalyvių pasiteirauti, ar suprato nurodymus, arba atsiprašyti dėl padarytų klaidų.
- Jeigu diskutuojant išsakoma tik viena nuomonė, galima pasiteirauti, ar visi su tuo sutinka, arba išklausius alternatyvias nuomones pakviesti jas aptarti.
- Jeigu moksleiviai vadovaujasi klaidinga informacija ir apibendrinimais apie temą ar etninių mažumų grupes, reikia pasiteirauti, iš kur jie turi tokią informaciją, paklausti, ar kas nors galvoja kitaip ir, jeigu niekas neprieštarauja, pateikti faktus, neutralizuojančius teiginį.
- Kilus konfliktui tarp dalyvių, kartais pakanka pasakyti, kad per aptarimą iškilę klausimai negali būti išspręsti tuojau pat. Arba patariama paimti didelį popieriaus lapą ir paraginti jame viską surašyti, kad būtų galima prie aptarimo grįžti vėliau. Jeigu toks pratęsimas pažadėtas, būtina tokiam pokalbiui numatyti laiko. Paprašykite dalyvius susitelkti ties mokymų tema. Kartais verta tiesiog padaryti pertrauką, kad aistros aprimtų, arba reikia išsivesti konfliktuojančius dalyvius iš kambario ir atskirai aptarti situaciją.

- Jeigu moksleivis pradeda konfrontuoti su mokytoju visos grupės akivaizdoje, patariama nepriimti to asmeniškai! Geriau leisti kitiems dalyviams išsakyti nuomonę, jeigu jaučiama, kad toks elgesys žeidžia ir juos. Jokiu būdu nepatariama pradėti konfrontacijos visos grupės akivaizdoje, nes tai būtų signalas, kad yra negerbiama kita nei vadovo nuomonė. O kartais pravartu padaryti pertrauką ir pakalbėti su dalyviu akis į akį apie jos ar jo požiūrį į mokymus apskritai.
- Humorą visada padeda atverti akis ir apsaugo nuo susireikšminimo!

5. Tarpkultūrinis ugdymas praktikoje

Pastaruoju metu vis plačiau taikomi interaktyvūs darbo su auditorija metodai, kurie skatina aktyvų dialogą ir pažinimą. Dalyviai, atlikdami įvairias vadovų pasiūlytas užduotis, turi galimybę dalytis socialine patirtimi, todėl ši užsiėmimų forma ne tik turtina moksleivių žinias, bet ir suteikia galimybę klausytis, suvokti kitų argumentus ir keisti požiūrį į nagrinėjamą klausimą. Užsiėmimus, pagrįstus interaktyviais metodais, įprasta vadinti mokymais, kurie ypač dažnai skatinami, kai reikia nagrinėti socialinius reiškinius ir visuomenės problemas. Jie padeda formuoti komunikacinius įgūdžius, atsakomybės ir aktyvaus dalyvavimo kompetencijas sprendžiant svarbius visuomenei klausimus. Praktika rodo, jog mokymai yra veiksmingesni nei pasyvūs švietimo metodai. Tad organizuojant darbą su auditorija patariama daugiau laiko skirti interaktyviems užsiėmimams.

Interaktyvaus darbo su auditorija metodai gali būti kūrybingai panaudoti įgyvendinant tarpkultūrinio pažinimo modelį, apimančią *ugdymo turinį, informacijos šaltinius, tarpkultūrinius kontaktus ir mokyklos klimato formavimą*.

Mokyklos klimatas

Mokyklos klimato formavimas yra kompleksiškas, visos bendruomenės pastangų reikalaujantis uždavinys. Tačiau tam tikri mokymuose taikomi darbo metodai gali šiuos procesus palengvinti, pavyzdžiui, struktūriniai pratimai, kurie yra svarbi mokymų dalis. Paprastai pradedant mokymus aptariami *darbo grupėje principai* (taisyklės), tuomet vyksta dalyvių *susipažinimas*, išsakomi *lūkesčiai*, o mokymų pabaigoje *apibendrinami rezultatai*.

Principai šiame kontekste suvokiami kaip nuostatos, normos, taisyklės, kuriomis vadovaujamosi per mokymus (mokykloje, darbe, gyvenime). Pirmuose užsiėmimuose dalyviams primenama, jog principai priimami laikinai, kol vyksta mokymai, nes pojūtis, kad įsipareigojama ilgesniam laikui, gali sukelti vidinį ar atvirą pasipriešinimą.

Principus patariama aptarti kiekvieno užsiėmimo pradžioje prieš juos priimant bendru sutarimu. Tai padeda formuoti sąmoningą mokymo dalyvių santykį su šiomis nuostatomis, norą, o vėliau ir įgūdžius vadovautis jais kasdieniame gyvenime. Vadovai turėtų padėti dalyviams suprasti žodžių „taisyklės“ ir „principai“ skirtumus. Principai, kuriais žmonės vadovaujami, yra platesnė sąvoka ir leidžia sąmoningai kurti taisykles, padedančias realizuoti savo potencialą, analitiškai nagrinėti socialinius reiškinius ir žmones. Vadovai, siekdami ugdyti bendravimo kompetencijas ir pagarbą įvairovei, turėtų siūlyti principus, kurie padeda formuoti neprievartinio elgesio įgūdžius ir, kaip rodo patirtis, dažnai tampa neatsiejama ugdytinių gyvenimo dalimi.

DARBO GRUPĖJE PRINCIPAI

Punktualumas (viską daryti laiku).

Posityvumas (matyti ir plėtoti tai, kas gera).

Pagarba visoms nuomonėms, idėjoms (neatmesti, nekritikuoti).

Kalbėti trumpai, iš esmės (kalbėti iš eilės, trumpai, nepertraukiant).

Konfidencialumas (vertinti pasitikėjimą, neliežuvauti).

Personalizavimas (kalbėti savo vardu arba įvardyti šaltinį).

Savonoriškumas (neversti, dalyvauti savo noru).

Atvirumas įvairovei (neįžeidinėti tų, kurie yra „kitokie“).

Dalyviai (ir vadovai), aptardami šiuos principus, prisiima atsakomybę laikytis jų mokymosi metu. Sprendimą vadovautis šiais principais gyvenime kiekviena (-as) dalyvė (-is) priima asmeniškai. Pirmame užsiėmime vadovė (-as) turėtų pasiūlyti (išvardyti) principus. Svarbu tai daryti argumentuotai, tačiau nenuobodžiauti, be prievartos, atsižvelgiant į grupės amžių ir socialinę patirtį.

Kiekvieną principą reikėtų pasiūlyti (įvardyti) atskirai ir aptarti jo prasmę, o paklausus, ar grupė jį priima, užrašyti ant lentos ar dideliam popieriaus lape. Užrašą galima atsinešti į užsiėmimą, nebūtina kiekvieną kartą rašyti iš naujo. Tačiau svarbu prisiminti, kad iš pradžių grupei reikėtų pasiūlyti prisiminti šiuos principus, o tik paskui pakabinti patalpoje.

Per kitus susitikimus principus galima aptarti smulkiau, užduodant klausimus:

- Kuo svarbus kiekvienas principas?
- Ką jis reiškia asmeniškai jums?
- Kokių padarinių gali turėti aptariamo principo nesilaikymas?
- Kokį principą žinojote anksčiau ir vadovavotės?
- Kokiu principu pradėjote vadovautis šiuo metu?
- Kiti panašūs klausimai.

Aptariant principus galima panaudoti įvairias technikas (geriausia tai pradėti daryti nuo antrojo užsiėmimo):

Balsavimas kojomis. Ant grindų išdėliojami arba ant sienų iškabina mi atskiruose popieriaus lapuose surašyti principai ir pasiūloma dalyviams atsistoti prie to principo, kuris jiems yra pats svarbiausias. Paprašoma argumentuoti, kodėl atsistota būtent čia.

Piešimas. Paprašoma popieriaus lape pavaizduoti pasirinktą principą, parodyti jį grupei, argumentuoti ir prisegti prie bendros lentos, kurioje surašyti visi principai (jeigu kažkokie principai lieka nenupiešti, paprašoma grupės vėliau juos pavaizduoti).

Kūrybinės užduotys. Mažose grupelėse (arba iš anksto namie) paprašoma prisiminti patarles, posakius, pasakymus, dainas ir kt., susijusias su kiekvienu iš principų. Reikia nurodyti, kada pateiktas pavyzdys atitinka principą, o kada – prieštarauja jam.

Pantomima. Paprašoma dalyvių pavaizduoti pasirinktą principą, naudojant tik kūno kalbą, o grupės – atspėti, koks tas principas.

Apšilimo pratimai. Paprašoma atsistoti tuos, kurie...

- laikosi (tam tikro) principo,
- nesilaiko (tam tikro) principo,
- iki mokymų laikėsi (tam tikro) principo,
- stengiasi (tam tikro) principo laikytis šeimoje,
- stengiasi (tam tikro) principo laikytis darbe ar bendraudami,
- kita.

Atsižvelgiant į tai, kiek turite laiko, aptarimas gali trukti nuo 3–5 iki 30–40 minučių.

Sistemiškai aptariami, įsisažmoninami ir nuosekliai mokymuose taikomi principai ilgainiui tampa bendravimo ar net gyvenimo nuostatomis ir daro teigiamą poveikį bendrai mokyklos atmosferai.

Susipažinimas taip pat yra svarbi struktūrinių pratimų dalis. Jo tikslas – supažindinti grupės narius, sukurti pasitikėjimo atmosferą grupėje, formuoti savęs prezentacijos įgūdžius ir padėti atsikratyti viešų pasisakymų baimės. Tačiau susipažinimą galima organizuoti ir taip, kad jis ne apsiribotų vardo pagarsinimu, o suteiktų dalyviams daugiau informacijos vienam apie kitą ir padėtų telkti grupę kaip kolektyvą.

Susipažinimo pratimų pavyzdžiai:

„Mano vardo istorija...“ Vadovaudamiesi savanoriškumo principu, dalyviai pasako „Mano vardas yra...“ ir trumpai (ne ilgiau kaip minutę) pasakoja savo vardo istoriją (ką vardas reiškia, kas ir kodėl jį suteikė). Apibendrinant šį susipažinimo būdą galima atkreipti dėmesį, kad aptarti vardai turi skirtingą kultūrinę kilmę.

„Daikto permetimas“. Dalyviai sustoja ratu. Vadovė (-as), laikydamas (-as) rankoje kamuolį, nedidelį minkštą žaislą ar kitą tinkamą daiktą, prisistato: pasako savo vardą ir kokį nors kitą, su savimi susijusį faktą (pavyzdžiui, kokia iš žmogaus teisių jai ar jam yra svarbiausia). Tuomet meta daiktą bet kuriai (-iam) iš dalyvių, kol daiktas pabūna kiekvieno (-os) dalyvio (-ės) rankose. Paskui metama atvirkštine tvarka: dalyviai meta kamuoliuką, mėgindami prisiminti kito žmogaus paminėtą žmogaus teisę. Baigiant pratimą, galima atkreipti dalyvių dėmesį į tai, kad mums svarbūs dalykai yra svarbūs ir kitiems žmonėms, todėl turėtume išmokti gerbti kitų teises.

„Abipusis prisistatymas“. Dalyviai susijungia poromis ir paeiliui pasakoja partneriui (-iui) apie save. Patartina pasiūlyti prisistatymo planą:

Vardas, kuriuo norėčiau būti vadinama (-as);

Savybės, kurias vertinu žmonėse;

Mano pomėgiai;

Kita.

Tuomet poroje dirbę dalyviai visai grupei pristato viena (-as) kitą. Nuo pirmojo susitikimo stengiamasi visus grupės dalyvius vadinti vardu.

Lūkesčių pratimai padeda:

- Suformuluoti asmeninius lūkesčius, susijusius su mokymais, o vėliau ir su kiekviena užduotimi, veikla, poelgiais.
- Aptarti planavimo reikšmę, kiekvienos veiklos tikslo ir uždavinių svarbą.
- Ugdyti tikslų formulavimo įgūdžius, gebėjimą vidinę motyvaciją paversti vieša.
- Plėtoti planavimo ir prioritetų išskyrimo įgūdžius.
- Nagrinėti savo ir kitų žmonių lūkesčius.

Atliekant „lūkesčių“ pratimus naudojamos įvairios technikos. Pirmo susitikimo metu prašoma užbaigti sakinį „iš mokymų aš tikiuosi...“ Šiuo atveju vadovė (-as) užrašo lūkesčius lentoje ar dideliame popieriaus lape. Vėliau „lūkesčiai“ gali būti apibūdinami vienu žodžiu ir užrašomi ant spalvotų lapelių, iš kurių sudėliojamos teminės aplikacijos. „Lūkesčius“ galima susieti su „apibendrinimais“ ir taip užbaigti užsiėmimo scenarijų. Pavyzdžiui, „lūkesčiai“ gali būti pavaizduoti kaip saulės spinduliai iš spalvotų lapelių, o „apibendrinimai“ – kaip gėlė, išaugusi mokymų metu.

Apibendrinimo pratimų tikslas:

- Skatinti analitinius gebėjimus.
- Padėti nustatyti, kaip asmeniniai mokymų lūkesčiai sutapo su tuo, kas vyko per užsiėmimus.
- Padėti išmokyti formuluoti išvadas ir įtvirtinti žinias.

Visi užsiėmimai baigiami apibendrinimu. Kiekvienos dalyvės (-io) prašoma išsakyti savo išvadas apie užsiėmimus, pavyzdžiui, užbaigiant sakinį „šiandien aš sužinojau...“ Vėliau šios formos keičiamos ir, kaip jau buvo minėta, susiejamos su lūkesčiais sukuriant „aplikaciją“.

Apibendrinimo pratimų pavyzdžiai:

„Jausmų piramidė“. Vadovė (-as) pasako, jog dienos (kurso, užsiėmimo) metu buvo kaupiamos žinios, o dabar bus statoma teigiamų jausmų piramidė. Visi dalyviai, vadovaudamiesi laisvanoriškumo principu, išeina į rato vidurį ir „pastato“ piramidę iš rankų: uždėda savo plaštaką ant kitų sakydami, kokias tarpkultūrinės vertybes jie padėjo į piramidės pamatą.

„**Vainikas**“. Visi dalyviai iš eilės uždeda ranką ant kaimynės (-o) peties (iš kairės ar dešinės, bet visi viena kryptimi) ir dovanoja „dovanas“ – tas tarpkultūrinės žinias ar įgūdžius, kuriuos įgijo per užsiėmimą ar mokymą. Galiausiai vainiko ratas užsidaro. Vadovė (-as) apibendrina sakydama (-as), kad tai yra gyvenime mus lydėsiantis ratas.

„**Lagaminas**“. Dideliame popieriaus lape nupiešiamas lagaminas ir paprašoma, kad visi dalyviai paeiliui pasakytų, kurias tarpkultūrinės žinias ar įgūdžius, įgytus per mokymus, norėtų pasiimti su savimi į kelionę. Visa, kas pasakyta, užrašoma ir dedama į „lagaminą“.

„**Knygų lentyna**“. Popieriaus lape nupiešiama knygų lentyna. Paprašoma, kad dalyviai pasakytų „apibendrinimą“ vienu dviem žodžiais. Tai bus knygų, kurias jūs „pastatysite“ į lentyną, pavadinimai. Prati- mo pabaigoje lentyna bus užpildyta „knygomis“.

„Apibendrinimai“ – tai savita refleksija, reikšminga ugdymo pro- ceso dalis. Reflektuoti svarbu tiek per užsiėmimą, tiek jam pasibaigus. Tai padeda dalyviams analizuoti savo protinę veiklą, sustiprina atsa- komybę už savo darbo rezultatus, transformuoja stereotipinį suvoki- mą apie žmones, jų santykius ir supantį pasaulį. „Apibendrinimų“ analizė patvirtina C. Fillmor mintį, kad, gyvendami nuolat kintančio- je visuomenėje, dažnai suvokiame, kad mums gerai žinomų daiktų pavadinimai pasikeitė ir dabar esame priversti gerai pažįstamus daik- tus „matyti“ naujoje šviesoje⁸⁰.

Informacijos šaltiniai⁸¹

Globalizacija, technologinės inovacijos trina geografines ribas, plėsdamos skaitytojų galimybes, ir stiprina žiniasklaidos vaidmenį asmens socialiam gyvenime. Moksleiviai ir mokytojai nėra išimtis. 2010 metais atliktas tyrimas *Tolerancija ir multikultūrinis ugdymas bendrojo lavinimo mokyklose*⁸² atskleidė, jog pagrindinis informacijos šaltinis, iš kurio moks- leiviai ir mokytojai semiasi žinių apie etnines mažumas (kaip ir kitas

⁸⁰ Филлмор, 1988.

⁸¹ Skirsnis parengtas pagal Frejutės-Rakauskienės studiją, 2009.

⁸² Tolerancija ir multikultūrinis ugdymas ..., 2010.

socialines-kultūrinės grupės) yra žiniasklaida ir internetas. Tačiau mūsų nagrinėjamos temos kontekste svarbu prisiminti tai, kad šios informacijos priemonės vertybiniu požiūriu nėra neutralios. Mokslininkai atkreipia dėmesį į tai, jog pokyčiai informacijos srityje, kai žinios paverčiamos preke, turi įtakos fizinės agresijos, rasistinio smurto, prievartos, diskriminacijos apraiškų „prisikėlimui“, nes marginalizuotų mažumų, socialinio užriebio, tam tikrų grėsmių vaizdavimas yra dėkingos temos, traukiančios visuomenės dėmesį ir didinančios leidinių paklausą⁸³. Taip žiniasklaida tampa galinga socialinius įvaizdžius kuriančia priemone, veikiančia visuomenės sąmonę, manipuliuojama stereotipais ir „priešdama“ ideologiškai supriešintus „mūsų“ ir „jų“ vaizdinius⁸⁴.

Mokslininkai, ieškodami žiniasklaidos sąsajų su etninio nepakantumo, rasizmo, netolerancijos apraiškomis, dažniausiai aptaria jos įtaką nuomonės apie tam tikras grupes su(si)darymui⁸⁵ ir ryšį tarp etninio nepakantumo kaip nuostatos ir realaus veiksmo⁸⁶. Vienų autorių⁸⁷ nuomone, žiniasklaida atskiras grupes gali susieti su tam tikru elgesiu, (ne)pripažinti tam tikrų vertybių arba asmenų, pasirinktinai pateikti požiūrius, apibrėžti problemas, „priklijuoti etiketes“ ir nukreipti debatus visuomenėje. Kiti⁸⁸ teigia, kad žiniasklaida formuoja visuomenės nuomonę atstovaudama tam tikroms grupėms (dažniausiai dominuojančioms, turinčioms išteklių priėti prie informacijos šaltinių) ir atspindi jų požiūrį, apribodama informaciją, pasakodama apie tam tikras mažumų grupes daugumos visuomenei. Treti autoriai⁸⁹ abejoja žiniasklaidos poveikiu asmenims ir atskiroms grupėms, nes kyla keblumų jį matuojant.

Tiesioginę žiniasklaidos įtaką visuomenės nuomonei pagrįsti sunku. Viena vertus, ji gali būti visuomenės nuostatų (pavyzdžiui, nepakantumo tam tikroms etninėms grupėms) atspindžiu (žiniasklaidos, kaip veidrodžio, metafora). Tyrinėjant būna išmatuojamas etnis nepakantumas, įvardijamos visuomenės nuostatos, tačiau visapusiškai atskleisti etninio nepakantumo nuostatų turinio neįmanoma, nes atskiri asmenys ir grupės gautą informaciją interpretuoja savaip. Auditorijos tyri-

⁸³ Downing, Husband, 2005.

⁸⁴ Anderson, 1999.

⁸⁵ Tereškinas, 2002–2003; Leončikas, 2007.

⁸⁶ Walzer, 1997; Starr, 2004.

⁸⁷ Halloran, 1974.

⁸⁸ van Dijk, 2000, 2005, 2006.

⁸⁹ McGuireas, 1961; Noelle-Neumann, 1993.

mai⁹⁰ parodė, kad spaudos žinutes žmonės ar jų grupės (priklauso nuo socialinės klasės) priima skirtingai. Antra vertus, žiniasklaida turi įtakos nepakantumo nuostatų visuomenėje sklaidai. Skaitytojai perima iš žiniasklaidos „baimės“ ir išankstines nuostatas tam tikrų etninių, socialinių grupių atžvilgiu. Žurnalistai pripažįsta, kad dažniausiai skaitytojo (-os) nuomonė apie etnines mažumas yra formuojama per sensacingas antraštes, tautybės ar charakterio išryškinimą, siejimą su nusikalstama veikla, stereotipiniais vaizdiniais, kitos nuomonės neišklausymą. Taip pat šią įtaką sustiprina faktas, jog pasitikėjimas žiniasklaida vis dar yra didelis, todėl informacija, perskaityta žiniasklaidoje, tampa neginčytina tiesa, o informacijos šaltinis greitai užmiršamas.

Žinant šiuos faktus, svarbu suvokti, kad socialinėje aplinkoje, kur daugelis gyventojų (taigi ir moksleivių) neturi patirtimi grįstų žinių apie tam tikras etnines grupes, nes socialinių grupių sąveika yra ribota, žiniasklaida tampa įtakingu informacijos šaltiniu. J. Zaller visuomenės nuomonės kilmės teorija pabrėžia, kad konkrečiu laikotarpiu žmonės neturi susiformavusios nuomonės, ji įgyjama tam tikru metu, kai iškyla tūkstančiai atmintų atgaivintų idėjų. Tad išreikštoje nuomonėje dažniausiai vyrauja tos idėjos ir sprendimai, kurie tam tikrą laiką dominavo informacijoje⁹¹. Atsižvelgiant į tai, galima daryti prielaidą, kad Lietuvos gyventojai (ir moksleiviai), perimdami žiniasklaidos pranešimus, gali susiformuoti neigiamas nuostatas apie etnines grupes.

Ekspertai pastebi, kad nors spaudoje keliamos problemos nebūtinai turi įtakos tarpetniniams santykiams Lietuvoje (pavyzdžiui, sukelia kultūrinius, politinius, ekonominius padarinius, konkurenciją tarp etninių mažumų ar nepakantumo etninėms mažumoms „bangą“), tačiau pripažįsta, kad žiniasklaida, tapdama pagrindiniu informacijos šaltiniu, daro didelę įtaką visuomenės nuomonei apie etnines grupes. Tad straipsniai, siejantys etnines grupes su tam tikra problematika ar išsakantys neigiamą nuomonę apie jas, daro įtaką (greta kitų veiksnių) visuomenės nuostatų apie šias grupes kaitai.

Atlikus Lietuvos spaudos tyrimą pastebėta, kad, atsižvelgiant į atskirų etninių grupių minėjimo dažnumą ir kontekstą, kito ir visuomenės nuostatos tam tikrų etninių grupių atžvilgiu. Nuomonė apie musulmonus pasikeitė labiausiai. 1990 ir 1999 metais trečdalis respondentų

⁹⁰ Dobryninas, Gaidys, 2004.

⁹¹ Zaller, 1992.

teigė, kad nenorėtų musulmonų matyti savo kaimynystėje (34 proc. ir 31 proc.), o 2005, 2006 ir 2007 metais jau daugiau nei pusė apklaustųjų išreiškė tokį nenorą (atitinkamai 51 proc., 58 proc. ir 59 proc.). Šią tendenciją patvirtino ir kiti tyrimai. Tai leidžia daryti prielaidą, jog padidėjusi neapykanta musulmonams sietina su tarptautinių įvykių (sprogdinimų Londone 2005 metais, 2005 metais kilusių riaušių Paryžiaus priemiesčiuose, Mahometo karikatūrų skandalo 2006 metais) atspindžiais Lietuvos žiniasklaidoje.

Žodinis, viešoje erdvėje išreikštas nepakantumas daro didelę įtaką ir kitoms jo apraiškom. Etninis nepakantumas spaudoje iš esmės yra simbolinis smurtas, nukreiptas prieš etnines, „rasines“, religines ir migrantų grupes. P. Bourdieu teigia, jog kalba yra simbolinė galios išraiška, kai verbalinis bendravimas (kalbų mokėjimas ir vartojimas) sukuria prielaidas socialinei integracijai, galimybę dalyvauti viešojoje erdvėje, vartoti spaudą, įprasmina skirtingų etninių ir socialinių grupių užimamas pozicijas socialinėje hierarchijoje ir tampa simbolinio kapitalo dalimi. Simbolinę galią jis supranta kaip tam tikro diskurso visumą (viešos kalbos, pareiškimai, įvairūs tekstai ir kt.), kuri veikia žmonių mąstyseną, įsitikinimus ir gali (trans)formuoti pasaulio suvokimą. Simbolinę galią P. Bourdieu lygina su fizine agresija ar ekonomine galia, tačiau pagrindinis jos pavergimo įrankis – žmonių grupių mobilizavimas, pasitelkiant politinio dominavimo instrumentus, t. y. ideologijas. Tačiau ši galia reiškiasi tik tuo atveju, jeigu yra abipusis ryšys tarp tų, kurie (at)kuria tam tikras nuostatas, ir tų, kurie tiki jų pagrįstumu⁹². Tad kritinis gaunamos informacijos permąstymas (tokių kompetencijų ugdymas) gali tapti veikminga priemone, užkertančia kelią etninio nepakantumo sklaidai.

Žodinė etninio nepakantumo raiška neatsiranda tuščioje vietoje. Ją veikia kintančios etninės, rasinio konflikto ir etninės, „rasinės“ ideologijos visuomenėje struktūros⁹³. Dominavimas per diskursą gali būti vertinamas kaip socialinės galios raiška, kuri lemia socialinę kitų kontrolę. Daugiau galios turintys socialiniai veikėjai turi priemonių ir išteklių pateikti neteisingą, šališką ar sau naudingą informaciją apie tam tikrus įvykius ir situacijas.

⁹² Bourdieu, 1991.

⁹³ Doane, 2006.

Etninis nepakantumas viešajame diskurse (pavyzdžiui, spaudoje) – žodinė nepakantumo išraiška – yra viena iš dominavimo arba galios formų, simbolinis smurtas prieš tam tikras nedominuojančias arba mažumą (etnines, „rasines“, religines, migrantų) grupes pasitelkiant ideologiją (šališką, į daugumos grupę orientuotą, vienpusišką informaciją apie tam tikras etnines grupes ir su jomis susijusius įvykius).

M. Frejutės-Rakauskienės⁹⁴ pateikta žodinių etninio nepakantumo apraiškų intensyvėjimo seka (1 lentelė), kurioje apibendrintos įvairių mokslininkų išvalgos, leidžia kritiškai vertinti spaudoje ar internete pateiktą informaciją apie etnines mažumas. Ją galima pasitelkti tiek atrenkant tekstus mokinių skaitiniams, tiek formuluojant namų ar projektinius darbus (žr. p. 87, 89).

1 lentelė. Žodinių etninio nepakantumo apraiškų intensyvėjimo seka

Etninio nepakantumo formos	Galios apraiškos spaudoje
„Tylos diskursas“ taikomas žmonių grupei ar jai priklausančiam asmeniui	Nutylima (nerašant, vengiant diskutuoti, atsirenkant, rašant kryptingai) problematika ir tematika apie etnines, „rasines“, religines, migrantų grupes ir su etniniu, „rasiniu“, religiniu nepakantumu susijusius reiškinius; tarptautinių santykių problematika siejama su vienpusiškais (ekonominiais, psichologiniais, kultūriniais, politiniais) aspektais.
Paslėptos nuostatos ir stereotipai reiškiami žmonių grupei ar jai priklausančiam asmeniui dėl lyties, lytinės orientacijos, „rasės“, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų	Apibendrintų bruožų susiejimas su visa etnine grupe, neatsižvelgiant į asmens savybes, pasiekimus.

⁹⁴ Frejutė-Rakauskienė, 2009.

Ižėidinėjimas (užgauliojimai, tyčiojimas, niekinimas) reiškiamas žmonių grupei ar jai priklausančiam asmeniui dėl lyties, lytinės orientacijos, „rasės“, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų

Etninės neapykantos kursymas reiškiamas žmonių grupei ar jai priklausančiam asmeniui dėl lyties, lytinės orientacijos, „rasės“, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų

Religinės grupės įvardijimas kaip kriminalinės;

Tvirtinimai apie tam tikros etninės ar religinės grupės moralinių normų trūkumą arba jų nesilaikymą;

Etninės arba religinės grupės minėjimas žeminančiame kontekste (dažniausiai straipsnio pavadinime);

Teiginiai apie tam tikros etninės grupės arba kultūros atstovų nevisavertiškumą.

Negatyvaus mažumos grupės vaizdinio kūrimas (pateikiant kaltinimus, kurie dažniausiai suprantami iš teksto pobūdžio);

Istorinių smurto ir diskriminacijos atvejų pateisinimas;

Abejojimas visuotinai pripažintais istoriniais diskriminacijos ir smurto atvejais;

Tam tikrų etninių grupių istorinių nusikaltimų minėjimas ir prikaišiojimas;

Minėjimas turint tikslą diskredituoti dėl etninių ar religinių grupių ryšių su valstybės ar užsienio politinėmis ir valstybinėmis struktūromis;

Samprotavimai apie neproporcingą vienos ar kitos grupės materialinę gerovę, atstovavimą valdžios institucijose, spaudoje ir pan.;

Kaltinimai dėl neigiamos įtakos visuomenei, valstybei;

Raginiai neleisti įsitvirtinti tam tikrai religinei, etninei grupei tam tikrame mieste ar regione;

Citavimas nepateikiant komentaro, kuris atitinka pasisakymą ir tekstus (pavyzdžiui, ksenofobiški asmens pasisakymai, nepateikiant laikraščio pozicijos šiuo klausimu).

Kurstymas diskriminuoti, smurtauti ir fiziškai susidoroti reiškiamas žmonių grupei ar jai priklausančiam asmeniui dėl lyties, lytinės orientacijos, „rasės“, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų

Tiesioginiai raginimai smurtauti;

Raginimai smurtauti bendrais šūkiais;

Tiesioginiai raginimai diskriminuoti;

Raginimai diskriminuoti bendrais šūkiais;

Paslėpti raginimai diskriminuoti bendrais šūkiais.

Ugdymo turinys

Pirmuose trijuose šio leidinio skyriuose pateikta informacija gali būti panaudota formuojant pamokų ar popamokinių užsiėmimų turinį. Tačiau, kaip jau buvo minėta, kūrybingai integruoti interaktyvūs užsiėmimai gali kokybiškai praturtinti mokymų programas. Pateikiame kelis interaktyvių užsiėmimų pavyzdžius, kuriais galima pajavairinti pamokas, mokymus ar užsiėmimus tolerancijos, žmogaus teisių ir pagarbos įvairovei tema.

Atskleiskime savo skirtumus⁹⁵

Tikslas: skatinti kūrybiškumą, bendravimo darbo grupėje įgūdžius, taip pat vaikų gebėjimą įsijausti į kitų žmonių padėtį.

Trukmė: iki 2 valandų.

Eiga:

1. Paprašykite, kad dalyviai įvardytų kelias asmenų grupes, kurios yra diskriminuojamos visuomenėje. Surašykite šias grupes lentoje, kad visi galėtų matyti.
2. Aptarkite, kaip ir kur šios grupės susiduria su diskriminacija.
3. Trumpai prisiminkite Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją (II priedas, p. 103).
4. Suformuokite dalyvių poras ir paprašykite, kad įvardytų, kokios vienos ar kitos grupės žmonių teisės, išdėstytos Deklaracijoje, yra pažeidžiamos.

⁹⁵ Amnesty International, 1998.

5. Duokite 5–10 minučių įžvalgoms pristatyti.
6. Suburkite vaikus į grupes po 3–4. Paprašykite, kad jie, vadovaudamiesi toliau pateikta instrukcija, paruoštų reklamos kampaniją, skirtą visuomenės grupei, kuri patiria diskriminaciją.

Instrukcija

Esate reklamos agentūra, gavusi užsakymą sukurti nusistovėjusius stereotipus ir nuostatas griaunančią reklamos kampaniją, kuri pateikia teigiamą atskirties grupės įvaizdį. Jūsų reklamos kampaniją gali apimti plakatus, televizijos ar radijo laidas, šūkius. Šiai užduočiai atlikti turite 45 minutes.

7. Jie gali pasirinkti grupę iš anksčiau sudaryto sąrašo.
8. Vadovė (-as) gali savo nuožiūra pasiūlyti pažeidžiamas grupes, pavyzdžiui, gatvės vaikai, pabėgėliai, imigrantai, vyresnio amžiaus žmonės, religinės mažumos.
9. Kiekviena grupė pristato savo reklamos kampaniją.
10. Aptarkite, kuris sprendimas, kuriant teigiamą diskriminuojamų grupių įvaizdį, buvo sėkmingiausias. Kaip šio rezultato pasiekta?

Meskime iššūkį diskriminacijai⁹⁶

Tikslas: skatinti jaunos žmonės susimąstyti apie diskriminaciją ir mesti iššūkį jai.

Trukmė: apie 90 minučių, atsižvelgiant į dalyvių skaičių.

Priemonės: didelis popieriaus lapas, popieriaus lapai užrašams, rašymo priemonės.

Eiga:

1. Paprašykite dalyvių įvardyti kelias visuomenėje diskriminuojamų asmenų grupes, pavyzdžiui, etninės ar religinės mažumos, pabėgėliai, moterys, homoseksualūs asmenys, neįgalieji ir kt.
2. Suburkite dalyvius į 3–4 asmenų grupes. Kiekviena jų turėtų „tapti“ skirtinga visuomenės institucija, pavyzdžiui, šeima, švietimo įstaiga, žiniasklaida, policija, bažnyčia, koku nors klubu ir kt.

⁹⁶ Amnesty International, 1998.

3. Paprašykite kiekvienos „institucijos“ surašyti būdus, kaip jos diskriminuoja ar galėtų diskriminuoti anksčiau išvardytas grupes.
4. Pasinaudokite *Visuotinė žmogaus teisių deklaracija* (jei reikia, prieš tai aptarkite pagrindinius jos principus), norėdami aptarti pažeidžiamų grupių teises (II priedas, p. 103).
5. Paprašykite grupių pristatyti savo išvalgas.
6. Tuomet paprašykite aptarti būdus, kurie padėtų išspręsti diskriminacijos problemas.
7. Duokite 5 minutes šiems sprendimams pristatyti.

Papildomi pasiūlymai:

Dažnai nesuprantame, kad esame savo prietarų įkaitai ir kartais nesąmoningai atskiriame vienas grupes nuo kitų. Paprašykite dalyvių įvardyti situacijas, kai patys išskyrė kitus, ir apmąstyti, kaip tai galėtų būti pakeista.

Pakvieskite vienos iš diskriminuojamų grupių atstovę (-ą), kad jie pabendrautų su moksleiviais ir pasidalytų asmenine patirtimi.

Diskriminacijos istorija⁹⁷

Tikslas: skatinti kūrybiškumą, pastabumą, bendravimo įgūdžius, vaizduotę, taip pat gebėjimą įsijausti į diskriminacijos aukų padėtį.

Trukmė: apie 60 minučių, atsižvelgiant į dalyvių skaičių.

Eiga:

1. Paprašykite, kad dalyviai parašytų rašinėlių tema „Kaip jautiesi, kai esi diskriminuojama (-as)?“ Jie gali pasidalyti asmenine patirtimi arba, pasitelkę vaizduotę, įsijausti į kitos „rasės“, religijos ar etninių grupių atstovų padėtį ir aprašyti jų patirtį bei išgyvenimus. Moksleiviai gali pasirinkti ir kitokią rašymo formą. Jie taip pat gali parašyti nedidelio vaidinimo scenarijų ir jį suvaidinti.
2. Suteikite galimybę perskaityti savo rašinius, bet neverskite to daryti tų, kurie nenori.
3. Skirkite laiko diskusijoms, kad būtų galima aptarti rašinius ir diskriminacijos problemas.

⁹⁷ Amnesty International, 1998.

4. Jei dalyviai sutiks, rašinius galite išspausdinti mokyklos ar vietos laikraščiuose, pavišinti kitais būdais.
5. Jeigu yra poreikis, kiek pakoregavus rašinius, kelis galima suvaidinti pasiskirsčius vaidmenimis. Taip pat paskirstę vaidmenis galite vaikams leisti improvizuoti pasirinkto diskriminacijos atvejo tema.

Pagaminkime įvairovės salotas⁹⁸

Tikslas: skatinti pagarbą įvairovei.

Trukmė: 30 minučių.

Priemonės: didelis popieriaus lapas (ar lenta), rašikliai.

Eiga:

1. Paašškinkite dalyviams, kad darysite salotas, ir lentoje ar dideliame popieriaus lape nupieškite dubenį.
2. Paklauskite grupės, ką norėtų sudėti į salotas? (pavyzdžiui, pomidorus, agurkus, morkas ir kt.). Nupieškite viską, ką dalyviai norėtų sudėti, virš dubens. Jei kas nors pasiges padažo, pasakykite, kad jis bus vėliau.
3. Paprašykite dalyvių įsivaizduoti, kad dubuo simbolizuoja mokyklos bendruomenę, o ingredientai – žmonių joje įvairovę.
4. Paprašykite dalyvių įvardyti, ką galėtų simbolizuoti ingredientai (pavyzdžiui, agurkai – įsitikinimus, saldieji pipirai – amžių, pomidorai – plaukų spalvą ir kt.)
5. Galiausiai pasakykite, kad atėjo laikas padažui, kuris simbolizuoja nuomonių įvairovę: salotos simbolizuoja dalyvavimą mokyklos bendruomenės veikloje; padažas sujungia, bet nepanaikina ingredientų savitumo. Tai ir padaro mus stiprius – paverčia mokyklos bendruomene.

⁹⁸ Diversity Activities, <http://www.scoutingweb.com/scoutingweb/subpages/diversact.htm>

Tu ir aš⁹⁹

Tikslas: plačiau aptarti diskriminacijos, lygybės ir tolerancijos problemas, ugdyti bendradarbiavimo ir bendravimo įgūdžius.

Trukmė: 60 minučių.

Priemonės: popieriaus lapai, rašikliai.

Eiga:

1. Paprašykite, kad dalyviai nupieštų popieriuje ratą. Jie turi įsivaizduoti, kad piešia gėlę, ir viduryje įrašyti savo vardą, o kiekviename žiedlapyje – grupę (socialinę kategoriją), kuri juos apibūdina, pavyzdžiui, tautybė, lytis ir kt.
2. Dirbdami poroje dalyviai turi palyginti savo žiedlapius ir pažūrėti, kiek jų sutampa. Prie kiekvieno sutampančio žiedlapio reikia užrašyti savo inicialus. Vėliau grupėje palyginti ir aptarti bendrus bruožus.
3. Tuomet kartu su visais dalyviais sukurkite tinklą, kuris prasideda centre įrašytu žodžiu „mes“. Į šį tinklą įtraukite visų dalyvių grupių pavadinimus. Toliau nuo centro įrašykite tų grupių pavadinimus, kurioms dalyviai save priskyrė dažniausiai. Arčiausiai centro įrašykite grupes, kurioms save priskyrė tik keli dalyviai. Apžvelkite, kurioms grupėms dalyviai save priskyrė dažniausiai? Kokie yra didžiausi skirtumai?
4. Dabar paprašykite dalyvių dar kartą pažvelgti į savo gėles ir „X“ pažymėti kiekvieną grupę, kuri, jų manymu, galėtų būti diskriminuojama.
5. Dirbdami poromis jie turėtų pažymėti visus, kurie galėtų būti diskriminuojami ar žeminami.
6. Duokite kiekvienai porai po 3 minutes savo sąrašams pristatyti.

Klausimai diskusijai:

- Kokie veiksniai suteikia galimybę diskriminuoti kitus?
- Kiek šie veiksniai yra išplitę mūsų visuomenėje? Kiek tam turime įtakos mes patys?
- Ką turėtume pakeisti visuomenėje arba savyje, kad pakeistume nusistovėjusį diskriminacinį elgesį?

⁹⁹ Amnesty International, 1998.

Įvairovės grandinė¹⁰⁰

Tikslas: paskatinti dalyvius atrasti ir suvokti savybes, kurios juos skiria ar daro panašius, padėti suprasti, kuo jie yra ypatingi.

Trukmė: 15–30 minučių, atsižvelgiant į dalyvių skaičių.

Priemonės: klijai, 1–1,5 cm pločio spalvoto popieriaus juostelės (po 6 juosteles kiekvienam dalyviui).

Eiga:

1. Išdėliokite spalvoto popieriaus juosteles kambaryje.
2. Paprašykite dalyvių pagalvoti, kuo jie skiriasi ir kuo panašūs į kitus kambaryje esančius žmones.
3. Ant kiekvienos juostelės jie turi užrašyti po vieną panašumą ir po vieną skirtumą (iš viso – šešis skirtumus ir šešis panašumus). Jei dalyviams sunku susigaudyti, galima paaiškinti, jog tai gali būti išvaizda, pomėgiai, amžius, šeiminė padėtis ir kt.
4. Paprašykite dalyvių įvardyti po du panašumus ir skirtumus, kuriuos užrašė.
5. Dabar jie turi suformuoti žiedus iš visų šešių juostelių ir suklijuoti taip, kad išeitų grandinė.

Diskusija:

Paprašykite dalyvių pažvelgti į grandinę ir pamąstyti, kuo jie labiausiai panašūs į kitus grupės narius, o kuo ypatingi. Diskusiją galite užbaigti išvalga, jog net tuomet, kai grupės nariai kilę iš skirtingų regionų, turi skirtingą išsilavinimą ar kitų skirtumų, jie turi ir daugybę panašumų.

Pakabinkite įvairovės grandinę, simbolizuojančią dalyvių bendrumą ir ypatingumą, ant sienos.

¹⁰⁰ Diversity Activities for Youth and Adults, 2008.

Ką žinote ar esate girdėję?¹⁰¹

Tikslas: išmokyti atpažinti įsisenėjusius stereotipus.

Trukmė: 20–30 minučių.

Priemonės: dideli popieriaus lapai, lipni juostelė, rašymo priemonės (spalvikliai) ir vieta, kur būtų galima prisegti lapą (siena, stendas, mokyklinė lenta).

Eiga:

1. Kiekvieno lapo viršuje užrašykite po vieną žmonių grupės ar asmens tipą (pavyzdžiui, moterys, vyrai, paaugliai, afroamerikietis vyras, Lotynų amerikietis, katalikas, krikščionis, turtingas žmogus, pagyvenęs asmuo ir kt.). Pasistenkite paminėti kuo įvairesnes grupes ar asmenis.
2. Lapus lipnia juostele pritvirtinkite prie sienos. Sukabinkite juos tokiu atstumu, kad aplink galėtų susiburti grupelė žmonių.
3. Prieš pradėdami užsiėmimą galite surengti trumpą diskusiją apie kultūrą ir jos įtaką mūsų elgesiui (informacija apie tai pateikta trečiame šio leidinio skyriuje). Nepamirškite paminėti, kad kultūra yra tai, ko išmokstame vaikystėje iš aplinkos bendraudami. Tad dar būdami maži, to nesuvokdami ir neabejodami, pradedame vadovautis nerašytomis taisyklėmis.
4. Kiekviena (-as) dalyvė (-is) vaikščiodama (-as) po patalpą kiekviename lape turi parašyti po žodį ar frazę, kurią girdėjo ar „žino“ apie grupę (asmenį), paminėtą lapo viršuje.
5. Šiai užduočiai skirkite užtektinai laiko. Galiausiai leiskite dalyviams apžiūrėti visus jų sudarytus sąrašus.

Diskusija:

1. Apie ką byloja dauguma sąrašuose pateiktų komentarų?
2. Ar visi komentarai yra teisingi?
3. Kas juos platina? (pavyzdžiui, mokytojai, tėvai, knygos, draugai, žiniasklaida ir t. t.).

Surenkite diskusiją apie vyraujančius stereotipus, jų kilmę. Kiekvienas iš mūsų daugiau ar mažiau vadovaujasi stereotipais. Svarbiausia ne-

¹⁰¹ Diversity Activities for Young and Adults, 2008.

prarasti budrumo ir analizuoti veiksmus ar nuomones, kurios mus gali veikti nesąmoningai. Visada turime pagalvoti, ar mūsų nuomonė yra pagrįsta faktais ar stereotipais.

Šiaudelių panašumai¹⁰²

Tikslas: padėti rasti visų grupės narių bendrumą, nepaisant jiems būdingų skirtumų.

Trukmė: 20–30 minučių.

Priemonės: po keturis spalvotus šiaudelius kiekvienai (-am) dalyvei (-iui).

Eiga:

1. Išdėliokite spalvotus šiaudelius ant stalo ir paprašykite kiekvieno (-os) dalyvio (-ės) išsirinkti keturis šiaudelius.
2. Paprašykite šiaudelius sulankstyti taip, kad šie atspindėtų kažką svarbaus jų gyvenime arba ateities siekius. Šiam darbui skirkite apie 7 minutes. Jei reikia, padėkite dalyviams.
3. Sujunkite dalyvius poromis ir paprašykite atspėti, ką atspindi draugo kūrinys.
4. Dabar paprašykite atsistoti tuos, kurių kūrinys atitinka teiginį. Pavyzdžiui, galite sakyti: „Prašom atsistoti tuos, kurių kūrinys susijęs su darbu.“ Pasižymėkite, kiek tuo metu žmonių atsistojo. Kai jie atsisės, sakykite kitą teiginį. Kūriniai gali būti apie šeimą, draugus, pinigus, išsilavinimą, sveikatą ir kt.
5. Kai dauguma dalyvių atsistojo ir taip priskyre save kažkuriai grupei, paprašykite dar nestovėjusių pakelti rankas. Suteikite galimybę pristatyti savo darbą ir pakvieskite atsistoti kitus, jei jų darbas irgi tai atspindi. Tęskite tol, kol bus pakalbintas kiekvienas (-a) dalyvis (-ė).

Diskusija:

1. Ką galvojate apie teiginį, kuris buvo pasirinktas jūsų kūriniumi apibūdinti?
2. Ką pagalvojote, kai kitų dalyvių darbai atitiko jūsų darbą apibūdinantį teiginį (nors jie turi skirtingas patirtis ir yra užaugę kitoje aplinkoje)?

¹⁰² Diversity Activities for Young and Adults, 2008.

Užsiėmimo pabaigoje pabrėžkite, kad, nepaisant skirtingos kilmės, svarbiausi dalykai yra bendri daugeliui mūsų. Taigi, jeigu atsidurtumėte negyvenamoje saloje su žmogumi, kuris gerokai skiriasi nuo jūsų, ir neturėtumėte apie ką kalbėtis, prisiminkite savo kūrinį iš spalvotų šiaudelių – jis padės atrasti daugybę temų pokalbiui. Ta pati taisyklė galioja kone kiekvienoje situacijoje, kurioje jums tenka bendrauti su kitų tautybių, religijų, amžiaus grupių ar šiaip kitokiais nei jūs žmonėmis.

„Vaikštantys debatai“¹⁰³

Tikslas: griauti mitus apie trečiųjų šalių piliečius, atvykstančius dirbti į Lietuvą.

Trukmė: gali būti varijuojama pagal poreikį ir galimybes. Viskas priklausys nuo to, kiek mitų nutarsite aptarti.

Priemonės: Power Point skaidrės (viena skaidrė vienam teiginiui ar mitui), kurios rodomos pratimo metu. Jeigu tokių techninių galimybių nėra, užteks garsiai perskaityti tuos teiginis.

Eiga:

1. Informuokite dalyvius, kad rodysite skaidres su teiginiu. Tie, kurie jam pritaria, turi eiti į dešinę, o kas ne – į kairę.
2. Kai dalyviai išsiskirsto, paprašykite po kelis kiekvienos grupės atstovus išsakyti savo argumentus (jeigu yra užtektinai laiko ir mažai dalyvių, tai gali padaryti kiekviena (-as)).
3. Jeigu argumentai įtikino, dalyviai gali pereiti į kitą pusę.
4. Tęskite žaidimą tol, kol aptarsite visus teiginis.
5. Diskusiją teisinga linkme nukreipti jums padės šalia pateikti mitus paneigiantys teiginiai.

Mitai apie imigrantus

1. Imigrantai atima darbą iš lietuvių.
 - Imigrantai užima tas darbo vietas, kurių neužpildo vietiniai gyventojai. Konkurencija pagrįstoje ekonomikoje visada yra išstūmimo iš darbo rinkos galimybė, tačiau dažniausiai imigrantai užpildo ją, o ne išstumia iš jos.

¹⁰³ A Diversity Toolkit for the Youth Work, 2009.

- Imigrantai kur kas dažniau praranda darbą nei vietos gyventojai.
2. Imigrantai sekina ekonomiką.
 - Imigrantai plėtoja ekonomiką, suteikia galimybę verslui augti, investuoja savo įgūdžius ir pinigus į įmones.
 - Dauguma dirbančių imigrantų yra išsilavinę ir įgudę. Tai skatina valstybės, kurioje jie dirba, konkurencingumą ir produktyvumą.
 - Imigrantai prisideda ir kaip mokesčių mokėtojai, prekių ir paslaugų vartotojai.
 3. Imigrantai mažina atlyginimus.
 - Atlyginimai, įskaitant minimalius, iki krizės pastebimai augo.
 - Imigrantai dirbuotojai negali būti kaltinami dėl darbdavių, kurie nesumoka minimalaus atlyginimo ir pažeidžia įstatymus, nes siekia asmeninės naudos.
 4. Imigrantai tampa našta socialinių paslaugų sektoriui.
 - Imigrantai dirbuotojai mokesčių paprastai sumoka daugiau, nei gauna paslaugų.
 - Socialinė apsauga svarbi visiems darbuotojams ligos ar nedarbo atveju. Net tuomet, kai imigrantai dirbuotojai moka socialinį draudimą, jiems gali būti sunku gauti socialines išmokas.
 - Kai nėra užtektinai išteklių, padidėja poreikiai (pavyzdžiui, kalbos mokytojams) arba eilės (pavyzdžiui, būstui), paslaugų sektorius gali patirti spaudimą, tačiau tai atsitinka dėl to, jog viešasis sektorius nepasirengęs reaguoti į kintančius gyventojų poreikius ir nėra kurios nors grupės kaltė.
 5. Imigrantai nėra suinteresuoti tapti Lietuvos visuomenės dalimi.
 - Imigrantai dirbuotojai dažnai kalba keliomis kalbomis ir, jeigu turėtų galimybę, mielai mokytųsi lietuvių kalbos. Tačiau tai padaryti sunku, kai dirbamos ilgos valandos, o pamokos nevyksta tuo metu, kai dirbuotojai turi laisvo laiko.
 - Kaip rodo lietuvių emigracijos pavyzdžiai, imigrantai paprastai išsiugdo tapatybės jausmą su šalimi, kurioje gyvena, tačiau išsaugo stiprius ryšius su kilmės šalimi.
 - Per pastaruosius 20 metų Lietuvos visuomenė išgyveno didelius pokyčius. Migracija yra tik viena iš nedidelių šio pokyčio dalių. Globalizacija, komunikacijos, gerovė ir tarptautinės kelionės – viskas lemia, kaip mes apibrėžiame save kaip visuomenę.

Sujunkite taškus¹⁰⁴

Tikslas: padėti suprasti, kad dažnai nesąmoningai apribojame savo galimybes, nes nematome alternatyvų.

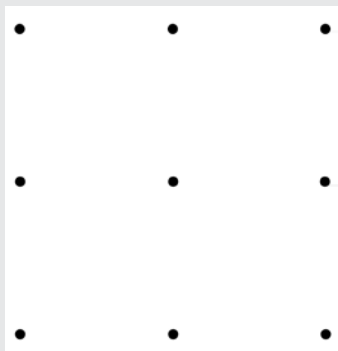
Trukmė: 15–30 minučių, atsižvelgiant į diskusijų trukmę.

Priemonės: „Sujunkite taškus“ lentelė ir pieštukas kiekvienam dalyviui, lenta ar didelis popieriaus lapas, kuriame vėliau galėsite nubraižyti atsakymą, kreida ar spalvikelis.

Eiga:

1. Pasakykite dalyviams, kad bus tikrinamas jų sumanumas, ir išdalykite lapus su lentele „Sujunkite taškus“ ir pieštukus.
2. Paprašykite individualiai atlikti užduotį, parašytą ant išdalytų kopijų. Užduočiai atlikti skirkite 3–5 minutes.
3. Pasibaigus laikui pasiteiraukite, ar kas nors rado atsakymą. Jei taip, ji ar jis lentoje parodo teisingą atsakymą. Jei ne, tai padaro vadovė (-as).

Lentelė „Sujunkite taškus“

Užduotis. Sujunkite visus taškus nepakėlę pieštuko nuo popieriaus ir panaudoję tik keturias tiesias linijas. Linijos gali susikirsti, bet negalima ta pačia linija sugrįžti atgal.

¹⁰⁴ Diversity Activities for Youth and Adults, 2008.

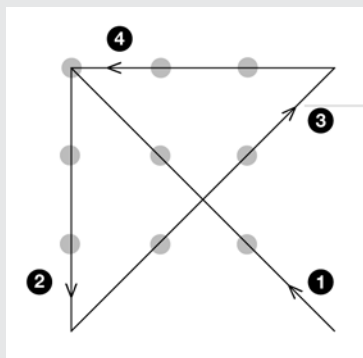
Diskusija

Kodėl daugelis mūsų nepagalvoja, jog tam, kad išspręstume problemą, turime peržengti nusistovėjusias ribas?

Sprendami problemas, turime plėsti kasdienio mąstymo horizontus – „išlįsti iš dėžės“, į kurią save uždarėme, ir piešti peržengdami ribas. Kai sąveikaujame su žmonėmis, kurie nuo mūsų skiriasi, turime ieškoti kitokių „galvojimo apie daiktus“ būdų. Piešti peržengiant ribas nėra paprasta, nes esame pripratę prie mums būdingo mąstymo ir požiūrio, todėl sunkiai pastebime kitus požiūrio taškus. Norėdami sėkmingai bendrauti su įvairių kultūrų ir kilmės žmonėmis, privalome išmokti žiūrėti į pasaulį iš daugelio skirtingų perspektyvų.

Paprašykite dalyvių aptarti situacijas, kai geras problemos sprendimas pareikalavo „dėžėje neužsklęsto“ mąstymo.

Sprendimas

Kiekvienas skirtingas, bet visi lygūs¹⁰⁵

Tikslas: ugdyti pastabumą kasdienėms rasizmo apraiškoms.

Eiga:

1. Perskaitykite (pasirinktinai) ir aptarkite toliau pateiktus pasakojimus.

¹⁰⁵ Domino. Visi skirtingi, visi lygūs: <http://www.eycb.coe.int/domino/04.html#1>

2. Pasiteiraukite dalyvių, ar jie, jų draugai, šeimos nariai, pažįstami nėra patekę į panašias situacijas?
3. Koks tai yra jausmas?
4. Kaip to būtų galima išvengti?

Esu Melani, man – 21-eri. Sunkiausia yra tai, jog esu mišrios kilmės, todėl nei vienur, nei kitur nesijaučiu esanti namie. Visur esu priimama kaip užsienietė, „baltoji“ arba „juodoji“. Taip nutinka ir motinos kilmės šalyje Šveicarijoje, ir tėvo kilmės šalyje Dramblio Kaulo Krante. Jausčiausi namuose ten, kur žmonės priimtų mane tokią, kokia esu! Būdama maža nežinojau, kad esu kitokia, tačiau kiti greitai privertė tokia pasijusti – vaikai gali būti labai žiaurūs „keistam vaikui“.

Kartais nutinka klaidiniai nemalonių dalykų. Kartą netoli savo gyvenamosios vietos Šveicarijoje važiauvau dviračiu. Pro šalį pravažiavusios mašinos vairuotojas pravėrė langą ir sušuko: „purvina nigerė!“ Aš tiesiog sustingau. Jaučiausi bejėgė, negalinti apsiginti. Mašinos numeriai buvo vokiški. Vadinasi, mane pažeminęs žmogus pats buvo užsienietis šioje šalyje! Kaip jis galėjo drįsti taip pasielgti? Aš norėjau nužudyti tą vyrą. Kai atsigavau, galėjau apie tai mąstyti bliviau. Rasistai yra kvaili žmonės ir nieko nežino apie gyvenimą. Netolerancija iš tiesų yra tai, kas mane erzina labiausiai. Kiekvienas yra skirtingas ir kiekvienas turi teisę būti skirtingas – be išimčių, nepaisant kilmės, odos spalvos ar religijos. Šie skirtumai nereiškia, kad ji ar jis yra antrarūšis. Tolerancija nereiškia, kad reikia sutikti su viskuo; tai tereiškia, jog reikia stengtis priimti tai besąlygiškai. Mano svajonė – kad žmonės būtų kur kas labiau nešališki užsieniečiams ir jų gyvenimo būdui!

Melani, Šveicarija

Esu Nikola Bobann, pusiau danė, pusiau bosnė. Noriu papasakoti apie patirtą prieš trejus metus incidentą. Buvau ką tik baigusi verslo mokyklą ir kreipiausi darbo pagal įgytą specialybę didelėje, gerai žinomoje įmonėje. Turėjau visus reikalingus diplomus, kvalifikacijas ir pasitikėjau savimi. Norėjau padaryti gerą įspūdį, todėl savo paraišką įteikiau asmeniškai. Įmonėje man pasakė, kad atsa-

kymą gausiu po mėnesio. Palaukusi du mėnesius nusprendžiau ją atsiimti. Buvau nusivylusi, bet norėjau sužinoti, kokios šios tylos priežastys. Įmonėje nuėjau pasikalbėti su vadybininku. Sėdėdamas už didelio popieriais nukrauto stalo jis pasiteiravo, kodėl noriu atsiimti savo paraišką. Aš atsakiau. Jis paėmė du dokumentų segtuvus ir pasiteiravo mano vardo. Išgirdęs atsakymą jis pažiūrėjo nustebęs ir pasiteiravo, iš kur esu atvykusi. Suvokiau, kad vienas segtuvas yra tiems, kurių pavardės daniškos, kitas – užsienietiškos. Staiga supratau, kodėl jo veidas toks apstulbęs – tai dėl mano šviesių plaukų ir mėlynų akių. Jis manė, kad esu danė, tačiau pagal paraiškoje nurodytą pavardę aš jam buvau užsienietė. Ši patirtis leido man suvokti rasizmo problemą netgi gerbiamose įmonėse, kuriose, kaip manoma, dirba sumanūs, išsilavinę darbuotojai.

Nikola Bobann, Danija

Esu Juliana Violari iš Kipro. Man – 18-ka. Esu pusiau katalikė, pusiau ortodoksė. Tačiau tai nėra vienintelė mano ypatybė. Aš esu vaikas tėvų, kurie nuo 1974 metų gyvena turkų srityje. Tam, kad galėčiau mokytis, turiu vykti į pietinę salos dalį. Kai buvau dvylikos, palikau namus ir išvykau į mokyklą Nikosijoje. Savo šeimą galėjau aplankyti retkarčiais – per Kalėdų, Velykų ir vasaros atostogas. Nuo praeitų metų, kai man sukako 17 metų, man neleidžiama lankyti savo šeimos, o tėvai mus – mano brolių, sesutes ir mane – gali aplankyti kartą per mėnesį.

Būdama 13-kos aplankiau savo tėvus per Kalėdas ir tikrai gerai praleidau laiką, o po atostogų grįžau į graikiškąją sritį tęsti mokslų. Tačiau iškilo nesklandumų – kai pasiekėme vadinamąją žaliają liniją, Turkijos pasieniečiai neleido mums pereiti į graikiškąją pusę. Jie perspėjo, kad jeigu pereisime į graikiškąją pusę, niekada daugiau negausime leidimo lankyti savo šeimos. Jaučiausi taip, lyg būtų pasaulio pabaiga. Nežinojau, ką daryti ir ką galvoti. Kaip jie galėjo reikalauti tokių dalykų? Kaip jie galėjo uždrausti man būti su savo šeima savo namuose? Bet nieko negalėjau padaryti. Jie manė, kad tai yra vienas iš būdų priversti mus palikti savo namus, bet to nepasiekė. Po šio įvykio buvo daug problemų, bet niekada nesijaučiau taip blogai, kaip tądien. Net ir po viso to mano šeima nesi-

ruošia palikti namų ir persikelti į graikiškąją pusę. Tiesiog tikiuosi, kad daugiau niekada taip nesijausiu. Juk žmogus turi teisę turėti galimybę gyventi savo šalyje kur nori. Visa tai yra tik dėl to, kad aš esu graikė, o jie – turkai. Tik dėl tokios priežasties.

Juliana Violari, Kipras

Man 24-eri, esu Budapešte gyvenantis Vengrijos žydas. Mokykloje mokydamasis netoleranciją jčiau labiau nei bet kuriuo kitu savo gyvenimo tarpsniu. Kartą per chemijos pamoką mokėmės apie mūlo gamybos procesą. Vienas mano klasiokas, sėdintis pirmoje eilėje, staiga atsisuko ir sušuko: „Gabor! Ar girdi tai?“ Iš konteksto buvo aišku, ką jis turi omenyje. Aš rasdavau ant lentos parašytus sakinius: „Gabor! Varyk atgal į Izraelį“ arba „Dvokiantis žydas“. Žodžiai „žydas“ ar „čigonas“ paprastai buvo vartojami kaip keiksmažodžiai. Mokytojai į tai nereagavo.

Gabor Rona, Vengrija

Esu Ana iš Lenkijos, man – 20 metų. Noriu jums papasakoti apie situaciją, kurioje pasijutau tikrai blogai. Tai atsitiko prieš metus, bet ir dabar viską prisimenu labai gerai. Dalyvavau studentų apsikeltimo programoje Olandijoje. Gyvenau su labai draugiška šeima, kurios dukra Sandra aplankė mane vėliau Lenkijoje. Apsipirkusios pakeliui į namus mudvi su Sandra susitikome jos kaimynystėje gyvenantį vaikina. Jis pasisveikino tik su Sandra ir visą laiką kalbėjo tik olandiškai. Nesupratau jų kalbos, bet jčiau, kad jis pasakė kažką apie mane. Vėliau paprašiau Sandros pasakyti, apie ką jis kalbėjo. Leiskite tai atkartoti. Sandra pasakė: „Sveikas, kaip laikaisi?“ Jis: „Na, aš laikaisi gerai. Namie neturiu jokių lenkų.“ Jaučiausi tikrai klaikiai – negalėjau suprasti, kodėl mano draugė jo neapibarė. Jos motina pasakė, kad jis greičiausiai pavydėjo, jog negalėjo į savo namus pasikviesti ko nors iš užsienio. Nežinau, gal ji buvo teisi. Tačiau man regis, kad vaikinai net nesuvokė savo elgesio kvailumo. Tokie žmonės yra apgailėtini!

Anna Smolen, Lenkija

Esu Danielis, man – 21-eri, gyvenu Danijoje. Noriu papasakoti apie incidentą, kurį patyriau prieš trejus metus. Buvau savo geriausio draugo gimtadienyje. Pašventę visi nutarėme nueiti į diskoteką mieste. Ten kompanija išsiskirstė ir aš nuėjau prie baro nusipirkti ko nors išgerti. Prie baro pastebėjau keistai į mane žiūrintį vyrą. Žvilgsnis man nepatiko, tačiau nekreipiau dėmesio. Staiga vyras priėjo prie manęs ir paklausė, kur aš pirkau savo kaklaraištį. Maniau, kad tai yra juokingas klausimas, bet tuo metu nebuvau nusiteikęs bendrauti ir užmegzti naujų pažinčių. Atsakiau jam. Vyras staiga išsitraukė iš kišenės peilį, pastvėrė mano kaklaraištį ir, nupjovęs jį, kirto man į šlaunį ir išėjo. Visa tai įvyko diskotekoje. Patyriau šoką ir pirma mintis buvo kuo skubiau dingti. Eidamas pasiimti švarko pastebėjau, kad kraujuoju. Neatrodė, kad žaizda rimta, tačiau aš buvau išgąsdintas. Atvykusiems policininkams pasakiau, kas nutiko. Vyrukas buvo sulaikytas, tačiau jie nieko negalėjo padaryti – neradę liudytojų ir nusikaltimo įrankio, vyruką paleido.

Po šio įvykio turėjau daug sunkumų. Visą laiką jutau baimę ir jaučiausi nejaukiai didelėje žmonių minioje. Daugiau nebepasitikiu žmonėmis, todėl praradau daug draugų. Lankiau psichoterapijos seansus, bet jie mažai tepadėjo. Dažnai galvoju, ar mane sužalojęs žmogus bent kada susimąstė, ką jis man tą naktį padarė.

Danielis, Danija

Pirmas įspūdis¹⁰⁶

Tikslas: padėti suvokti, jog pirmas įspūdis apie žmones ne visuomet teisingas.

Laikas: 10–20 minučių, atsižvelgiant į diskusijos trukmę.

Priemonės: po vieną „Hermano tinklelio“ kopiją kiekvienai (-am) dalyvei (-iui).

Eiga:

1. Išdalykite „Hermano tinklelio“ kopijas visiems dalyviams.
2. Paprašykite, kad pasakytų, ką mato lape.
3. Pasiteiraukite, ar pastebi pilkas dėmes baltuose plotuose?

¹⁰⁶ Diversity Activities for Youth and Adults, 2008.

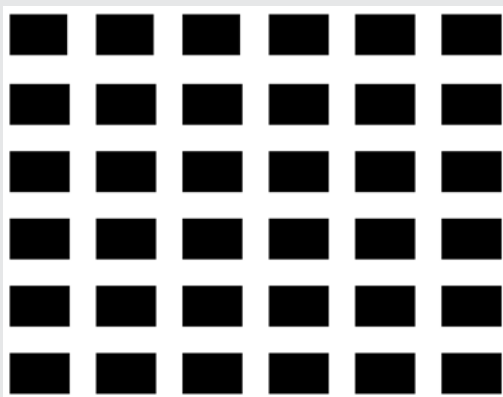
Diskusija:

Ar pilkos dėmės išties yra lape? Tai – pavyzdys, kaip kartais matome dalykus, kurie neegzistuoja. Kartais taip nutinka ir žvelgiant į žmones. Paprašykite dalyvių pamąstyti:

- Ar kada nors buvo susidarę klaidingą pirmąjį įspūdį apie kitokios kilmės ar kitos kultūros asmenį?
- Ar kitos kilmės ar kultūros žmogus buvo susidaręs klaidingą įspūdį apie jus?

Paprašykite dalyvių pasidalyti savo patirtimi didelėje arba mažoje grupėje.

Hermano tinklelis

Diskriminacijos vaizdavimas¹⁰⁷

Tikslas: atkreipti dalyvių dėmesį į diskriminacijos problemą ir ap-svarstyti universalius su lygybe ir įvairove susijusius klausimus. Ši užduotis skatina įsijausti į engiamųjų padėtį ir parodo, kaip jauni žmonės gali užkirsti kelią diskriminuojančiam elgesiui.

Veikla suskirstyta į tris etapus.

Trukmė:

I dalies diskusijai – 45 minutės.

II dalies grupiniam užsiėmimui – 45 minutės.

III dalies projektinei veiklai ir namų darbams laikas neribojamas.

¹⁰⁷ Amnesty International, 1998.

Eiga:

Išdalykite istoriją dalyviams ir skirkite laiko jai perskaityti (istorija pridėjama; galite pasirinkti ir kitą jums patinkančią istoriją).

I dalis. Diskusija

- Kokia buvo pirmoji mintis, kai perskaitėte šią istoriją?
- Kaip manote, ką turėjo jausti šios istorijos veikėjas?
- Kuo šis vaikas skiriasi nuo jūsų? Savo vertybėmis? Poreikiais? Lūkesčiais?
- Kokios žmogaus teisės yra svarbiausios istorijos veikėjui?
- Ar vaikas šioje istorijoje gali naudotis tokiomis pačiomis žmogaus teisėmis kaip ir jūs? Kodėl? Kodėl ne?
- Ką parodo ši istorija?
- Kas yra diskriminacija?
- Išvardykite mūsų visuomenės grupes, kurios dažnai susiduria su diskriminacija.
- Kaip manote, ką turėtumėme pakeisti, kad diskriminacijai būtų užkirstas kelias? Kaip kiekviena (-as) asmeniškai galime prisidėti?

II dalis. Grupinis užsiėmimas

Sujunkite dalyvius į grupes po 3–4 žmones. Paprašykite atlikti toliau išvardytas užduotis:

1. Sudarykite visų žmogaus teisių, kurios siejasi su anksčiau skaityta istorija, sąrašą: ir tas teises, kuriomis naudojama, ir tas, kurios pažeidžiamos.
2. Susiekite teises iš jūsų sąrašo su konkrečiais straipsniais *Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje*. (Jei reikia, prieš tai sudarykite galimybę vaikams susipažinti su Deklaracijos tekstu. Galite tam skirti atskirą užsiėmimą. *Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos* tekstą galite rasti II priede, p. 103).
3. Suteikite galimybę kiekvienai grupei pristatyti savo darbą. Tam skirkite po 5 min.

III dalis. Projektinis darbas

Pasiūlykite vaikams sukurti istoriją, susijusią su diskriminacijos problema. Jie gali remtis savo patirtimi, kita tikra istorija (pavyzdžiui, skaityta internete, laikraštyje) arba pasitelkti vaizduotę, kurdami pasakojimą apie realią padėtį visuomenėje. Vaikai gali nuspręsti patys, kaip jie vizualizuos savo istoriją. Mokinių darbus laikykite klasėje, o pasakojimus išspausdinkite vietos ar mokyklos laikraštyje.

Man 15 metų. Jau trejus metus gyvenu mieste. Kartu su broliu, kuris yra vyresnis už mane, nuomojuosi mažą lūšnelę. Turiu šešis brolius ir sesutes. Iki ketvirtos klasės lankiau mokyklą, o paskui palikau savo šeimą ir pradėjau dirbti. Mano mama yra mirusi, o tėtis neprieštaravo tokiam sprendimui. Atvykęs čia pradėjau lankyti vakarinę mokyklą, bet vėliau nustojau, nes negaliu susimokėti. Atvykau į miestą, kad pakeisčiau savo gyvenimą. Dabar gyvenimas geresnis. Visą dieną valau batus ir padėdu savo šeimai. Tačiau anksčiau aš buvau laimingesnis – visi šviesiausi mano atsiminimai yra susiję su kaimu, kai buvo gyva mano motina. Neturiu jokio supratimo apie teises, tačiau labiausiai norėčiau būti išsilavinęs. Jei turėčiau galimybę, norėčiau lankyti mokyklą, kad padėčiau sau, savo šeimai ir šaliai. Kažkada norėjau būti daktaru. O dabar tenoriu turėti užtektingai maisto ir padėti savo šeimai. Jei turėsiu galimybę, būtinai įgyvendinsiu ankstesnę svajonę.

Eshetu, Etiopija¹⁰⁸

Tarpkultūriniai akiniai

Tikslas: ugdyti kritinį požiūrį į žiniasklaidoje teikiamą informaciją, pastabumą ksenofobijos, rasizmo ir etninio nepakantumo apraiškoms viešajame diskurse.

Trukmė:

I dalies diskusijai – iki 45 minučių.

II dalies įvadinė paskaita – 45 minutės.

III dalies projektinei veiklai ir namų darbams laikas neribojamas.

Eiga:

Atkreipkite dalyvių dėmesį, kad jūsų darbo tikslas – išmokyti kritiškai vertinti žiniasklaidoje pateikiamą informaciją, ypač tą, kuri susijusi su etninėmis, religinėmis mažumomis, imigrantais (esant poreikiui, užduotis gali būti adaptuota ir pokalbiui apie kitas kultūrinės, socialines mažumas).

¹⁰⁸ I'm a Teenager, What Happened to My Rights? <http://www.plan-uk.org/newsroom/publications/whathappenedtomyrights/>

I dalis. Diskusija

- Pasiteiraukite dalyvių, ar jie pasitiki žiniasklaidos teikiama informacija?
- Atlikite improvizuotą apklausą, suskaičiuokite procentus tų, kurie pasitiki, nei pasitiki nei nepasitiki, nepasitiki žiniasklaida (Lietuvoje 2007 metais atliktų „Baltijos tyrimų“ duomenimis, žiniasklaida pasitiki 54 proc., o nepasitiki 45 proc. gyventojų. Kokie jūsų apklausos rezultatai?).
- Ar visuomet žiniasklaida pateikia objektyvią informaciją?
- Kieno interesus ji dažniausiai atspindi?
- Kas dažniausiai susiduria su neobjektyvia reprezentacija žiniasklaidoje?
- Ar yra buvę atvejų, kai (plačiai) nuskambėjusi informacija nepasiteisino (turėjo būti paneigta)?
- Ką reiškia mūsų pasitikėjimas žiniasklaida? Kokius ji kelia pavojus?

II dalis. Įvadinė paskaita

1. Skirkite laiko įvadinei paskaitai apie žiniasklaidos įtaką visuomenės nuostatų formavimui (si) (galite naudotis šio leidinio skyriumi *Informacijos šaltiniai*, p. 64).
2. Supažindinkite moksleivius su Žodinių etninio nepakantumo apraiškų intensyvėjimo seka (p. 68).
3. Aptarkite etninio nepakantumo formas ir galimas galios apraiškas spaudoje.

III dalis. Projektinis darbas

Pasiūlykite dalyviams, dirbantiems komandose po 2–3 žmones, pažvelgti į žiniasklaidos priemones per „tarpkultūrinius akinius“. Komandos gali pasirinkti laikraštį ar tinklaraštį ir atlikti savaitės straipsnių etninių mažumų tema analizę. Tyrimui pasiūlykite pasitelkti Žodinių etninio nepakantumo apraiškų intensyvėjimo seką. Dalyviai gali nuspręsti, kaip jie parodys savo „ataskaitas“. Jeigu per apžvalgą pateikiami tik neigiami pavyzdžiai, paprašykite, kad moksleiviai sugalvotų savo alternatyvas stereotipiniam etninių mažumų vaizdavimui.

Tarpkultūriniai kontaktai

Tarpkultūriniai kontaktai yra ypač svarbus veiksnys, siekiant keisti nepagrįstus stereotipus apie kitos kilmės ar kitos kultūros žmones.

Lengviausia kontaktus užmegzti per keliones ar ilgesniam laikui apsigyvenus kitoje visuomenėje. Tačiau keliauti ne visuomet turime laiko ir lėšų, todėl tarpkultūrinius kontaktus galime paskatinti ir savo aplinkoje, organizuodami įvairius klases ar mokyklos bendruomenės renginius. Šio leidinio I priede (p. 91) aprašytos projekto *Mokykla visiems* dalyvių iniciatyvos. Tikime, kad jos įkvėps ir kitų mokyklų bendruomenes. O toliau pateikiame kelias užsienio organizacijų idėjas, kurios padės puoselėti tarpkultūriškumo vertybes.

Idėjos¹⁰⁹

- Dalyvaukite įvairiuose renginiuose, pavyzdžiui, kultūrų festivaluose.
- Sužinokite daugiau ir švęskite įvairias kultūrų dienas (pavyzdžiui, Eid¹¹⁰, Divali¹¹¹, kinų Naujuosius Metus ir kt.).
- Pateikite teigiamus įvairios kilmės ir kultūros žmonių įvaizdžius, kuriuos naudojate savo paslaugų reklamai ar plakatuose.
- Kalbėkite su jaunais žmonėmis apie jų kultūrą – įskaitant ir lietuvių – kaip apie paprastą, kasdienį reiškinį.
- Organizuokite renginius, kurie praplės moksleivių suvokimą apie kitas kultūras. Pavyzdžiui, mokyklos, kuriose nėra daug etninių mažumų atstovų, gali rengti bendrus renginius su kitomis mokyklomis, kur tokių vaikų apstu. Smagios socialinės programos visiems suteikia galimybę daugiau sužinoti apie kitų kultūrą.
- Rasistines apraiškas iš pat pradžių vertinkite kaip patyčias – laikykitės visiško nepakantumo nuostatos ir sukurkite klases (mokyklos bendruomenės) įstatus, kurie pabrėžia pagarbą.
- Užsitęsę rasistiniai konfliktai gali pareikalauti daugiau tikslinių pastangų, pavyzdžiui, klases ir (ar) visos mokyklos bendruomenės mokymų.
- Sukurkite darbui su jaunimu antirasistinę politiką, apimančią darbo kodeksą.
- Su kitomis mokyklomis ar žmogaus teisių organizacijomis sukurkite „rasizmo apžvalgos“ mechanizmus.

¹⁰⁹ A Diversity Toolkit for the Youth Work, 2009.

¹¹⁰ Eid ul-Fitr, dažnai trumpinamas kaip Eid, yra musulmonų šventė, žyminti Ramadano pabaigą.

¹¹¹ Divali, arba Diwali, yra 5 dienų šventė, dar vadinama šviesų švente, kurią spalio-lapkričio viduryje švenčia hinduistai ir sikchai.

I PRIEDAS

Projekto „Mokykla visiems“ gerosios praktikos

Projekte „Lietuvos piliečių atvirumo bei socialinių ryšių su trečiųjų šalių piliečiais stiprinimas – „Mokykla visiems“ (toliau – „Mokykla visiems“), kurio tikslas stiprinti Lietuvos visuomenės gebėjimą pritaikyti prie įvairovės, palaikyti pasitikėjimo santykius su trečiųjų šalių piliečiais ir stiprinti pritarimą trečiųjų šalių piliečių integracijai, dalyvavo Alytaus Dzūkijos vidurinės mokyklos, VšĮ Kauno Julijanavos katalikiškos vidurinės mokyklos, VšĮ Kauno šv. Mato vidurinės mokyklos, Klaipėdos Gedminų pagrindinės mokyklos, Panevėžio „Vyturio“ vidurinės mokyklos, Panevėžio 9-osios vidurinės mokyklos, Šiaulių Salduvės pagrindinės mokyklos, VšĮ Šiaulių universiteto gimnazijos, Vilniaus Salomėjos Nėries gimnazijos, Vilniaus Jeruzalės vidurinės mokyklos komandos. Projekto veiklos: seminarai mokytojams, renginiai mokyklos bendruomenei, susitikimai su trečiųjų šalių piliečiais, mokomosios priemonės mokytojams parengimas (leidinys, kurį laikote savo rankose) ir baigiamoji konferencija.

Seminarai mokytojams ir poveikis mokytojų bendruomenei

Projekto metu buvo organizuojami dviejų dienų seminarai. Juose dalyvavo 75 mokytojai, kurie turėjo galimybę praturtinti savo žinias kultūrinių diskriminacijos prielaidų ir socialinių jų pasekmių, kultūrinio pliuralizmo sampratos, tarpkultūrinio švietimo ir ugdymo pagrindų klausimais. Dalyvių nuomone, ypač naudinga tai, kad teorinės paskaitos buvo iliustruojamos konkrečiais pavyzdžiais ir derinamos su interaktyviais užsiėmimais.

Mokytojai atkreipė dėmesį į tai, jog seminaruose įgijo daug žinių. Pasak jų, pateiktos išvalgos ir informacija, karštos diskusijos su kolego-

mis paskatino keisti nusistovėjusias asmenines nuostatas, stereotipus ir prietarus apie trečiųjų šalių piliečius (toliau – TŠP), jų gyvenamosios ypatumus ir socialinės-kultūrinės adaptacijos procesus. Mokymai padėjo iš naujo atrasti tarpkultūrinio švietimo temas, papildyti žinių bagažą svarbiais argumentais ir pavyzdžiais, padedančiais rengti diskusijas su mokiniais nepakantumo, diskriminacijos ir patyčių temomis.

Seminaro dalyviai pasakojo, kad įgytas teorines ir praktines žinias jie taikė ne tik per pamokas ir (ar) klases valandėles, kultūrų įvairovės ir lygių galimybių klausimais papildė praktinių užsiėmimų ir pamokų turinį. Tarpkultūrinio švietimo skleidėjų funkciją mokytojai taip pat atliko, nes diskutavo su savo kolegomis mokytojų kambaryje, organizuodami renginius ir susitikimus. Šios diskusijos, ko gero, daugiau klausimų iškėlė nei išsprendė, tačiau mokytojai džiaugėsi, kad pagarbos „kitokiems“ aspektai vis dažniau keliami ir formaliuose mokyklos bendruomenės susirinkimuose ir neformalioje aplinkoje. Kai kurių projekte dalyvavusių mokyklų mokytojai išreiškė pageidavimą ir patys dalyvauti tęstiniuose mokymuose ir siūlė juos kitiems projekte nedalyvavusiems kolegoms siekti stiprinti tarpkultūrinio švietimo kompetencijas visoje mokyklos bendruomenėje.

Svarbu ir tai, kad seminarai atliko ne tik šviečiamąją, bet ir mokyklos komandos telkimo funkciją. Į mokymus buvo pakviesti ne pavieniai asmenys, o 6–7 mokytojų grupės, todėl komandos galėjo veiksmingai planuoti renginius mokykloje ir susitikimus su TŠP – sutarti tarpusavyje dėl renginių turinio, formos, eigos ir laiko. Suformuotam organizatorių branduoliui buvo paprasčiau pritraukti ir kitus mokyklos mokytojus, kurie noriai prisidėjo prie bendro veiksmo drauge su savo klase. Mokytojai, organizuodami renginius ir susitikimus, tobulino komandinio darbo įgūdžius ir taip stiprino mokytojų kolektyvą.

Mokyklos, kuriose vykdomos ne tik formalios, bet ir neformalios ugdymo programos, užtikrinančios aktyvų mokinių ir mokytojų dalyvavimą, skatinančios dialogą, tarpkultūrinio bendravimo kompetencijas ir žinias, daugeliu atveju tapo išskirtinės savo bendruomenėje. Mokytojai (Kauno šv. Mato mokykla, Panevėžio 9-oji vidurinė mokykla, Šiaulių Salduvės mokykla) pastebėjo, kad vaikų dalyvavimas projekto renginiuose, susitikimuose su trečiųjų šalių piliečiais sulaukė plataus atgarsio bendruomenėje, padėjo kurti atviros įvairovės, saugios ir patrauklios vaikų užimtumui ir ugdymui mokyklos įvaizdį. Šios iniciatyvos sustiprino mokyklos prestižą ir konkurencingumą, tiek

pritraukdamos naujus mokinius, tiek išlaikydamos esamų mokinių ir tėvų pasitikėjimą ir lojalumą.

Kai kurių mokyklų tėvai, būdami trečiųjų šalių piliečiai, noriai ir aktyviai dalyvavo susitikimuose su mokiniais. Tai padėjo jiems arčiau pažinti Lietuvos kultūrą, papročius, kultūrinės normos ir per asmenines patirtis, jausmus ir išgyvenimus formuoti atvirumo „kitokios“ kultūros žmonėms nuostatas.

Naujų darbo su jaunimu metodų ir formų taikymas mokyklų renginiuose ir susitikimuose su trečiųjų šalių piliečiais

Mokyklų renginių ir susitikimų su trečiųjų šalių piliečiais tikslas – įtraukti mokinius į įvairias neformalaus ugdymo veiklas, skatinti kitų kultūrų pažinimą, tarpkultūrinio konteksto iššūkių suvokimą ir ugdyti pagarbos įvairovei vertybines nuostatas. Svarbiausias iniciatyvų laimėjimas buvo tas, jog pavyko užtikrinti aktyvų mokinių dalyvavimą pasitelkus kūrybinius užsiėmimus, interaktyvius pratimus, kurie skatino motyvaciją pažinti, rinkti informaciją apie įvairias kultūras, mokytis užsienio kalbų ir ieškoti meninių raiškos formų. Mokyklos pasirinko labai skirtingas renginių formas: buvo rašomi rašiniai, laišakai draugui, piešiama graffiti technika ant asfalto, popieriaus, kuriami plakatai ir stendai mokyklose, rengiami orientacinio pobūdžio žaidimai-viktorinos, situacijų analizė ir diskusijos, „Forum teatro“ užsiėmimai, teatralizuoti Europos gatvės pasirodymai, futbolo prieš rasizmą rungtynės. Mokyklos renginiuose dalyvavo ir mokytojai, ir mokiniai nuo trečios iki vienuoliktos klasės. Toliau pateikiami kelių renginių pavyzdžiai.

„Tu toks kaip ir aš“

Renginio tikslas – ugdyti toleranciją „kitokiems“ ir skatinti aktyvią pilietinę mokinių poziciją, kovoti su įvairiomis diskriminacijos apraiškėmis. Jis vyko balandžio 23 d., kai minima *Tarptautinė jaunimo solidarumo diena*. Neįprastose pamokose dalyvavo 5–8 klasių mokiniai. Kiekviena klasė turėjo „pasus“ – individualius dienos veiklos planus, kuriuose pateiktas užsiėmimų tvarkaraštis. Kiekviena mokytoja buvo atsakinga už vieną iš keturių veiklų.

Pirma veikla. Aktų salėje mokiniai buvo supažindinti su stebuklinės pasakos struktūra. Ji vadinosi „Ką byloja mūsų senoliai“. Pasakose trečias brolis dažniausiai – kvailys, bet būtent jis gauna apdovanojimą. Taigi su vaikais buvo diskutuota apie trečiąjį brolių, kuris kažkuo „kitoks“. Diskusijose su mokiniais buvo aptartos lietuvių tautos moralinės vertybės ir mėginta suprasti, kokią reikšmę turi „kitoks“ pasakos herojus, lietuvių liaudies pasakose dažniausiai vadinamas kvailiu. Vėliau vaikai turėjo parašyti savo pasakas, kurių herojai buvo „kitokie“ visuomenės dalyviai: pankai, metalistai, senoliai, blondinės, imigrantai ir kt. Taip buvo skatinama laužyti stereotipus, kritiškai analizuoti lietuvių pasakas ir kurti naujus jų siužetus, remiantis atvirumo „kitokiems“ ir pagarbos įvairovei principais.

Antra veikla – fotogalerija „Kiekvienas esame kitoks“. Užsiėmimo pradžioje buvo suformuluoti klausimai: kaip netoleruojami arba kitaip priimami seni ar jauni, turtingi ar skurstantys, ligoti ar sveiki žmonės, vyrai ar moterys, asmenys, turintys kitokią odos spalvą, įvairių socialinių ir (ar) subkultūrinių grupių atstovai? Mokiniai aktyviai įsitraukė į diskusijas ir aptarė šias problemas. Vėliau kiekviena klasė peržiūrėjo nuotraukų albumą viena iš pateiktų temų ir išdėstė savo mintis raštu, piešė ar kitomis technikomis kūrė plakatus, kurie vėliau buvo eksponuojami mokykloje ir bendruomenės šventėje.

Trečia veikla – situacijų analizė „Žaidimas su tekstais“. Iš laikraščių, žurnalų ir kitų šaltinių mokytojai surinko tekstus, kuriuose atsispindėjo diskriminavimas, netolerancija ir nepagarba „kitokiems“. Mokiniai porose išnagrino konkretias situacijas (darbui buvo skirta vidutiniškai 10 minučių) ir klasei pristatė savo analizės rezultatus. Šio užsiėmimo metu mokiniai taip pat atliko testus, leidžiančius įvertinti save, nustatyti kiekvienos klasės tolerancijos lygį ir skatinančius tarpusavio diskusiją.

Ketvirta veikla – žaidimas „Ar tu toks kaip ir aš?“ Mokytojų komanda perskaitė vaikams paskaitą apie diskriminaciją, jos apraiškas ir padarinius kasdieniame gyvenime. Ji buvo papildyta interaktyviais užsiėmimais, aprašytais leidinyje „Galime keisti(s)“¹¹². Buvo parengti klausimai, kuriuos mokiniai aptarė grupėse ir ieškojo bendro atsakymo. Galiausiai buvo pasidalyta įspūdžiais.

Šiaulių Salduvės pagrindinė mokykla

¹¹² Galime keisti(s), 2008.

Mokiniai aktyviai dalyvavo renginiuose. Tai padėjo jiems formuoti asmeninę patirtį ir suvokimą apie imigrantų teises ir galimybes Lietuvoje ir skatino atpažinti socialinius-kultūrinius aplinkos veiksmus, trukdančius trečiųjų šalių piliečiams visavertiškai dalyvauti viešajame gyvenime. **Vilniaus Jeruzalės vidurinės mokyklos** mokytojai, organizuodami Tolerancijos savaitę, surengė filmukų socialine tema peržiūrą, diskusijas ir interaktyvius užsiėmimus, kuriuose kėlė daugialypės diskriminacijos priežastis ir padarinių klausimus. Mokytojai apie trečiųjų šalių piliečius parengė medžiagą, kuri buvo integruota į įvairias disciplinas. Fizikos pamokose diskutuota apie trečiųjų šalių piliečių mokslo laimėjimus, ekonomikos pamokose apie potencialias pasekmes ekonomikai dėl nesėkmingos trečiųjų šalių piliečių integracijos, etikos pamokose apie lygių galimybių vertybines nuostatas ir diskriminacijos atvejus kasdiniame gyvenime, lietuvių kalbos pamokose svarstyta, ką reiškia būti tolerantiškam. Mokiniai, dalyvavę diskusijose ir interaktyviuose užsiėmimuose apie diskriminaciją ir nepakantumą kasdiniame gyvenime, turėjo galimybę išreikšti savo nuomonę ir mokėsi aktyviai išklausti pašnekovų pozicijas, įvertinti jas ir argumentuoti pateikti savo asmeninę nuomonę. Taigi moksleiviai įgijo ir bendravimo, ir argumentavimo kompetencijų.

Organizuodami renginius mokiniai turėjo galimybę praturtinti savo žinias apie kultūrų įvairovę. Jie patys ėmėsi iniciatyvos rašyti scenarijus ir organizuoti veiklas. **Vilniaus Salomėjos Nėries gimnazijos** moksleiviai kūrė socialinius filmukus, kurie buvo parodyti mokyklos bendruomenei. Šių siužetų autoriams pavyko taikliai išvelgti ir perteikti pagarbos „kitokiems“ ribas kasdiniame mokinių bendravime, formuojant tolerancijos nuostatas ir nediskriminavimo praktikas.

Europos traukinys

Kiekvienoje klasėje buvo pristatyta skirtinga šalis: ją reprezentuojantys atributai, drabužiai, tradicijos, dainos, žaidimai, patiekalai. Vaikai patys sugalvojo, kaip pristatyti jiems tekusią šalį, siuvo drabužius (mergaitės, pristačiusios Rusiją, netgi pasisiuvo sarafanus), gamino patiekalus, piešė šalies vėliavas ir kt. Renginys vyko trimis kalbomis (anglų, rusų ir vokiečių). Žiūrovai aktyviai išitraukė į imituotą traukinio kelionę po svečias šalis, klausinėjo apie šalį, jos papročius, tradicijas, domėjosi kasdienėmis konkrečios šalies aktualijomis ir entuziastingai dalyvavo žaidimuose, ragavo patiekalus, dainavo. Imituota traukinio kelionė baigėsi susitikimu su svečiu iš Egipto.

VšĮ Kauno šv. Mato vidurinė mokykla

Mokytojai, formuodami pagarbos įvairovei ir lygybės principais paremtas vertybines nuostatas, skatino mokinius pasitelkti savo kūrybinį potencialą. Tam buvo panaudotos įvairios renginių formos. Moksleiviai buvo kviečiami piešti (ypač jaunesnio amžiaus vaikai, pavyzdžiui, **Alytaus Dzūkijos vidurinės mokyklos** trečiokai ir ketvirtokai piešė Libano tema, **Kauno Julijanavos katalikiškos mokyklos** mokiniai savo mintis ant asfalto išreiškė „Pasaulio vaikų“ tema, **Kauno šv. Mato mokykloje** kūrė emblemą „Mokykla visiems“), daryti plakatus (**Vilniaus Jeruzalės mokykla**), rašyti laiškus ir rašinius (**Vilniaus Jeruzalės vidurinė mokykla**), dalyvauti rašinių konkurse „Vieno pasaulio vaikai“ (**Kauno šv. Mato mokykla**).

„Visi – skirtingi, visi – lygūs“

Akcija „Korys“. Pradinių klasių mokiniai buvo pakviesti dalyvauti akcijoje „Korys“. Pradinukai sugalvojo korių formas ir darė juos iš įvairių medžiagų (spalvoto popieriaus, folijos, kiaušinių dėklų ir kt.). Padaryti koriai buvo iškabinti gatvėje. Bendruomenės reakcija į akciją buvo nevienareikšmiška: vieni rodė nepasitenkinimą ir kumščiu grūmojo dėl iškabintų korių, kiti – atvirksčiai, labai domėjosi akcija, klausinėjo vaikų, kodėl jie pagamino korius. Mokiniai aiškino simbolinę korio reikšmę – į jį gali suskristi bitutės iš įvairių kraštų ir sunėsti medų, kuris leistų per žiemą išgyventi. Žmonės taip pat gali „susirinkti“ iš skirtingų kraštų: sunėsti į bendrą „kori“ įvairių tautų papročius, mintis, kultūrinį paveldą ir taip kurti gražiai sugyvenančią visuomenę.

VšĮ Kauno Julijanavos katalikiška vidurinė mokykla

„Forum teatro“ metodas, kurį pasitelkė **Vilniaus Jeruzalės ir Alytaus Dzūkijos vidurinės mokyklos**, įtraukė mokinius į vaidinimą, suteikiantį galimybę atlikti tam tikrus vaidmenis: įsijausti į herojų padėtį ir aptarti probleminius klausimus, keliamus vaidinimo metu. Šis metodas leido mokiniams patirti kitų šalių ar kultūrų asmenų kasdienes problemas, su kuriomis susiduriama gyvenant kitoje aplinkoje. Diskusijose buvo atkreiptas dėmesys į kontekstą, kuris formuoja stereotipus, ir aplinką, kuri skatina neigiamas nuostatas. „Forum teatro“ dalyviai atkreipė dėmesį, jog labai sunku pasipriešinti aplinkoje vyraujančioms nuostatoms ir „eiti prieš srovę“.

„Artima tolima Baltarusija“

Šis renginys vyko visą savaitę. Mokyklos pirmojo aukšto fojė buvo įrengtas stendas „Baltarusija mūsų akimis“ su baltarusiška atributika: Baltarusijos vėliavos, herbo, tautinio kostiumo, kraštovaizdžio, nacionalinių valgių, simbolių motyvai, spaudos pavyzdžiai. Per pertraukas mokiniai galėjo žiūrėti vaizdo medžiagą, nuotraukas, filmuotus vaizdus, skaidres su Baltarusijos kraštovaizdžiais ir kultūros paveldo objektais, klausytis baltarusių kompozitorių ir tautinės muzikos. Visa tai atkreipė mokinių dėmesį ir paskatino įsijungti į kitas veiklas.

Renginių savaitės metu lietuvių ir anglų kalbų, istorijos, geografijos, muzikos, technologijų, informacinių technologijų pamokose mokiniai drauge su mokytojais rinko ir sistemino medžiagą apie Baltarusiją – „Mintys apie Baltarusiją“. Specialiuose plakatuose buvo surašytos nuomonės apie skirtumus ir stereotipus, susijusius su Baltarusijos gamta, istorija ir kultūra. Mokiniai noriai dalyvavo šioje veikloje. Jų mintys buvo apibendrintos dideliame plakate, kuris visą savaitę kabėjo antrojo aukšto fojė.

Per pertraukas antrojo aukšto fojė buvo surengtas interaktyvus užsiėmimas „Ar žinai“. Mokytojai parengė ir pateikė glaustą istorinę informaciją apie kaimyninę valstybę Baltarusiją ir trumpą Baltarusijos ir Lietuvos lyginamąją analizę. Užsiėmimo metu mokiniai aktyviai įsitraukė į interaktyvią veiklą, atsakinėjo į mokytojų užduodamus klausimus.

Apklausoje „Klausimėlis“ (remiantis laidos „Klausimėlis“ pavyzdžiu) per pertraukas mokytojai, mokiniai, mokyklos personalas buvo klausinėjamas apie Baltarusiją, visi atsakymai nufilmuoti, o medžiaga pristatyta popietės „Artima tolima Baltarusija“ metu.

Veiklose „Baltarusių virtuvė“ ir „Baltarusių kulinarinis paveldas“ dalyvavo visa mokyklos bendruomenė. Vieną dieną mokyklos valgyklos darbuotojos papuošė valgyklą baltarusiška simbolika ir patiekė ragauti baltarusiškų patiekalų. Mokyklos bendruomenės nariai galėjo palyginti tradicinę baltarusių ir lietuvių virtuvę. Tuo tarpu devintų klasių mokiniai per technologijų pamokas gamino tradicinius baltarusių patiekalus: troškinį „Salianka“, nacionalinę sriubą, keptė žagarėlius ir bulvinius blynus. Mokiniai išmoko gaminti baltarusių nacionalinius

patiekalus, susipažino su baltarusių ir lietuvių virtuvių panašumais ir skirtumais. Pagaminti patiekalai buvo degustuojami popietės „Artima tolimes Baltarusija“ metu.

Į popietę „Artima tolimes Baltarusija“ atvyko baltarusių šeima ir baltarusių bendruomenės narių. Per popietę buvo pasiūlytos kelios veiklos, kuriose dalyvavo mokyklos bendruomenės nariai ir atvykę svečiai. Pažinties metu buvo peržiūrėta ir aptarta vaizdo medžiaga „Baltarusija mūsų akimis“ ir filmuota medžiaga „Klausimėlis“. Istorijos mokytojas pakomentavo respondentų atsakymus. Vėliau popietės dalyviai žaidė baltarusių liaudies žaidimus, atliko interaktyvias užduotis ir ragavo tradicinę baltarusių maistą.

Savaitę trukęs renginys baigėsi diskusija-refleksija „Stereotipų laužymas“. Joje buvo aptarti veiklų rezultatai.

Klaipėdos Gedminų pagrindinė mokykla

Požiūrio kaita kuriant pasitikėjimo santykius su TŠP ir skatinant pritarimą integraciniams procesams

Mokytojai pastebėjo, kad aktyvus mokinių dalyvavimas turėjo didžiausią poveikį formuojant pagarbos ir atvirumo kultūrinei įvairovei vertybines nuostatas. Mokiniai pripažino, kad renginių temos yra aktualios, nes nepakantumo problema yra giliai išsisknijusi tiek visuomenėje, tiek mokyklos bendruomenėje. Pavyzdžiui, rašiniuose tolerancijos tema daugelis mokinių pažymėjo, kad save laiko tolerantiškais, tačiau mano, kad kitos „rasės“ mokiniui mokykloje būtų sunku pritaipyti dėl patyčių ir nepakantumo. Jie prisipažino, kad asmeniškai nepriekabautų ir užstotų tokių mokinių (**Vilniaus Jeruzalės mokykla, Alytaus Dzūkijos mokykla, Panevėžio 9-oji vidurinė mokykla, Šiaulių Salduvės mokykla, Klaipėdos Gedminų pagrindinė mokykla**). Taigi, jų nuomone, būtina tęsti veiklas, kurių metu pasidalijama įvairiomis patirtimis, suteikiama galimybė įsijausti į kito padėtį ir pasistengti suprasti nepakantumo, nepriėmimo ir diskriminacijos priežastis.

Neformalus ugdymas yra labai svarbus šviečiant jaunimą. Nediskriminavimo, lygių galimybių, pagarbos „kitokiems“ temos yra inte-

gruotos į formalaus ugdymo programą – apie tai kalbama etikos, tikybos, istorijos, pasaulio pažinimo, pilietinio ugdymo ir kitose pamokose. Tačiau pastebima, kad neformalaus ugdymo, dalyvaujant renginiuose, susitikimuose, poveikis yra stipresnis, nes turtina asmeninę patirtį, stiprina bendravimo darbo grupėse įgūdžius, moko kalbėti, argumentuoti ir klausytis. Mokytojai pastebėjo, kad per pamokas ne visi išsako savo nuomonę ar poziciją, o neformaliame renginyje turi galimybę pasireikšti ir tie, kurie dažniausiai tyli.

Interaktyvus žaidimas „Visi – skirtingi, visi – lygūs“

Žaidime dalyvavo 8–11 klasių mokiniai ir Kauno medicinos akademijoje besimokantys studentai iš Libano. Svečiai pristatė skaidres apie savo šalį, papasakojo įspūdžius apie Lietuvą ir prisipažino, kad nesijaučia visiškai saugūs Lietuvoje. Vėliau buvo suformuotos mišrios komandos, kurios gavo užduočių lapą ir nurodyta tvarka turėjo atlikti užduotis, išdėstytas skirtingose mokyklos vietose:

1. Įvairių šalių patiekalų ragavimas ir jų kilmės šalies nustatymas.
2. Trečiųjų šalių vėliavų atpažinimas.
3. *The Beatles* daina „Imagine“ ir haiku kūrimas.
4. (Ne)tolerancijos testas.
5. Draugystės ir tolerancijos simbolio ir šūkio sukūrimas.

Atlikusios užduotis komandos sugrįžo į aktų salę, draugystės simbolius sukabino ant tolerancijos „medžio“ ir žaidė lietuvių ir libaniečių liaudies žaidimus. Svečiai taip pat pamokė libanietiškus šokių.

VšĮ Kauno Julijanavos katalikiška vidurinė mokykla

Susitikimai su trečiųjų šalių piliečiais suteikė galimybę mokiniams asmeniškai pabendrauti su kitų šalių ir kultūrų žmonėmis ir sustiprinti pasitikėjimą jais. Šie susitikimai paskatino stereotipų, įgytų dėl ribotos ar tendencingos informacijos žiniasklaidoje kaitą. Mokytojų pastebėjimu, susitikimai su trečiųjų šalių piliečiais buvo ypač vertingi mokiniams, nes šie galėjo atvirai kalbėti rūpimais klausimais apie kasdienes kultūrinius skirtumus (šėimos struktūrą, santykius, požiūrius, suvokimus, vertinimus ir kt.), papildyti turimą (dažnai stereotipinę) informaciją naujais faktais ir pavyzdžiais, teisiogiai bendrauti.

Alytaus Dzūkijos vidurinėje mokykloje mokosi vaikai iš Libano. Šie mokiniai kartu su tėvais noriai įsitraukė į bendrą mokyklos projektą, papasakodami savo patirtis, pasidalydami išpūdžiais apie šeimos narių adaptaciją Lietuvoje. Svečiai palygino skirtingas integracijos patirtis, nes šeima kurį laiką gyveno JAV. Tėvai džiaugėsi galimybe papasakoti apie Libaną ir jo kultūrą, religiją, istoriją. Jie pateikė daug informacijos, kurios internete, pamėgto vaikų informacijos šaltinio, nėra arba ji pateikta klaidingai. Taigi susitikimas leido paneigti daugelį prietarų ir stereotipų apie šią šalį, jos žmones ir gyvenimo ypatumus.

Susipažinę su TŠP, mokiniai domėjosi jų profesine veikla Lietuvoje, taip įgydami papildomą motyvaciją renkantis profesiją. Pavyzdžiui, **Vilniaus Jaruzalės, Šiaulių Salduvės vidurinėse mokyklose** apsilenkę TŠP savanoriai sudomino mokinius savanorystės idėja, galimybe dirbti socialiai atsakingą darbą, realizuoti save ir keliauti. Sporto šventė ir susitikimas su TŠP – futbolo klubo žaidėjais – **Panevėžio Vyturio vidurinėje mokykloje** atskleidė profesines savęs realizavimo galimybes ir paskatino diskusijas apie sportininkų misiją mažinant nepakanamumą ir rasizmą Europoje ir pasaulyje.

Panevėžio „Vyturio“ vidurinėje mokykloje buvo surengtas susitikimas su Panevėžio FK „Ekranas“ legionieriais – Dušan Matovič, Serghej Pogreban, Vits Rimkus, Stephen Ademolu ir komandos fizinio rengimo treneriu Leonardo Iparraquirre. Atvykusius svečius audringais plojimais pasitiko didžiulis moksleivių būrys. Renginio atidarymas vyko mokyklos aktų salėje, sausakimšoje pradinių ir 5–8 klasių mokinių. Iš pradžių mokytojos pristatė projektą, kalbėjo rasizmo tema. Po pristatymo moksleiviai galėjo pabendrauti su „Ekranos“ komandos atstovais. „Ekranos“ legionieriai sulaukė pačių įvairiausių klausimų: ar yra patyrę kokių nors rasistinių išpuolių, kaip jaučiasi gyvendami Panevėžyje, kiek šalių yra aplanke per savo karjerą, kokių pergalių yra iškovoję futbolo aikštėje, koks lietuviškas patiekalas mėgstamiausias ir kt. Į daugelį klausimų „Ekranos“ ilgamečiai legionieriai atsakinėjo lietuviškai, taip sukeldami dar didesnę plojimų bangą!

Pasibaigus diskusijoms, visi dalyviai pasuko į mokyklos sporto salę, kur vyko mini estafečių varžybos. Pirmoji rungtis – siūsti kamuolį į mažus vartelius iš kuo tolesnės distancijos. Čia tiksliausias buvo

Stephen Ademolu, įveikęs ir savo komandos draugus, ir mokyklos rinktinę. Antroji – pademonstruoti kamuolio varymo įgūdžius. Šį kartą „Vyturio“ mokyklos komanda aplenkė ekraniečius ir išplėšė pergalę. Po linksmų rungčių vyko keitimasis suvenyrais. Legionieriai „Vyturio“ vidurinės mokyklos atstovams įteikė „Ekranų“ komandos atributikas ir futbolo kamuolį, o mokyklos atstovai žaidėjams dovanavo „Vyturio“ simbolikas.

Vėliau renginio dalyviai atidengė moksleivių sukurtą graffiti „Visi – skirtingi, visi – lygūs“. Kiekvienas ekranietis pasirašė ant nupiešto futbolo kamuolio. Po iškilmingo graffiti atidengimo mokyklos kiemyje buvo sukomponuota gyva skulptūra „Futbolas prieš rasizmą“. Skulptūros sudarytojai – 5–6 klasių mokiniai – 5 minutes stovėjo susikibę rankomis ir sudarė dviejų žmonių, laikančių rankose kamuolį, skulptūrą ir taip išreiškė nebylų pasipriešinimą rasizmo apraiškoms.

Susitikimai su TŠP motyvavo mokinius tobulinti užsienio kalbos žinias ir įgūdžius, nes bendravimas dažniausiai vyko anglų, kartais rusų arba lietuvių kalbomis. Pavyzdžiui, dalyvaujant su svečiais ekskursijoje į Pajstrį **Panevėžio 9-osios mokyklos** mokiniai klausinėjo apie svečių gimtąją šalį, papročius, tradicijas ir patirtis Lietuvoje. Moksleiviai galėjo palyginti savo ir svečių užsienio kalbos įgūdžius ir atrasti motyvacijos tobulinti savo užsienio kalbos gebėjimus.

Šiaulių universiteto gimnazijoje susitikimas su armėnų bendruomenės atstovais ir Armėnijos piliečiais vyko lietuvių kalba. Renginys truko visą dieną: mokyklos fojė buvo iškabinta Armėnijos vėliava, parengti standai apie šią šalį, skaitykloje buvo galima pamatyti tradicinių armėnų kostiumų, per pertraukas pažiūrėti vaizdo medžiagą apie Armėnijos gamtą, kultūrą, istoriją. Renginio akcentu tapo susitikimas su armėnų bendruomenės atstovais, kurie laisvai bendravo lietuviškai. Vienas garbaus amžiaus svečias lietuviškai nemokėjo, taigi buvo paprašyta kalbėti tik armėniškai, kad vaikai išgirstų tikrą armėnų kalbą, o jo pasakojimą bendruomenės nariai vertė į lietuvių kalbą. Svečių bendravimas lietuvių kalba skatino mokinius tobulinti savo užsienio kalbos įgūdžius, nes jie matė pavyzdžius, kaip Lietuvoje gyvenantys užsieniečiai tobulai kalba lietuviškai.

Iššūkiai

Mokytojų teigimu, pati tematika jau yra iššūkis. Pagarbos įvairovei tema yra labai sudėtinga, patys mokytojai ne visada gali suprasti su diskriminavimu ir lygiomis galimybėmis susijusius dalykus, diskutuoti įvairovės tema ir išsamiau paaiškinti šiuos klausimus moksleiviams. Tad reikia mokymų mokytojams, suteikiant žinių lyčių lygybės, lygių galimybių ir interaktyvių metodų taikymo edukacijos procese klausimais. Tokie mokymai skatina keistis patirtimi, išgirsti kitokias nuomones, leidžia atpažinti diskriminaciją ir per interaktyvius užsiėmimus asmeniškai išgyventi kitokias patirtis.

Darbas su tėvais taip pat dažnai kelia sunkumų. Nemaža dalis jų nenoriai dalyvauja neformaliose veiklose, yra skeptiškai nusiteikę neformalaus ugdymo naujovių požiūriu. Tad, mokytojų nuomone, svarbu organizuoti renginius tėvams ir vaikams, per vaikus keisti jų stereotipines nuostatas ir prietarus.

Trečias iššūkis – panašaus pobūdžio veiklų tęstinumo, įvairių moksleivių amžiaus grupių įtraukimo, bendraamžių mokymo metodikų taikymo (angl. – *peer education*) reikalai. Labai svarbu užtikrinti, kad tarpkultūrinio ugdymo programose mokiniai dalyvautų nuo pirmųjų klasių, nes jie dar neturi įsišaknijusių stereotipų ir yra atviresni priimti įvairovę. Mokinių įtraukimas ir neformalių, interaktyvių metodų taikymas gali suteikti pridėtinę vertę ugdymo procesui, nes turtina patirtį, padeda formuoti socialinius įgūdžius, aktyvaus dalyvavimo ir pilietiškumo gebėjimus.

II PRIEDAS

Visuotinė žmogaus teisių deklaracija

Generalinės Asamblėjos priimta ir paskelbta 1948 m. gruodžio 10 d.
rezoliucija 217 A (III)

PREAMBULĖ

Kadangi visų žmonių giminės narių prigimtinio orumo ir lygių bei neatimamų teisių pripažinimas yra laisvės, teisingumo ir taikos pasaulyje pagrindas;

kadangi žmogaus teisių nepaisymas ir niekinimas pastūmėjo vykdyti barbariškus aktus, kurie papiktino žmonijos sąžinę, ir didžiausiu paprastų žmonių siekiu buvo paskelbtas pasaulio, kuriame žmonės turi žodžio bei įsitikinimų laisvę ir yra išlaisvinti iš baimės ir skurdo, sukūrimas;

kadangi būtina, kad žmogaus teises saugotų įstatymo galia, idant žmogus nebūtų priverstas, nerasdamas jokios kitos išeities, sukilti prieš tironiją ir priespaudą;

kadangi būtina skatinti draugiškų tautų santykių plėtrą;

kadangi Jungtinių Tautų Chartijoje tautos vėl patvirtino savo tikėjimą pagrindinėmis žmogaus teisėmis, žmogaus, kaip asmenybės, orumu ir vertybe, lygiomis moterų ir vyrų teisėmis ir pasiryžo skatinti socialinę pažangą bei geresnio gyvenimo didesnės laisvės sąlygomis siekį;

kadangi valstybės narės yra įsipareigojusios bendradarbiaudamos su Jungtinėmis Tautomis siekti, kad būtų skatinama visuotinė pagarba žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms ir jų būtų paisoma;

kadangi bendras šių teisių ir laisvių supratimas yra nepaprastai svarbus, idant šis įsipareigojimas būtų visiškai įvykdytas,

Generalinė Asamblėja

skelbia šią Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją kaip bendrą idealą, kurio turi siekti visos tautos ir visos valstybės, kad kiekvienas asmuo ir kiekvienas visuomenės organas, visuomet paisydami šios Deklaracijos, stengtųsi pasinaudodami mokymu ir švietimu skatinti pagarbą šioms

teisėms ir laisvėms ir pažangiomis nacionalinėmis bei tarptautinėmis priemonėmis užtikrinti, kad jos būtų visuotiniai ir tikrai pripažįstamos bei taikomos tiek pačių valstybių narių tautoms, tiek jų jurisdikcijai priklausančių teritorijų tautoms.

1 straipsnis

Visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs savo orumu ir teisėmis. Jiems yra suteiktas protas ir sąžinė, ir jie turi elgtis vienas su kitu kaip broliai.

2 straipsnis

1. Kiekvienas turi teisę naudotis visomis šioje Deklaracijoje paskelbtomis teisėmis ir laisvėmis be jokių skirtumų, pavyzdžiui, dėl rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių ar kitokių įsitikinimų, nacionalinės ar socialinės kilmės, turtinės, gimimo ar kitokios padėties.
2. Be to, neturi būti daroma jokie skirtumo dėl šalies ar teritorijos, kuriai priklauso asmuo, politinio, teisinio ar tarptautinio statuso, nesvarbu, ar ji būtų nepriklausoma, globojama, nesavavaldi arba jos suverenitetas būtų kaip nors apribotas.

3 straipsnis

Kiekvienas turi teisę į gyvybę, laisvę ir asmens saugumą.

4 straipsnis

Niekas negali būti laikomas vergijoje ar nelaisvas; visų formų vergija ir prekyba vergais yra draudžiama.

5 straipsnis

Niekas negali būti kankinamas arba patirti žiaurų, nežmonišką ar žeminantį jo orumą elgesį arba būti taip baudžiamas.

6 straipsnis

Kiekvienas, kad ir kur būtų, turi teisę būti pripažintas teisinių santykių subjektu.

7 straipsnis

Visi žmonės yra lygūs įstatymui ir nediskriminuojami turi teisę į lygią įstatymo apsaugą. Visi turi teisę į lygią apsaugą nuo visokios diskriminacijos, pažeidžiančios šią Deklaraciją, ir nuo visokio tokios diskriminacijos kurstymo.

8 straipsnis

Kiekvienas, jei yra pažeistos konstitucijos arba įstatymo jam suteiktos pagrindinės teisės, turi teisę jas ginti kompetentinguose nacionaliniuose teismuose.

9 straipsnis

Niekas negali būti savavališkai suimtas, sulaukytas ar ištremtas.

10 straipsnis

Kiekvienas turi visiškai lygią teisę, kad, nustatant jo teises ir pareigas ir jam pareiškus baudžiamąjį kaltinimą, jo byla teisingai ir viešai išnagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas.

11 straipsnis

1. Kiekvienas, kaltinamas baudžiamojo nusikaltimo padarymu, turi teisę būti laikomas nekaltu tol, kol jo kaltumas įstatymo nustatyta tvarka neįrodomas viešame teismo procese, kuriame jam buvo suteiktos visos būtinos gynybos garantijos.
2. Niekas negali būti nuteistas už jokią veiksmą ar neveikimą, kuris pagal tuo metu galiojusius valstybės įstatymus arba tarptautinę teisę nebuvo laikomas baudžiamuoju nusikaltimu. Taip pat negali būti skiriama bausmė, sunkesnė negu taikytoji baudžiamojo nusikaltimo padarymo metu.

12 straipsnis

Niekas neturi patirti savavališko kišimosi į jo privatumą, šeimos gyvenimą, buitį ar susirašinėjimą arba kėsinimosi į jo garbę ir reputaciją. Kiekvienas turi teisę į įstatymo apsaugą nuo tokio kišimosi arba kėsinimosi.

13 straipsnis

1. Kiekvienas turi teisę laisvai judėti ir teisę pasirinkti gyvenamąją vietą kiekvienos valstybės teritorijoje.
2. Kiekvienas turi teisę išvykti iš bet kurios šalies, įskaitant savąją, ir grįžti į savo šalį.

14 straipsnis

1. Kiekvienas turi teisę kitose šalyse ieškoti prieglobsčio nuo persekiojimo ir juo naudotis.
2. Šia teise negali būti naudojama, kai persekiojama tikrai dėl nepolitinių nusikaltimų arba veiksmų, prieštaraujančių Jungtinių Tautų tikslams ir principams.

15 straipsnis

1. Kiekvienas turi teisę į pilietybę.
2. Niekam negali būti savavališkai atimta jo pilietybė arba teisė ją pakeisti.

16 straipsnis

1. Moterys ir vyrai, sulaukę pilnametystės, turi teisę be jokių apribojimų dėl rasės, pilietybės ar religijos tuoktis ir kurti šeimą. Sudarydami santuoką, gyvendami susituokę ir nutraukdami santuoką jie turi lygias teises.
2. Santuoka sudaroma tik laisva būsimų sutuoktinių valia ir višišku abiejų sutarimu.
3. Šeima yra natūrali ir pagrindinė visuomenės grupė, ir ji turi teisę būti visuomenės ir valstybės saugoma.

17 straipsnis

1. Kiekvienas turi teisę tiek vienas, tiek kartu su kitais turėti nuosavybę.
2. Iš nieko nuosavybė negali būti savavališkai atimta.

18 straipsnis

Kiekvienas turi teisę į minties, sąžinės ir religijos laisvę; ši teisė apima laisvę keisti savo religiją ar tikėjimą, taip pat laisvę išpažinti ir skelbti savo religiją ar tikėjimą tiek vienam, tiek kartu su kitais, viešai ar privačiai, mokant, praktikuojant tikėjimą, laikant pamaldas ir atliekant apeigas.

19 straipsnis

Kiekvienas turi teisę laisvai laikytis savo įsitikinimų ir juos reikšti; ši teisė apima laisvę nekliudomam turėti savo nuomonę ir ieškoti informacijos bei idėjų, jas gauti ir skleisti visokiomis priemonėmis ir nepaisant valstybės sienų.

20 straipsnis

1. Kiekvienas turi teisę laisvai burtis į taikius susirinkimus ir asociacijas.
2. Niekas negali būti verčiamas priklausyti kokiam nors asociacijai.

21 straipsnis

1. Kiekvienas turi teisę tiesiogiai arba per laisvai išrinktus atstovus dalyvauti valdant savo šalį.
2. Kiekvienas turi teisę lygiomis sąlygomis stoti į savo šalies valstybinę tarnybą.
3. Žmonių valia yra valstybės valdžios pagrindas; ši valia reiškiamą periodiškuose ir teisinguose rinkimuose, rengiamuose remiantis visuotine bei lygia rinkimų teise ir vykdomuose slaptu balsavimu arba lygiaverte laisvo balsavimo tvarka.

22 straipsnis

Kiekvienas, kaip visuomenės narys, turi teisę į socialinę apsaugą ir teisę, kad valstybės pastangomis bei bendradarbiaujant tarptautiniu lygiu ir pagal kiekvienos valstybės struktūrą bei išteklius būtų įgyvendinamos jo orumui ir laisvam asmenybės vystymuisi būtinos ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės.

23 straipsnis

1. Kiekvienas turi teisę į darbą, laisvą darbo pasirinkimą, teisingas ir tinkamas darbo sąlygas ir apsaugą nuo nedarbo.
2. Kiekvienas be jokios diskriminacijos turi teisę gauti vienodą užmokestį už vienodą darbą.
3. Kiekvienas dirbantis žmogus turi teisę gauti teisingą ir tinkamą atlyginimą, užtikrinantį jam ir jo šeimai žmogaus orumo vertą gyvenimą, jei reikia, papildomą kitomis socialinės apsaugos priemonėmis.
4. Kiekvienas turi teisę steigti profesines sąjungas ir stoti į jas, kad būtų ginami savi interesai.

24 straipsnis

Kiekvienas turi teisę į poilsį ir laisvalaikį, taip pat į pagrįstą darbo valandų ribojimą ir periodines mokamas atostogas.

25 straipsnis

1. Kiekvienas turi teisę į savo ir savo šeimos sveikatai ir gerovei pakankamą gyvenimo lygį, įskaitant maistą, drabužius, būstą ir sveikatos priežiūrą bei būtinas socialines paslaugas, ir teisę į apsaugą nedarbo, ligos, negalios, našlystės, senatvės atveju arba kitomis nuo jo nepriklausančiomis aplinkybėmis, jam netekus pragyvenimo šaltinio.
2. Motinoms ir vaikams suteikiama ypatinga globa ir parama. Visi vaikai, santuokiniai ir nesantuokiniai, naudojami vienoda socialine apsauga.

26 straipsnis

1. Kiekvienas turi teisę į mokslą. Mokslas, bent jau pradinio ir pagrindinio išsilavinimo lygmenų, yra nemokamas. Pradinis mokslas yra privalomas. Techninis ir profesinis mokymas yra visuotinai prieinamas, o aukštasis mokslas vienodai prieinamas visiems pagal kiekvieno sugebėjimus.

2. Mokslas yra skirtas tam, kad visais atžvilgiais būtų ugdoma žmogaus asmenybė ir kad būtų didinama pagarba žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms. Jis turi skatinti visų tautų, rasinių arba religinių grupių savitarpio supratimą, pakantumą ir draugystę, taip pat turi padėti toliau plėtoti Jungtinių Tautų taikos palaikymo veiklą.
3. Tėvai turi pirmumo teisę parinkti savo vaikams mokymą.

27 straipsnis

1. Kiekvienas turi teisę laisvai dalyvauti bendruomenės kultūriname gyvenime, gėrėtis menu, dalytis mokslo pažangos laimėjimais ir jų teikiama nauda.
2. Kiekvienas turi teisę į savo moralinių ir materialinių interesų, atsirandančių iš mokslo, literatūros arba meno kūrinių, kurių autorius jis yra, apsaugą.

28 straipsnis

Kiekvienas turi teisę į tokią socialinę ir tarptautinę santvarką, kurioje gali būti visiškai įgyvendinamos šioje Deklaracijoje išdėstytos teisės ir laisvės.

29 straipsnis

1. Kiekvienas turi pareigas bendruomenei, kurioje vienintelėje yra galimas laisvas ir visokeriopas jo asmenybės vystymasis.
2. Kiekvienam, kuris naudojasi savo teisėmis ir laisvėmis, gali būti taikomi tik tokie apribojimai, kokie yra nustatyti įstatymo, tik tam, kad būtų užtikrintas kitų teisių ir laisvių pripažinimas ir pagarba joms ir kad demokratinėje visuomenėje būtų laikomasi teisėtų moralės, viešosios tvarkos ir visuotinės gerovės reikalavimų.
3. Šiomis teisėmis ir laisvėmis jokiais atvejais negali būti naudojama tam, kas prieštarauja Jungtinių Tautų tikslams ir principams.

30 straipsnis

Jokia šios Deklaracijos nuostata negali būti aiškinama kaip kuriai nors valstybei, grupei ar asmeniui suteikianti kokią nors teisę vykdyti veiklą arba atlikti veiksmus, kuriais siekiama panaikinti šioje Deklaracijoje paskelbtas teises ir laisves.

Žodynėlis

Antisemitizmas yra viešas asmens ar asmenų grupių neapykantos, diskriminacijos ar smurto kurstymas, įžeidinėjimas ar šmeižimas, grasinimas, viešas deklaravimas ideologijos, kuri menkina ir šmeižia dėl esamos ar tariamos žydiškos tapatybės ar kilmės; holokausto viešas neigimas, menkinimas, teisinimas ar toleravimas ir rašytinės, vaizduojamosios ar kitos medžiagos, kurioje yra šių elementų, viešas skleidimas ir platinimas arba gamyba ir laikymas su tikslu viešai skleisti ir platinti siekiant antisemitinių tikslų¹¹³.

Diskriminacija. *Rasių lygybės direktyvoje* (2000/43/EB), įgyvendinančioje vienodo požiūrio principą asmenims neatsižvelgiant į jų „rasę“ arba etninę priklausomybę, kaip draudžiamas veiksmas minimas priekabiavimas (žodžiais ir veiksmais), nurodymas diskriminuoti, taip pat tiesioginė ir netiesioginė diskriminacija.

Tiesioginė diskriminacija apibrėžiama tada, kai dėl rasinės ar etninės (tautinės) kilmės, religijos ar įsitikinimų, negalios, amžiaus ar lytinės orientacijos su žmogumi tokiomis pačiomis aplinkybėmis elgiamasi nepalankiau. Tiesioginės diskriminacijos pavyzdžiai gali būti skelbimas apie ieškomą darbuotoją, nurodant pageidaujamą lytį, amžių, religiją ar kt.

Netiesioginė diskriminacija būna tada, kai iš pažiūros neutrali sąlyga, kriterijus ar praktinė veikla stato žmones į nepalankią padėtį dėl rasinės ar etninės (tautinės) kilmės, religijos ar įsitikinimų, negalios, amžiaus ar lytinės orientacijos, išskyrus tuos atvejus, kai tokią praktiką pateisina įstatymu pagrįsti tikslai. Netiesioginės diskriminacijos pavyzdžiais galėtų būti darbdavio reikalavimas visiems kandidatams laikyti lietuvių kalbos egzaminą, nors lietuvių kalba nebūtina darbo specifikai, arba anglų kalbos egzamino metu visiems mokiniams pateikta užduotis parašyti rašinį apie Adventą.

¹¹³ Bendrosios politikos rekomendacijos Nr. 9 kovai su antisemitizmu, ECRI. 2004.

Nurodymas diskriminuoti asmenį lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, etninės priklausomybės, religijos pagrindu, remiantis Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymu, laikomas diskriminacija

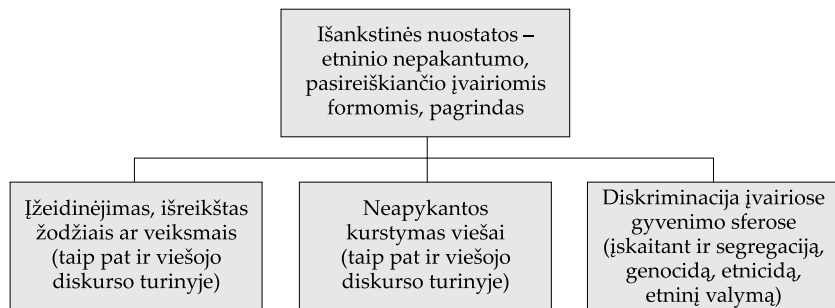
Priekabiavimas yra nepageidaujamas elgesys, kai dėl asmens lyties, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės ar etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų siekiama įžeisti arba įžeidžiamas asmens orumas ir siekiama sukurti arba sukuriama bauginanti, priešiška, žeminanti arba įžeidžianti aplinka.

Etninė grupė yra grupė, kuri save laiko arba yra laikoma kitų kaip atskira bendruomenė, remiantis bendromis charakteristikomis, pavyzdžiui, kalba, religija, tautybe ar tradicijomis. Mes visi esame etninių grupių nariai.

Etninė dauguma – tai visuomenėje dominuojanti etninė grupė (pavyzdžiui, baltaodžiai, lietuviai, katalikai, nuolatiniai gyventojai).

Etninė mažuma – tai etniškumas ar kultūra, aiškiai besiskirianti nuo etninės daugumos. Ji gali apimti žmones, kurie jau seniai gyvena Lietuvoje, žmones, kurie yra natūralizuoti Lietuvos piliečiai, ar asmenis, kurie atvyko neseniai.

Etninis nepakantumas¹¹⁴. Įvairūs autoriai įvardija įvairias etninio nepakantumo klasifikacijas. Galima išskirti dvejopus jo pasireiškimus: agresyvius (fizinius, smurtinius veiksmus) ir išreikštus žodžiais.

¹¹⁴ Frejutė-Rakauskienė, 2009.

Agresyviausioms etninio nepakantumo formoms priskiriami etninis valymas ir genocidas.

Etninis valymas reiškia įvairią politiką ir praktikas, kurių tikslas – išvaryti žmones, priklausančius tam tikrai etninei, „rasinei“ ir religinei grupei, iš tam tikros teritorijos (pavyzdžiui, siekiama užimti, valdyti kitos etninės, religinės, nacionalinės grupės teritoriją).

Genocido terminas apibrėžia etninės, religinės, „rasinės“ grupės masines žudynes.

Eurocentrizmas – tai asmens arba grupės pasaulėžiūra, kuri, vertindama daugumą politinių, socialinių, kultūros reiškinių, mokslo atradimų, istorijos procesus ir įvykius, kitus pasaulio kraštus ir kultūras, remiasi dominuojančia Vakarų Europos kultūros ir patirties paradigma.

Globalizacija yra sąvoka, sudaryta iš anglų k. žodžio „global“ – „pasaulinis“, „visuotinis“ – ir priesagos „-ation“, žyminčios veiksmą, procesą. Remdamiesi tuo, galėtume sakyti, kad globalizacija reiškia pasaulėjimą, visuotinumą didėjimą.

Integracija yra kompleksinė sąvoka. Yra daug skirtingų požiūrių, kas ją sudaro, todėl vis dar diskutuojama, kaip integraciją reikėtų suprasti. Pernelyg supaprastintu požiūriu integracija yra vienpusis procesas (iš esmės asimiliacija), kai tikimasi, kad mažumų bendruomenės prisitaikys ar pasikeis, nereikalaudamos pastangų iš valstybės ar daugumos bendruomenės. Tačiau integracija gali būti daugiabriaunis tarpkultūrinis procesas, reikalaujantis valstybės, etninės daugumos ir mažumos bendruomenių pastangų, bendro darbo adaptuojant įvairovę ir nemėginant neigti iššūkių ar kliūčių, pavyzdžiui, ekstremizmo ir rasizmo.

Islamofobija – nepakantumas, nukreiptas prieš musulmonų tikėjimą išpažįstančius asmenis.

Juodaodžiai. Žmonės gali vartoti šią sąvoką savęs apibūdinimui dėl daugelio priežasčių – fizinės išvaizdos, paveldo, norėdami pabrėžti politinius aspektus ar viską iš karto. Vieni sąvoką *juodaodis* vartoja pabrėždami afrikietišką kilmę, kiti ją interpretuoja kaip „ne baltas“ ir taiko taip pat žmonėms iš Azijos. Sąvoka *juodaodis* paprastai nelaikoma žeminančia.

Ksenofobija. Terminas kilęs iš graikų kalbos žodžių „xenos“, reiškiančio *užsienietis, nepažįstamasis* ir „phobos“, reiškiančio *baimė*. Jis vartojamas siekiant apibūdinti baimę ar akivaizdų nepasitenkinimą užsieniečiais, nepažįstamaisiais ar asmenimis, kurie skiriasi nuo visuomenės daugumos. Ksenofobija suprantama ir kaip svetimšalių, kitataučių, kitos „rasės“ asmenų ar jų grupių diskriminacija. Tam tikrais atvejais rasizmas vertinamas kaip viena iš ksenofobijos formų.

Kultūra yra būdas, kuriuo išreiškiamas etniškumas. Ji apima papročius, vertybes, elgesį ir komunikacijos būdus, kurie mus susieja su bendruomene.

Kultūrų įvairovė yra visokeriopą – etninę, šalių, kilmės, religinę – įvairovę apimanti sąvoka.

Migrantai (ar imigrantai) – tai žmonės, kurie patys ar jų tėvai nusprendė gyventi užsienyje, kad dirbtų ir (ar) studijuotų. Jeigu jie yra Europos Sąjungos piliečiai, Lietuvoje gali gyventi be vizos. Kitu atveju būtina turėti leidimą gyventi Lietuvoje.

Prietariai siejasi su išankstinėmis nuostatomis ar sprendimais apie ką nors. Jie dažnai pasitelkiami neigiamo pažiūrio į tam tikras, pavyzdžiui, religines ar etnines grupes išraiškai.

„**Rasė**“¹¹⁵ – tai socialinis konstruktas, pasitelkiamas rūšiuoti žmones. Iš pradžių rasė rėmėsi klaidinga nuomone, jog egzistuoja skirtingos žmonių rūšys, su potekste, kad vienos rasės pranašesnės už kitas. Tačiau tyrimai įrodė, kad nėra nė vieno rasę lemiančio geno, todėl nėra jokių biologinių pagrindų skirstyti žmones į rases. Sąvoka *rasė* vis dar plačiai vartojama įstatymuose, tačiau Nacionalinis konsultacinis komitetas rasizmo ir tarpkultūriškumo klausimais (*National Consultative Committee on Racism and Interculturalism* – NCCRI) ragina rašyti kabutėse, kai žodžio „rasė“ vartojimas yra neišvengiamas.

Rasizmas yra savita diskriminacijos ir atskirties forma, kurią dėl kitokios odos spalvos, tautybės, etninės ar kultūrinės kilmės patiria iš etninių mažumų kilę žmonės. Jis remiasi klaidinga nuostata, jog kai kurios „rasės“ iš prigimties yra pranašesnės už kitas. Tiesioginė rasinė diskriminacija pasireiškia, kai „rasės“ pagrindu su asmeniu elgia-

¹¹⁵ An education toolkit for the European Year of Intercultural Dialogue, 2008.

masi mažiau pagarbiai, jai ar jam prasčiau atsilyginama nei kitam asmeniui panašioje situacijoje.

Spalvotasis. Daugelyje šalių šis žodis laikomas žeminančiu ir užgauliu. Praeityje jis buvo dažnai vartojamas JAV ir įtvirtintas Pietų Afrikos teisės dokumentuose. Apartheido metu sąvoka „spalvotieji“ buvo vartojama kaip terminas įstatyme apibrėžti vieną iš keturių rasinių grupių (juodieji, baltieji, spalvotieji ir indai).

Tarpkultūriškumas – tai požiūris, kuriuo siekiama socialinės harmonijos daugiakultūroje visuomenėje. Jis skatina aktyvų visų kultūrinių bei religinių visuomenės grupių dialogą, supratimą, bendradarbiavimą ir pagarbą. Tarpkultūriškumas iš esmės reiškia mažumą ir daugumos kultūrų sąveiką.

Tolerancija – sąvoka dažnai vartojama kalbant apie tarptautinius ar tarp-religinius santykius. Tačiau dabar ji laikoma neadekvačia, nes numano asmenų, kurie toleruoja, pranašumą prieš tuos (asmenis, grupes), kurie yra toleruojami. Toleruojama dažniausiai tai, ko žmonės nemėgsta, todėl toleruoti kitą žmogų ar žmones yra mažiausiai, ką galima padaryti, bet ne idealas (tarpkultūriškumas), kurio turėtume siekti.

Literatūra

- Ahwee, S., Chiappone, L., Cuevas, P., Galloway, F., Hart, J., Tate, B., Lones, J., Medina, A. L., Menendez, R., Pilonieta, P., Provenzo, E. F., Shool, A. C., Stephens, P. J., Syrquin, A. (2004) *The Hidden and Null Curriculums: An Experiment in Collective Educational Biography*. Educational Studies, 35,1. P. 25–43.
- Aleksandravičius, E., Kulakauskas, A.(1996) *Carų valdžioje. XIX amžiaus Lietuva*. Vilnius: Baltos lankos.
- An education toolkit for the European Year of Intercultural Dialogue* (2008) NCCRI. http://www.nccri.ie/pdf/NCCRI_IARW_2008_Toolkit.pdf
- Anderson, B. (1999) *Įsivaizduojamos bendruomenės. Apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*. Vilnius: Baltos lankos.
- Appiah, K. A. (2006) 'The case for contamination', New York Times, 1 January.
- Armstrong, J. (1982) *Nations before Nationalism*. Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.
- Balžekienė, A., Lapienienė, A., Merkys, G., Telešienė, A. (2008) *Daugiakultūrio ir daugiakalbio ugdymo prielaidos bei problemos etniškai mišriame regione*. Etniškumo studijos 2008/1–2.
- Bennett, M. J. (1993) "Towards ethnorelativism : a developmental model of intercultural sensitivity" in Paige, R. M. (ed) *Education for the intercultural experience*. Yarmouth: Intercultural Press.
- Bernotas, D., Guodis, A. (2006) *Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.
- Beresnevičiūtė, V. (2005) *Etninių grupių socialinės integracijos dimensijos šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje*. Etniškumo studijos 2005.
- Berry, J. W., Poortinga, Y. H., Segall, M. H., Dasen, P. R. (2002) *Cross-Cultural Psychology: Research and Applications*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Best global brands* (2009) http://www.interbrand.com/best_global_brands.aspx [2009-11-30]
- Bourdieu, P. (1991) *Language and Symbolic Power*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Bradiotti, R., Chazkiewleż, E., Hausler, S., Wiringa, S. (1994) *Women, the Environment and Sustainable Development: Towards a Theoretical Synthesis*. London: Zed.
- Beverige, W. (1942) *Report on Social Insurance and Allied Services*. London: HMSO.
- Cohen, P. (1995) "Out of the melting pot into the fire next time: long/global cities, bodies, texts" Paper presented at the BSA conference Contested Cities, Essex University, 11–13 April.
- Denson, N. (2009) "Do curricular and cocurricular diversity activities influence racial bias: A meta-analysis". *Review of Educational Research*, 79(2), 805–838.
- Diversity Activities for Youth and Adults* (2008) College of Agricultural Sciences Agricultural Research and Cooperative Extension. The Pennsylvania State University. pubs.cas.psu.edu/FreePubs/pdfs/ui335.pdf
- Diversity Activities. <http://www.scoutingweb.com/scoutingweb/subpages/diversact.htm>
- Doane, A. (2006) "What is Racism? Racial Discourse and Racial Politics". *Critical Sociology*, Vol. 32, Issue 2–3. P. 255–274.
- Dobryninas, A., Gaidys, V. (2004) *Ar saugi Lietuvos visuomenė? Lietuvos gyven-tojų viktimizacijos patirtis ir požiūris į baudžiamąją justiciją bei visuomenės saugumą*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimas, Jungtinių Tautų Vystymo programa.
- Domino. Visi – skirtingi, visi – lygūs*. <http://www.eycb.coe.int/domino/04.html#1>
- Downing, J., Husband, C. (2005) *Representing 'Race'. Racism, Ethnicities and Media*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Europos Sąjungos Tarybos 2007 m. birželio 25 d. sprendimas „Dėl Europos fondo trečiųjų šalių piliečių integracijai 2007–2013 m. laikotarpiui pagal Solidarumo ir migracijos srautų valdymo bendrąją programą įsteigimo“ (2007/435/EB).

- Eriksen, T. H. (1997) "Ethnicity, race and nation" in Guibernau, M., Rex, J. (eds) *The Ethnicity Reader. Nationalism, Multiculturalism and Migration*. Polity Press. P. 35–42.
- Frejutė-Rakauskienė M. (2009) *Etninis nepakantumas Lietuvos spaudoje*. Etniškumo studijos 2009/1.
- Guibernau, M., Rex, J. (eds) (1997) *The Ethnicity Reader. Nationalism, Multiculturalism and Migration*. Polity Press. P. 15–80.
- Halloran, J. D. (1974) "Mass Media and race: a research approach", *Race as News*. Paris: The Unesco Press. P. 9–33.
- Hartman, B. (1987) *Reproductive Rights and Wrongs: the Global Politics of Population Control and Contraceptive Choice*. New York: Harper and Row.
- Hasan, M. (1994) "The murder of Palestinian women for family 'honor' in Israel". MA dissertation, Gender and Ethnic Studies, University of Greenwich.
- Heng, G., Devan, J. (1992) "State fatherhood: the politics of nationalism, sexuality and race in Singapur" in Parker A., Russo, M., Somner, D., Yaeger, P. (eds) *Nationalisms and Sexualities*. New York: Routledge. P. 343–364.
- Hofstede, G. (1997) *Cultures and Organizations. Software of the Mind. Intercultural Cooperation and Its Importance for Survival*. N.Y. McGraw-Hill.
- hooks, b. (1989) *Talking Back: Thinkinig Feminist, Thinking Black*. US: South End Press.
- Human Development Report 2009. Overcoming Barriers: Human Mobility and Development*. New York: Publisher for the United Nations Development Programme.
- Jončaitytė, R., Valavičienė, N., Augutienė, R., Prakaras, R. (2009) *Tarpkultūrinės kompetencijos didinimas bei įvairovės valdymo gebėjimų stiprinimas*. Vilnius: Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuras, Mykolo Romerio universitetas.
- Kandiyoti, D. (ed.) (1991) *Women, Islam and the State*. London: Macmillan.
- Kasatkina, N., Leončikas, T. (2003) *Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga*. Vilnius: Eugrimas.
- Kasatkina, N., Leončikas, T. (2008) *Etninių tyrimų centro apklausų duomenys*. Etniškumo studijos 2008/1–2.

- Koontz, C. (1986) *Mothers in the Fatherland: Women, the Family and Nazi Politics*. London: Cape.
- Kuznecovienė, J. (2009) „Lietuvių imigrantų Norvegijoje, Anglijoje ir Ispanijoje įsitraukimo strategijos: nuo konformizmo iki navigacijos“ // *Filosofija. Sociologija*. T. 20, Nr. 2. P. 96–103.
- Learning Activities for Use with Young People To Explore the Issue of Discrimination* (1998) Amnesty International, ACT 31/05/98.
- Leončikas, T. (2007) „Nepakantumo hierarchija ir socialinė distancija visuomenės mažumų atžvilgiu“// *Dabartinės Lietuvos kultūros raidos tendencijos: vertybiniai virsmai*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas. P. 89–108.
- Lietuvos gyventojų tarptautinė migracija 2008* (2009) Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Vilnius.
- Lopez, G. E. (2004) “Interethnic contact, curriculum, and Attitudes in the first year of collage”. *Journal of Social Issues*, 60(1). P. 75–94.
- McGuire, W. J. (1961) “The Nature of Attitude and Attitude change” in Lindsey, G., Bronson, E. (eds.) *The Handbooks of Social Psychology*, 2nd ed., Vol. III. P. 134–314. Reading MA: Addison-Wesley.
- Milton, J. B. (1993) “Towards ethnorelativism : a developmental model of intercultural sensitivity” in Paige, R. M. (ed) *Education for the intercultural experience*. Yarmouth: Intercultural Press.
- Monitoring the EU accession Porces: Minority protection* (2002) Vol. 2. Budapest: OSI.
- Nandy, A. (1983) *The Intimate Enemy: Loss and Recovery of Self under Colonialism*. Oxford: Oxford University Press.
- Noelle-Neumann, E. (1993) *The Spiral of Silence: Public opinion – Our Social Skin*. The University of Chicago.
- Pranešimas apie Europos Tarybos Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimą Lietuvos Respublikoje pagal Konvencijos 25 straipsnio I dalį* (2001) TMID. P. 3–9.
- Reingardienė, J., Zdanevičius, A. (2003) „Moksleivių vertybinės orientacijos ir pasirengimas karjerai“//*Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*, Nr. 7. P. 98–109.
- Scollon, R., Wong Scollon, S. (2001) *Intercultural communication. A Discourse Approach*. Oxford Blackwel Publishers Ltd.

- Segall, W. E., Wilson, A. V. (2004) *Introduction to Education*. Oxford: Rowman&Littlefield Publishing Group.
- Starr, S. (2004) "Understanding Hate speech" in Moler, C., Amouroux, A. (eds) *The Media Freedom Internet Cookbook*. Viena: Representation on Freedom of the Media. P. 125–142.
- Statkus, N. (2003) *Etniškumas ir nacionalizmas*. Vilnius: VU leidykla.
- Strengthening Anti-discrimination Policies: Manual for Trainers* (2004) (PL 02/IB/SO/06, FM No. 2002/000-605.01.02).
- Tereškinas, A. (2002/2003) *Toward a New Politics of Citizenship: Representation of Ethnic and Sexual Minorities in Lithuanian mass media*. Central European University: Centre for Policy studies, Open Society Institute.
- The Ethnicity Reader. Nationalism, Multiculturalism and Migration* (1997) Guibernau, M., Rex, J. (eds). Polity Press.
- Thornberry, P. (1999) "Ethnic dimensions of international human rights" in Hegarty A., Siobhan L. (eds) *Human Rights. An agenda for the 21st Century*. London: Cavendish Publishing Limited. P. 355–377.
- Tolerancija ir multikultūrinis ugdymas bendrojo lavinimo mokyklose (2010). Vilnius, Kaunas: Tolerantiško jaunimo asociacija, Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba.
- Vaitekūnas, S. (2006) *Lietuvos gyventojai: Per du tūkstančius*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- van Dijk, T. A. (2000) *Ideology. A multidisciplinary approach*. London, Thousan Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- van Dijk, T. A. (Second draft, March 29, 2005) Elite discourse and institutional racism. Universitat Pompeu Fabra, Barcelona. <http://www.discourses.org/Teun.html>
- van Dijk, T. A. (2006) "Discourse and manipulation", *Discourses & Society*, Vol. 17.
- Walzer, M. (1997) *On Toleration*. New Haven, London: Yale University Press.
- Wood, P., Landry C., Bloomfield, J. *Cultural diversity in Britain: A toolkit for cross-cultural co-operation*. http://sic.conaculta.gob.mx/centrodoc_documentos/464.pdf

- Zaller, J. R. (1992) *The Nature and Origins of Mass Opinion* (Cambridge Studies in Public Opinion and Political Psychology). Cambridge University Press.
- Žibas, K. (2008) „Lietuvoje prieglobstį gavusių užsieniečių socialinių išteklių analizė“ // *Etniškumo studijos* 2008/1–2. P. 117–145.
- Walsh, A., Seebach, M. (eds) (2009) *A Diversity Toolkit for the Youth Work Sector Promoting Equality and Inclusion*. National Youth Council of Ireland.
- Yuval-Davis, N. (2000) *Gender and Nation*. London: SAGE Publications.
- Филлмор, Ч. (1988) *Новое в зарубежной лингвистике: Когнитивные аспекты языка*. Выпуск XIII. Москва: Прогресс.

ĮVAIROVEI ATVIRA MOKYKLA:
KODĖL IR KAIP SIEKTI KULTŪRŲ DIALOGO

Viršelio dailininkė *Eglė Raubaitė*
Dizainerė *Nijolė Juozapaitienė*

2010 10 08; 7,5 sp. l.

Išleido leidykla „Eugrimas“, Kalvarijų g. 98-42, LT-08211 Vilnius
Tel./faks. (8 5) 273 3955, el. p. info@eugrimas.lt; www.eugrimas.lt
Spausdino AB „Aušra“, Vytauto pr. 23, LT-44352 Kaunas

Šis leidinys yra vienas iš Europos fondo trečiųjų šalių piliečių integracijai remiamo projekto „Lietuvos piliečių atvirumo bei socialinių ryšių su trečiųjų šalių piliečiais stiprinimas – *Mokykla visiems*“ rezultatai. Tai – mokymo priemonė mokytojams, padėsianti ugdyti suvokimą, jog įvairovės priėmimas yra kūrimo, o ne griovimo procesas, o skirtingų socialinių, tautinių, kultūrinių grupių gyvenimo būdai yra saviti ir negali būti menkinami.

Leidinyje bus įdomus tiems, kuriems rūpi tarpkultūrinis atvirumas, diskriminacijos prevencija ir trečiųjų šalių piliečių integracijos klausimai. Jame aptariami globalizacijos, migracijos procesai, jų nulemti iššūkiai šiuolaikinei visuomenei, kultūros sampratos kompleksiško klausimai, pateikiamos tarpkultūrinio pažinimo gairės ir užsiėmimų, padedančių praktiškai jas įgyvendinti, aprašymai. Mokymo priemonėje panaudotas turtingas užsienio organizacijų įdirbis žmogaus teisių, diskriminacijos prevencijos, kultūrų dialogo srityse ir pristatytos projekte dalyvavusių Lietuvos mokyklų patirtys, įžvalgos, atradimai. Leidinys nepretenduoja į išsamią studiją tarpkultūrinio ugdymo tema, tačiau viliamės, kad jis konstruktyviai prisidės ir prie tarpkultūriškumo nuostatų formavimo, ir prie nuoseklaus jų įgyvendinimo.

ISBN 978-609-437-067-0

